

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.

Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Itamár Jáoz-Keszt
Lichtmann Tamás
Székely Gábor
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

A megjelenést támogatja:
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány
Nemzeti Kulturális
Alapprogram

A héber és jiddis szavak
átírása a szerzők felfogását
tükrözi.

Terjeszti a HÍRKER Rt.,
NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő
Kereskedelmi Kft
és a Sziget Rehabilitációs
Kisszövetkezet
Izraeli képviselet:
Pirsum Chen
43 King George St.
Jerusalem
Tel.: 972-2-6222121

A kéziratok szerkesztése
lezárolt:
1999. május 20-án.
Szerkesztőség
és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon:
311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665
Szerkesztőségi órák
és hirdetésfelvevél:
csütörtökönként
16 és 17 óra között.

Lapunk e-mail címe:
szombat@c3.hu
Címünk az interneten:
http://www.c3.hu/~szombat

Előfizethető
a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP
11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomta: Szikra Lapnyomda

HAZAI DOLGAINK

- 2 Olvasóink írják
- 3 Fricz Tamás: A népi-urbanus
ellentét ma – Egy vita, amely
„beépült”
- 7 „Ez a fajta megosztottság értel-
metlen” – Beszélgetés Vágvöl-
gyi B. András publicistával, a
Magyar Narancs volt főszerkesz-
tőjével
- 9 „Mesterségesen gerjesztett han-
gulat” – Beszélgetés Schmidt
Mária történésszel, a miniszter-
elnök főtanácsadójával, a XX.
Századi Intézet igazgatójával
- 12 Zárszámadás, költségvetés –
BZSH: Optimista beszámoló,
kétkedő kérdések
- 13 Mazsihisz: a kivonulások ülése
- 15 Kárpótlási fejlemények

Summary

A special section has been devoted to the 'populist-urbanist conflict' which has characterized Hungarian intellectual life since World War 1. The ongoing debate between the 'populists', Hungarian intellectuals who are primarily committed to national ideals, and the 'urbanists', intellectuals – mostly Jewish – who are more committed to democracy and civic rights is discussed by three scholars. Historian **Mária Schmidt**, who is currently an advisor to the current right-wing government, argues that anti-Semitism, which again appeared after 1989, was in fact provoked by the urbanist camp, the 'media intellectuals', for their own purposes. In historian **András B. Vágvölgyi's** interpretation the seven decades long debate reflects the conflict arising from the populist group's willingness for compromise with the ruling power and the urbanists' emphasis on preserving their intellectual independence. According to political analyst **Tamás Fricz** this conflict has by now become institutionalized and integrated into Hungarian public life in spite of the claims that the debate has all but disappeared or become senseless.

Following the election of a new leadership, the *Jewish Community of Budapest* and the *Federation of Jewish Communities of Hungary* both held their first general assembly. Although both organizations now have a new president, the assembly was held according to the usual scenario. The joint administration of the two institutions submitted a report on the activities and the budget; the more elderly delegates complained about the scarcity of funds allotted to their community, while younger delegates generally criticized the lack of a broader and future-ori-

VILÁG

- 16 Koszovó és a jugoszláv zsidók
- 17 Szántó T. Gábor:
Párizsi napló

IZRAEL

- 25 Lezárt urnák, nyitott kérdések
– Baloldali vezetésű kormány
alakul Izraelben

KULTÚRA

- 28 Heller – 70!
- 29 Ennyi...Cut... – Filmtörténeti
kiállítás a Magyar
Zsidó Múzeumban
- 30 Török Petra: Ugyanaz a kor,
más hangon

ented concept. (One of the delegates noted that the restoration of a synagogue in a settlement which no longer has any Jews costs about twice as much as the launching of a Jewish radio broadcast.) The administrative leaders patiently explained why the delegates' requests could not be fulfilled. The budget of the two organizations exceeds Ft 2.7 billion (c. \$11.7 billion). Over one-half of this budget comes from state subsidies, 20 per cent from bank loans, 20 per cent from the proceeds of the community's own, not insubstantial assets, while the Joint contributes about 5 per cent. The community tax makes up less than a half thousandth of the budget.

The first test case, initiated by former Hungarian Jewish prisoners against German companies, has been brought before a New York court. **Ed Fagan**, a New York attorney, expects an out-of-court settlement, as a result of which all former Hungarian Jews deported from Hungary and forced to work for German companies would receive compensation. He expects that the whole process will take about two years.

Gábor T. Szántó's Paris travelogue offers an intimate view of French Jewry, tinted by the traditional envy of Hungarian intellectuals over the richness and variety of life in France, compared to the dullness in Hungary.

Wer publish a laudation for philosopher **Ágnes Heller's** 70th birthday. In contrast to other philosophers of her generation, Heller was capable, in the past ten years, of integrating an openness and a sensibility to Judaism in addition to other narratives, and she was also capable of placing her own life in this historical and intellectual context – which undoubtedly represents one part of the history of Hungarian and, perhaps also, East European Jewish intellectuals.

Olvasóink írják

Ki harcol értünk?

A tavaly novemberi lapszámukban **Rajki András** által közzétett, „A véget nem érő történet” c. tudósításhoz szeretnék hozzászólni.

Azzal kell kezdenem, hogy igencsak irigylem a New York-i Gabriele Hammersteint, amiért megadatott neki, hogy jó körülményei folytán 25 millió dolláros pert indíthasson a Claims Conference ellen. Én is indítanék, úgy a magam, mint a rajtam kívül még életben lévő egykori budapesti munkaszolgálatosok és gettólakók nevében. Sajnos azonban én csak egy közép-európai, itteni viszonyoknak megfelelően élő nyomorugdíjas vagyok, több ezer társammal együtt, tehát semmiféle pert nem indíthatok, sem magamért, sem másokért. Akik valamennyien, csak úgy „kimaradtunk” a német kárpótlásból.

A csillagos ház fogalmát még sokan ismerjük, azt is, hogy odajutva már nagyrészt elvesztettük minden javunkat, csak legszükségesebb holminkat vihettük. Amink hátramaradt, azt én és édesanyám soha többet nem láttuk, ki hordta szét, ma már mindegy. A nyár folyamán apám teljes családját elhurcolták Pápáról, ők valamennyien elszálltak a füstben és ugyancsak mindenük odaveszett. Apám húgát és férjét Párizsból deportálták, odavesztek ők is, a vagyonuk is. Anyámmal és anyai nagyanyámmal ismerősök jóvoltából húzódtunk meg egy parányi lyukban 1944 nyarán. Az ősz ránkborította az addig még csak izelt rémület minden borzalmát. Anyám munkaszolgálatot vállalt, félvén, hogy elhurcolják, és oda engem is magával vitt. Ha nem vitt volna, a biztos pusztulásba kerget, mert a mi házunkat többször is „kiürítették”. Mindezek után most, idősen, több betegséggel, nyomorúsággal megrakva, azt kell megélnem, hogy amikor végre, 54 év után jóvátennék az egyébként soha jóvá nem tehető, akkor meg kell tudnom, hogy én nem vagyok erre méltó, a többi kisemmizettel együtt.

Hát ezért irigylem azt a Gabriele Hammersteint, hogy ő tud harcolni az igazáért, és remélem, nyemi fogl De ki harcol

értünk? Én nem tudom és nem is fogom megtudni, ki és milyen mértékben próbált a mi jogainkért küzdeni, de feltételezem, hogy a kudarcért igenis egyedül a Claims Conference-t és a többi szervezetet kell okolni, én is úgy látom, hogy a saját zsebükre dolgoznak, és ehhez nagyszerű ürügy volt például a magyar, budapesti zsidóság kisemmizése is.

Szeretném, ha más is hallatná a szavát! Szeretném hallani, hogy előjáróink nem tettek le arról, hogy tényleg „sor kerüljön a kimaradottakra”. Még hozzá sürgős harcra lenne szükség, mert az élet törvényei szerint már nincs sok időnk remélni a szerénytelent.

Hamburger Ottóné

1132 Budapest, Visegrádi u. 53.

Tiszaugon jártunk

Idén immár hatodik alkalommal töltötték együtt a Pészach ünnepét a Bet perec alapítvány tagjai – ezúttal első sorban kisgyermekes családok. Az alapítvány mentora Jichak Lajos rabbi, és szervezője, Medgyesi Andrea évről évre más színhelyet választottak az ünnep színhelyéül. Az alapítvány érdekében sokat dolgozó Kerekes család tagja, Györgyi asszony vezetésével közös munkával változtatták át az adott szállodát (konyháját és éttermét) Pészachra is alkalmas kóser helyé.

A közösen eltöltött hat nap alatt ismét mód nyílt, hogy belelessünk és vérmérsékletünk szerint kövessük, hogyan lehet manapság hagyománytisztelő zsidóként élni. A feltételek adottak voltak, ki mire képes, azt tehet.

Gyerekeink együtt játszottak, míg a felnőttek nemzedék tagjai az imádkozáson, a közös tanuláson, beszélgetésen, vagy mindegyiken résztvettek. A közös étkezések egy nagy asztal körül zajlottak. A gyerekek persze mindenhol belátogattak. Györgyi asszonyt alig láttuk, annyi volt a dolga a konyhában, hogy minden az előírásoknak megfelelően történjék. Gábor fia a gyerekeknek külön Szédert és Sabbatot is tartott a második estén.

Gyerekeink a „Hülye vagy!” helyett a „Te nem vagy zsidó!” csatakiáltást választották. „Ki hallott már ilyet? – tanácskoztak a szülők.

Még rengeteg a miért? „magyar” és „izraeli” oldalon is, de már érthetőbbek a másik fél szempontjai. A ma sokszor érthetetlen szokások eredetéről is sok mindent megtudhattunk.

És itt a Sabbat! Mit szabad ezen a napon, mire való az ünnep? A Kerekes család számtalan dalt tud, és gyönyörűen

énekelnek. Íme a lét örömei rádió és tévé nélkül, csak egymás társaságában...

Én szeretem ezeket a Peretz-napokat. Talán a nagyszüleim is így tettek, éltek, ahogy Ráv Lajos és családjá, a Kerekes család, a Paskesz család? A fiam már választhat ha felnő, mert van újra miből, én meg tanulhatok, mert van kitől!

Konyor Sylvia

Nem „vörösbarna”, hanem „fehérbarna”

Novák Attila kitűnő májusi cikkének néhány kitételét vitatnom kell.

Lovas István nem „vörösbarna”, ő „fehérbarna”. A **Rajniss**-hasonlat a vörösbarnasághoz amúgy sem váгна. Magyarországon anno dacumal voltak vörösbarnák, pontosabban vöröszöldek, akiket a szociális kérdések megoldatlansága vitt a szélsőjobb valamelyik áramlatához, elsősorban a nyilasokhoz. Ám az **Imrédy**-mozgalom, melynek Rajniss egyik fő tollnoka volt, nem igen birt „vörös” árnyalattal: egyértelműen az „úri” középosztály mozgalma volt.

Oroszországtól és Romániától eltérően Magyarországon amúgy sincs számottevő „vörösbarnaság”. Thümeréket – Isten látja lelkem – nem szeretem, de az antiszemitizmus nem igen divik közöttük.

Bizonyos, hogy a zsidóság megtámadásával a nácik az európai kultúra zsidókeresztény gyökereit kívánták kitépni. A Holocaustot egyediségét mégsem pontosan itt látom. Bizonyos, hogy mások is adtak már utasítást bizonyos népcsoportok kiirtására, és ezek – többé-kevésbé – meg is valósultak. De csak a zsidóság esetében indokolták ezt két különösen antikrisztusi érvel: azzal, hogy a zsidóság gyengébb, illetve nem „harcos” nép, a népek közötti béke megvalósítására törekszik. Ha majdnem mindegy is egy ártatlan ember számára, hogy miért gyilkolják meg, az a két „indok” olyan pártatlanul ocsmány, hogy nincs párja a civilizált népek történetében. Normális ember ösztönösen hajlik a gyengébbek védelmére és tudatosan rokonszenvezik a békebarátokkal. Ezért kell az antifaszizmusnak gondolkodásunk középpontjában maradnia akkor is, hogy ha mint sok nemes eszmével, ezzel is sokszor visszaéltek.

Szalai Pál

1137 Budapest, Szent István park 4.

Áprilisi számunkban a Bzsh megválasztott előjáróinak névsorában hibásan jelent meg dr. Pollák Jenő neve. Elnézését kérjük!

FRICZ TAMÁS

A népi-urbánus ellentét ma

Egy vita, amely „beépült”

Egy korábbi könyvemben (*A népi-urbánus vita tegnap és ma*. Napvilág, 1997), amellel érveltem, hogy a népi-urbánus vita, amely a század húszas, harmincas éveiben keletkezett és élte „virágkorát”, túlélte a kommunista-szocialista korszakot, s a rendszerváltás során a pártosodás, a párttagolódás egyik legfontosabb mozgatórugójává vált. (Lásd a Szabad Demokraták és a Magyar Demokrata Fórum közötti ellentéteket.) Emellett azonban azt is hangsúlyoztam, hogy újjászületése után a népi-urbánus vita lényeges alakváltozáson ment keresztül: eltűntek mögüle a 30-as években még jól megragadható társadalmi csoportok (városi polgárság, középosztály, illetve szegényparasztság), s a demokrácia viszonyai között már átfogó, értelmiségi indíttatású társadalomszemléletek közötti ellentétek rendszereként jelent meg újra. Éppen ebből kiindulva javaslatokat is tettem arra, hogy immáron nem népi-urbánus, hanem nemzeti-univerzalista, avagy másképpen nemzeti-kozmopolita társadalomszemléletek vitájával állunk szemben.

A népi-urbánus, illetve nemzeti-kozmopolita vita a közéleti, politizáló, de különösen a pártelithez tartozó értelmiségi csoportok természetes viszonyítási pontjává vált, s a politikai és közéleti nyelv szerves része lett Magyarországon a rendszerváltás első éveiben. Az is igaz azonban, hogy a nemzeti-kozmopolita közéleti, pártpolitikai „tobzódás” nagyjából 1992–1993-ig, talán 1994-ig tartott, a Horn-kormány, az MSZP-SZDSZ koalíció megalakulása után e vita mintha háttérbe húzódott, elcsendesült volna.

De valóban így van ez? Valóban arról beszélhetünk-e, hogy a politikai élet-

ben a nemzeti-kozmopolita ellentét lassacskán felszámolódott, hogy átadja helyét olyan, pragmatikus konfliktusvonalaknak, mint az EU- és NATO-csatlakozás kihívásai, az agrárválság kezelése, szociális problémák, munkanélküliség, közbiztonság megerősítése stb.? Túl vagyunk-e ténylegesen a népi-urbánus szembenálláson?

Az alábbiakban ezekre a kérdésekre kívánok választ keresni, arra tehát, hogy mi a sorsa *ma* e történelmi gyökerű konfliktusnak.

A vita beépülése

A pártok éles ellentétében (is) megjelenő nemzeti-kozmopolita vita a Horn-kabinet 1994-es felállásával kétségtelenül új szakaszába jutott. Az 1990–1994 közötti időszakot a nemzeti és kozmopolita modernizációs nézetek elsődleges, s ennél fogva is tétel, határozott, ideologikus erejű deklarációi, „kinyilatkoztatások” és „szentbeszéd” jellemezték, miáltal *mindkét fél világosan meghatározta a pozíciót*. 1993–94-re, de főként 1994 után a *kinyilatkoztatások korszaka* befejeződött, s ennek sokféle magyarázata lehetséges.

Kézenfekvőnek látszik azt feltételezni, hogy modern demokráciákban – s hiszen a magyar is azzá kíván válni – az ideologikus, világnézeti jellegű nézetek hangoztatása után fokozatosan, sőt egyre gyorsulóbb mértékben át kell térni a problémák, közéleti témák, egyáltalán a kormányzás *gyakorlati* kérdéseire, s ez a pártok alapvető érdeke is, hiszen a racionálissá váló választókat elvont ideologikus frázisokkal már nem lehet megnyerni. A választók megnyerésének professzionális, szakmailag alátámasztott, az új kihívásokra nyitott

pragmatikus kormányzati vagy ellenzéki politizálásra van szükség, s ezt csak hátrálthatja a nagy eszmék állandó, de üres hangoztatása.

Fel lehet fogni tehát a változást úgy is, hogy a kezdeti, romantikus politizálás ideje lejárt; a nagy rendszerváltó „mogulok” azóta háttérbe is szorultak, hogy átadják helyüket egy olyan fiatalabb politikusnemzedéknek, akik még nem „népben-nemzetben”, vagy nem „világpolgárságban”, univerzalizmusban gondolkodnak, hanem gyakorlati problémákra akarnak gyakorlati válaszokat adni, s számukra a nemzeti-kozmopolita ellentét értelmezhetetlen, semmit sem jelent.

Mindez szerencsés forgatókönyvnek tűnne, s még csak azt sem állítom, hogy nincsenek erre utaló jelek. Ráadásul, azt hiszem, a fenti forgatókönyv a magyar választópolgárok tetszésével is találkozna, hiszen a lakosság nagy része a felmérések szerint egyértelműen pragmatikus beállítottságú, nem szereti a túlzott politikai konfliktusokat, különösen a radikálisokat nem. Úgy gondolom azonban, hogy korántsem ez történt, hanem egészen más, amit az alábbiakban igyekszem kifejtetni.

Megítélésem szerint a *nemzeti-kozmopolita vita korántsem tűnt el, szivódott fel az évek során, ellenkezőleg, mélyen beépült, integrálódott a politikai aktorok, pártok cselekvési motívációiba*. Kétségtelen, hogy nemzeti vagy kozmopolita értelmiségiek, politikusok nem hangsúlyozták úton-útfélen, hogy „én ezt így vagy úgy gondolom, mert népi vagy urbánus vagyok” – hiszen a deklarációk időszaka befejeződik valamikor –, viszont az egyes vitatémákban a nézetek háttérben újra és újra, sőt talán egyre erősebben fellelhető a két nézetrendszer, társadalomszemlélet mint motiváló tényező. Másképpen fogalmazva, az „én nemzeti vagyok”, illetve „én kozmopolita vagyok” *deklarálása* után eljutottunk a nemzeti vagy kozmopolita irányultságú *cselekvés* (kormányzás, ellenzéki tevékenység, nyilatkozat, politikai szövetségkeresés és elhatárolódás stb.) időszakába. Annak, hogy ez így és nem másképp történt, megragadható egy konkrét és egy általánosabb politikai oka is.

A konkrét politikai ok elsősorban az MSZP-SZDSZ-koalíció létrejöttében, a Horn-kabinet felállításában érhető tetten. A balliberális SZDSZ és a szociáldemokrata irányt vett MSZP ezáltal óriá-

si politikai erőfölényre tett szert a parlamentben, hiszen a mandátumok csaknem háromnegyedét, 74 százalékát a kormánypártok szerezték meg. Ez a politikai erőfölény lehetővé tette a Horn-kabinet számára, hogy gyakorlatilag olyan törvénymódosításokat, olyan jogi-intézményi változtatásokat „vigyen keresztül” a parlamentben, amelyet csak akar (hiszen kétharmados, elvileg „konszenzusos” törvényeket is saját erőből érvényesíthetett). Olyan hatalomra tett szert tehát a baloldali koalíció, amely felett az ellenzék igen csekély kontrollt gyakorolhatott; a Horn-kormányzatra valóban igaz, hogy legfeljebb önmaga szabhatta gátat önmagának.

Persze korántsem akarom ezzel azt állítani, hogy a nemzeti-kozmopolita törésvonal mentén ez egyértelműen a kozmopolita oldal diadalát jelentette, hiszen a kozmopolita „zászlóhajtó” SZDSZ mellett a szocialistákról sohasem lehetett azt állítani, hogy egyértelműen a kozmopolita táborhoz tartoznak. A Szocialista Pártban – véleményem szerint – megalakulásától fogva jelen volt mind a két irányzat (gondoljunk a **Vitányi**-féle urbánus szociáldemokrata vonulatra, illetve a **Szűrös-Kósa**-féle „népi” beállítottságúra), azaz e tekintetben „hibrid” pártnak tekinthető. Csakhogy az MSZP-nek 1992-1993-tól kezdve jó oka volt arra, hogy e törésvonalon ne a nemzetiekhez zárkózzon fel, hanem az urbánus szabad-demokratákhoz, ugyanis a magyar (párt)politikai élet másik meghatározó törésvonal mentén, az antiszocialista-szocialista ellentét mentén az MSZP és a nemzeti beállítottságú konzervatív pártok viszonya gyökeresen megromlott. (Ez utóbbi táborhoz ekkor már hozzá kell számítani a konzervatív-liberális FIDESZ-t is, mely párt 1993-tól, **Fodor Gábor** és társai kilépésétől, majd különösen az SZDSZ MSZP-hez csatlakozásától kezdve egyértelműen a nemzeti oldalhoz zárkózott fel, sőt, mára ennek vezető pártjává vált.)

Az MSZP-nek elemi politikai érdeke volt az, hogy elfogadja az SZDSZ bizar módon kinyújtott karját – mely a nemzeti-kozmopolita törésvonalon keresett magának szövetségeseket a nemzeti pártokkal szemben – hiszen a szocialisták az antiszocialista-szocialista törésvonalon kerestek maguknak szövetségeseket az utódpart-ellenes MDF-fel, Fideszszel, KDNP-vel és FKGP-vel szem-

ben. A két politikai érdek így sajátos szimbiózisban találkozott egymással, s a kölcsönös politikai érdek kormánykoalíció létrehozásához vezetett. Ez egyben azonban azt is jelentette, hogy 1994 május-júniusától kezdve a *nemzeti-kozmopolita, illetve az antiszocialista-szocialista törésvonalak mentén ugyanazok a pártok kerültek egymással szembe*. Ez pedig az olyan politológus „csillagjósok” szerint, mint például **Lipset**, **Rokkan**, **Lijphart** (és mások), nem jelent jót, mert – szerintük –, ha egy országban ideologikus, kulturális jellegű törésvonalak egymásra torlódnak, ott igen éles és radikális belpolitikai ellentétekre, tartós, állandósuló feszültségekre kell berendezkedni.

Ami viszont mármint a nemzeti-kozmopolita ellentét alakulását illeti, az MSZP-SZDSZ koalíció valóban nem kívánta ezt a törésvonalat tovább mélyíteni. Ennek egyik oka feltétlenül az, hogy az abszolút politikai fölényben lévő szocialisták nem voltak igazán érdekelték abban, hogy az SZDSZ „tematizációját” állítsák előtérbe, hiszen ebben az esetben a szabaddemokraták nyelvi, kommunikatív fölénye velük szemben is érvényesült volna, s az MSZP-re kényszerítették volna saját, erőteljes ideologikus alapállásukat – miközben ők részben szabadulni kívántak a kulturális-ideologikus logikától. Másfelől viszont az is tény, hogy a több mint kétharmados „baloldali” fölény olyan mélyreható „baleldhatal” teremtett meg a két párt számára, amely nemcsak a parlamenti politikában érvényesült, de a társadalom minden lényeges szférájában – gazdaság, pénzügy, bankszféra, kultúra, civil szféra, alapítványok, önkormányzatok stb. – is kimutatható, illetve *érzékelhető* volt. Ez a széles, szinte hegemon politikai és társadalmi erőfölény arra készítette az MSZP-t, hogy feleslegesen ne élezze tovább a nemzeti-kozmopolita törésvonalat, hiszen a küzdelem már eldőlt (a kozmopolita, avagy urbánus oldal javára), ezért a törésvonal újbóli „felszítása”, felélénkítése csak a politikai ellenlábás reorganizációjához vezethet – hiszen jelentőséget ad annak.

Mindezek következtében az MSZP – az SZDSZ sokkal kevésbé – arra a következtetésre jutott, hogy a totális erőfölény birtokában nem érdemes, sőt nem szabad a nemzeti-kozmopolita ellentétet szítani. Ehelyett arra kell törekedni, hogy a közvélemény, a nyilván-

nosság előtt a *pragmatikus*, kulturális-világnevezeti-ideologikus beállítottságtól független gyakorlati problémák kerüljenek előtérbe. Egyre többet essen szó a kormányzati munka mindennapi és hosszabb távon megoldandó feladatairól, amelyek mentesek az „izmusoktól”, s inkább gazdasági, pénzügyi, szociális stb. ügyek legyenek a fő vitatémák, mert így és ezáltal az MSZP-re nézve esetleg kedvezőtlen, ideologikus vitatémák háttérbe szorulhatnak. A pragmatizálódás tehát úgy kellett a szocialistáknak, mint egy falat kenyér: egyfelől az ideologikus témák, így az antiszocialista hangvétel háttérbe szorulhat (s ezzel összefüggésben a nemzeti-kozmopolita vita is), másfelől lassacskán elhárítódik a közvéleménnyel, hogy az MSZP-SZDSZ koalícióval a nagy kérdések már megoldódtak, innentől kezdve már csak részletkérdésekről, szakmai problémák gyakorlati megoldásairól kell beszélni.

Az MSZP-SZDSZ-koalíció, a Horn-kabinet 1994-től kezdve tehát – jól felfogott politikai érdekekből kiindulva – igyekezett háttérbe szorítani a nemzeti-kozmopolita szembenállást, ám ez nem a vita valóságos „kihordására” alapozódott, hanem az ellentétek elkenésére, bagatellizálására, így végső célját sem érte el.

E konkrét politikai körülményen túl azonban van egy általánosabb oka is annak, amiért a nemzeti-kozmopolita vita nemhogy eltűnt volna, hanem fokozatosan beivódott a politikai aktorok cselekvési motivációiba. Ez pedig az, hogy néhány év alatt világossá vált, a nemzeti és kozmopolita modernizációs koncepciók közötti vitát Magyarországon nem lehet végigvinni, nem lehet „kibeszélni”, ezáltal nem lehet egyfajta kompromisszum vagy jobb esetben konszenzus közelébe jutni, amely ugyan nem jelentené a felek végleges megbékélését, de a „békés egymás mellett élés” alapfeltételeit garantálná. A közeledés lehetetlenségének magyarázata abban rejlik, hogy a két fél vitájában egy bizonyos pontig lehet csak elmenni, tovább nem, az ellentét legmélyebben fekvő okait már igazából senki sem merte bolygatni az elmúlt években. Két kényes kérdésről van szó, amelyekben nem lehet olyan típusú magyarázatig eljutni, mint a „profán” gazdasági, szociális, pénzügyi, adózási stb., azaz kvantitatív típusú ügyekben: az egyik a nemzeti érzület, a nemzeti

elköteleződés kritériumrendszere, a másik pedig az etnikai (zsidó-magyar) mozzanatot.

A két tábor mérsékeltebb figurái egyaránt ódzkodtak attól, hogy eljussanak a „végső” kérdésekig, hiszen azt feltétlenül el kívánták kerülni, hogy egymásról azt kelljen mondaniuk: „ezek” nemzetellenesek, árulók, illetve „ezek” antiszemiták, fasiszták. A vita ördögi köréből ezáltal kiléptek, felismervén azt, hogy a konfliktus-élezésnek van egy öngerjesztő logikája, amely valóban nem vezet sehová, pontosabban semmiképpen sem az európai normáknak megfelelő demokratikus, toleráns diskurzusokhoz, debattékhoz. Ehelyett a két tábor politikusai és értelmisége inkább a konkrét, újra és újra változó közéleti és politikai témákba „olvasztották bele” nemzeti, illetve kozmopolita értékrendjüket, úgy, hogy az érvelés közvetlenül már nem nemzeti, illetve kozmopolita retorikát használ, hanem olyant, amely látszólag tárgyilagos, objektív, elfogulatlan – s természetesen kizárólag „szakmai”.

Mindemögött pedig fennmarad a két tábor egymással szembeni mélységes előítélete, amelyről nem illik beszélni, ám amelynek közvetett tüneteit nap mint nap tapasztaljuk. Hogy miben? Döntően abban, hogy legyen bármilyen, úgymond tisztán szakmai, pragmatikus beszédre is szó, a két tábor hihetetlenül erőteljesen állítja szembe egymással a nézeteit, s konszenzusra szinte nincsen semmi esély. Annak ellenére sem, hogy a kívülálló – a társadalom – gyakran nem érti, hogy miért nem lehet közelíteni egymáshoz az álláspontokat. S valóban: az álláspontokat bizonyosan lehetne közelíteni egymáshoz, ennek elvi akadályja aligha lenne (lásd aktuálisan a Nemzeti Színház ügyét, illetve a 4-es metró kérdését), ám mivel e konkrét viták mögött a két irányzat egymással szembeni feloldhatatlan ellentétei és előítéletei húzódnak, ezért valójában egy cseppet sem lehet csodálkozni azon, hogy az ellentétek fenntartása, a kompromisszum kizárása a jellemző politikai magatartás – mindkét oldalról.

Az 1998-as májusi választásokon megtörtént a „csoda”, a nemzeti oldal vezető pártja, a FIDESZ legyőzte a szocialistákat, létrejött a FIDESZ-MDF-Kisgazdapárt koalíció. Ez lényeges változást jelentett a kormányzás filozófiájában, ugyanis az **Orbán**-kabinet tudato-

san törekszik egy erőteljes, koncentrált hatalomgyakorlásra, amelynek során csak a legszükségesebb mértékben egyeztetnek az ellenzékkel. E kormányzati módszer- és tartalomváltás mellett azonban sajátos módon változatlan maradt a nemzeti-kozmopolita ellentét kezelési módja; a FIDESZ-vezette kormányzat és annak holdudvara sem beszél e törésvonal feltámadásáról, hanem egy polgári Magyarország megteremtéséről, amely elvileg mindegyik politikai irányzat számára elfogadható célkitűzés lehet. Ám hiába ez a minden társadalmi csoport számára elfogadható szlogen, a politikai konszenzust ez sem teremtheti meg; a másik oldal ezt is pusztán „trükknek” tartja, amellyel a nemzetiek és konzervatívok a saját hatalmi céljaikat kívánják megvalósítani. Az előítéletes, „kétpólusú” politikai gondolkodás interiorizációját ráadásul nagymértékben felerősíti az a tény, hogy a nemzeti, illetve a kozmopolita

A két tábor mérsékeltebb figurái egyaránt ódzkodtak attól, hogy eljussanak a „végső” kérdésekig, hiszen azt feltétlenül el kívánták kerülni, hogy egymásról azt kelljen mondaniuk: „ezek” nemzetellenesek, árulók, illetve „ezek” antiszemiták, fasiszták.

táborhoz szorosan vagy lazán tartozó pártok 1994 után, 1998 májusát követően másodszor kerülnek szembe egymással, mint kormánypárti és mint ellenzéki pártok, vagy „táborok”, igaz, ellenkező előjellel. Ez erősen a kétpólusság irányába tereli a politikai életet, holott a magyar politikai tagoltság ennél sokrétebb, árnyaltabb, minthogy be lehetne kényszeríteni pusztán két fő irányvonalba.

A nemzeti-kozmopolita ellentét tehát látszólag eltűnt a politikai, pártpolitikai életből, ám valójában alapjaiban feloldatlan maradt, s így integrálódott, épült be a politikai aktorok, illetve politizáló, közéleti értelmiségi csoportok motivációiba. Az „itt a piros, hol a piros” elve alapján olyan, mintha nem is lenne, de ha egy kicsit is jobban megfigyeljük a közéleti, politikai vitáink retorikáját, érvelési készletét (a Nemzeti Színház ügyétől kezdve mondjuk az EU-csatlakozással kapcsolatos lehetséges magyar stratégia megítéléséig), akkor újra

és újra tetten érhetjük a kétféle látásmód, társadalomszemlélet egymásba feszülését.

Ha valamit nem deklarálunk nap mint nap, akkor attól végre vagy megszabadultunk, vagy teljes egészében a magunkévá tettük. Azt hiszem, korántsem sikerült megszabadulnunk ettől az ellentétől. A nemzeti-kozmopolita vita ma sokkal erőteljesebben jelen van politikai gondolkodásunkban, a közéletben, mint a rendszerváltás óta valaha is jelen volt.

Elkerülhetetlen persze, hogy felmerüljön a kérdés: melyik „fél” a felelős, vagy melyik a felelősebb azért, hogy a vita nemhogy feloldatlan maradt, hanem igencsak előítéletes, sőt időnként gyűlölködő, hisztérius hangulatot kelt a közéletben?

Nos, bevallom, erre a kérdésre képtelen lennék úgy válaszolni, hogy vagy a népiek, vagy az urbánusok az elsődleges, az „igazi” felelősek, az igazi „bűnösök” a vita akuttá válásában. Nem, mert a népi-urbánus, avagy nemzeti-kozmopolita szembenállásra leginkább a József Attila-i kifejezés az igaz, merthogy „szorítja, nyomja, összefogja egyik dolog a másikat, s így mindegyik determinált”. Ez a determináció, amely a „ki kezdte” kérdését valóban értelmetlenné és megválaszolhatatlanná teszi, legalább két forrásból származik: egyfelől a *történelmi* gyökerekből, másfelől a vita *reflexiós jellegéből*.

Korántsem lényegtelen, hogy a mai konkrét témák – mint például a Nemzeti Színház ügye – mögött hat-hét évtizedes múlta visszatekintő megosztottság húzódik meg. A népi-urbánus vita a húszas, harmincas években alakult ki, meghozta egy sajátos társadalomfejlődés következményeképpen; s bár mára a népi és urbánus gondolkodásmódot megalapozó társadalmi struktúra alapjaiban felbomlott, átalakult, a kétféle szemléletmód meggyökeresedett értelmiségi csoportok, s némileg szélesebb körök fejében. Olyan mélyen gyökerezik tehát e vita a magyar történelemben, hogy a „ki a felelős?” kérdésének a felvetése gyakorlatilag lehetetlenné válik.

Ugyanakkor legalább olyan lényeges rámutatni a vita reflexiós jellegére. Mit jelent ez? Azt, hogy ahol felbukkannak az urbánus vagy kozmopolita érvek, ott nemsokára népi vagy nemzeti ellenér-

vek is megjelennek, s ez fordítva is igaz. Másképpen szólva: *nincs nemzeti kozmopolita nélkül, s nincs kozmopolita nemzeti nélkül.* A vita résztvevői kölcsönösen hívják egymást életre, egymás nélkül nem léteznek; s fordítva, ha a nemzeti vagy kozmopolita érvelés gyengülne, ezzel párhuzamosan gyengülne a másik oldal fellépésének hevesége is. Az igazi probléma az tehát, hogy a mai közéletben túl sokan vannak azok, akiknek mindenről „ugyanaz” jut az eszükbe. Felesleges lenne tehát most azt patikamérlegre állítani, hogy nemzeti „fajfűek” vagy kozmopolita „fajfűek” vannak-e többben, s hogy melyik tábor a hevesebb, indulatosabb; a lényeg az, hogy van elég belőlük az egyik és a másik oldalon is. Márpedig ha túl sok a fajfű, akkor a kozmopolitákból „nemzetidegenek”, „nemzetárulók”, „kommunisták”, nemzetiekből pedig „mucsaiak”, avagy „fasiszták” lesznek.

Azt hiszem, hogy a fentiekből világosan következik, hogy mi lehetne a megoldás, vagy mi lehetne az enyhítő mozzanat. Az, ha lennének merész és talán vakmerő értelmiségiek, akik képessé válnának arra, hogy a közvélemény, a nyilvánosság előtt látványosan szakítsanak az adok-kapok ördögi logikájával. Vagyis, olyan politikuskokra és közéleti szereplőkre lenne szükség, akik egyszerűen nem fogadják el a nemzeti-kozmopolita logikát, hanem „derűsen” túllépnek azon. S éppen ez a könnyed túllépés adná meg a lehetőséget arra, hogy végre elfogulatlanul lehessen nyilvánosság előtt megtárgyalni a szembenállás alapvető okait, jellemzőit, amivel már óriási lépéseket tehetnének a vita demitizálása és feloldása irányában. Bevallom azonban, hogy némileg pesszimista vagyok e tekintetben.

Egészen röviden szeretnék kitérni még a hazai zsidóságnak, a zsidó értelmiségnek e vitában játszott szerepére. A magyar zsidó értelmiség döntő többsége a népi-urbánus diskurzus kezdetétől, a húszas, harmincas évektől kezdve az urbánus avagy kozmopolita oldalra helyezkedett, ami teljesen természetesen következett a magyar társadalomfejlődés jellegéből. A zsidóság a polgári, világra nyitott modernizáció ösztönzője volt, s ezen jellemzőjét mind a mai napig megtartotta; ezért tudott és

tud nehezen azonosulni egy olyan koncepcióval, amely a népi, avagy nemzeti sajátosságok megtartását *mint elsődleges és mindenképp feletti* mozzanatot hangsúlyozza. S természetesen a zsidó értelmiséget végképp az urbánus táborhoz és logikához köti az, hogy a népi oldal *egyes képviselőinél* valóban megjelent – kezdettől fogva – a látens, vagy nem is annyira látens antiszemitizmus. Ugyanakkor persze azt is tisztán kell látnunk, hogy a jogos és indokolt düh és elkeseredettség e személyek antiszemitizmusával szemben kialakított a zsidó értelmiség egy részében egy olyan elő-

A zsidó értelmiség véleményformálói is akkor tehetnének a legtöbbet a viszonyok enyhítéséért, ha nagyvonalúan túllépnének bizonyos antiszemita jellegű megnyilvánulásokon, s egyben kilépnének a népi-urbánus logikából.

ítéletet, amely néha megnehezíti azt, hogy világosan külön tudja választani egymástól a nem antiszemita, toleráns nemzeti beállítottságot az intoleráns, antiszemita nacionalista attitűdtől.

A zsidó értelmiség egy szűk részénél is az a probléma – miként a nemzeti tábor egyes tagjainál is –, hogy túlzottan belerévedt, belecsontosodott ebbe a reflexiós viszonyba. Bármilyen döbbenetesen hangzik is, mégis úgy gondolom, hogy ahogyan a nemzeti beállítottságú közéleti szereplők, úgy a zsidó értelmiség véleményformálói is akkor tehetnének a legtöbbet a viszonyok enyhítéséért, ha nagyvonalúan túllépnének bizonyos antiszemita jellegű megnyilvánulásokon, s egyben kilépnének a népi-urbánus logikából. Bízva abban, hogy az antiszemitizmus talajtalan Magyarországon, az egyes antiszemita megnyilvánulások figyelembe se vételével lehetne azokat a leginkább jelentéktelenné, sőt nevetségessé tenni. Az indokolt, de néha talán „túlpörgetett” reakciók újra és újra lehetőséget kínálnak a logika tovább „görgetésére” – s azt talán el kellene kerülni.

Mindehhez persze az kell, hogy feltételezzük és vélemezzük, Magyarországon már egyáltalán nincs tömegbázisa az antiszemitizmusnak, utóbbi csak egy szűk, örült kör gondolkodásmódját jellemzi. Jómagam azt hiszem,

ezt teljes joggal feltételezhetjük is vélelmezhetjük.

Rövid következtetés

1999-ben pártjaink szociáldemokratának, liberálisnak, konzervatívnek, konzervatív liberálisnak, kereszténydemokratának stb. nevezik magukat, miként azt a nyugati demokráciákban teszik a pártok. Ha azonban abból indulunk ki, hogy a pártjaink közötti viszonyokat is ugyanaz a logika alakítja, mint amit a „nómen”-ek (a nyugati tapasztalatok alapján) sugallnának, akkor tévútra jutnánk. Nem; a jól ismert pártirányzatok közötti viszonyt a háttérben erősen befolyásolja a nemzeti-kozmopolita, vagy hagyományos elnevezéssel a népi-urbánus ellentét; ezért lehet például, hogy nálunk – szokatlan módon – liberálisok és konzervatívok képtelenek szóba állni egymással, nem beszélnek közös nyelvet, sőt, szinte kibékíthetetlen politikai ellenfelek.

Ha megengedhető a végére egy szubjektív megjegyzés, akkor azt mondanám, hogy a nemzeti-kozmopolita ellentét ilymértékű, erőteljes stabilizálódását, beépülését nem tartom szerencsésnek a magyar demokrácia működését illetően, mégpedig azért, mert olyan szempontokat és megosztottságokat emel be a pártverseny alapkonfliktusai közé, amelyek a nyugati demokráciákban már régen a „szent” – tehát vitán felül álló – dolgokhoz tartoznak, miközben a „profán” – tehát kezelhető, feloldható – ügyeket háttérbe szorítja. Mi ez a két „szent” kérdés? A *nemzet* és az *etnikum*. Nyugaton a nemzet megkérdőjelezhetetlen keret, amelyen belül folytatják politikai küzdelmeiket a pártok, s az egyes pártok nemzeti elkötelezettsége *vitán felül áll*. Nálunk viszont a nemzeti-kozmopolita ellentét egy „szent” kérdést, a ki a nemzeti?, ki a nem nemzeti? kérdését viszi le a pártpolitikai megosztottságok szintjére, ami óhatatlanul hihetetlen indulatok okozójává válik. Az etnikai hovatartozás ügye pedig, s ezt mondanom sem kell, végképp nem kerülhet be pártpolitikai viták érvrendszerébe, mert ha ez megtörténik, akkor az romboló erővel hatna a demokrácia működésének egészére nézve.

Mi lenne tehát a megoldás? Semmi más, mint az ellentét nyilvánosság előtti, alapos kibeszélése. Hosszan, bátran, félelmek nélkül. Hogy ne legyünk végre egymás mumusai ebben az országban.

„Ez a fajta megosztottság értelmetlen”

*Beszélgetés Vágvölgyi B. András publicistával,
a Magyar Narancs volt főszerkesztőjével*

– Mielőtt belemelegednénk a mi kis népi-urbánus vitánkba, először beszéljünk röviden arról, ön mit is ért mindezen.

– Egy történelmi-intellektuális kérdést, ami Magyarországon a múlt század utolsó évtizedei óta létezik. Aktualitást nyílván az ad neki, hogy hosszú Csipkerózsika-álom után a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején éledt újjá a népi-urbánus dichotómia. A vita a harmincas években volt a legintenzívebb. Az akkori kritikai értelmiség két szánya került szembe egymással. A probléma azonban mélyebb gyökerű, a magyar polgárosodás felemás jellegével, a magyarországi zsidóság polgárosodásában játszott szerepével függ össze.

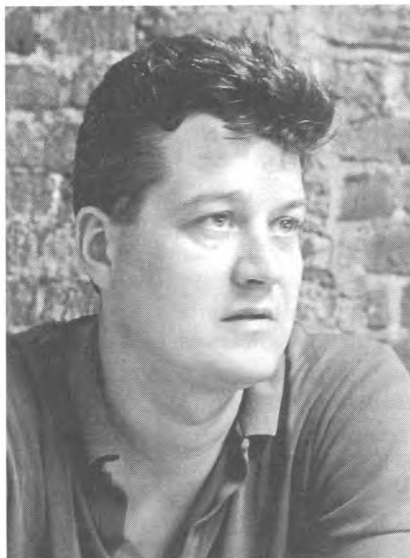
– Zsidózás eufémisztikusan?

– Igen és nem. Magyarországon zsidónak lenni urbánus alapállást jelent. Nem hiszem viszont, hogy minden, amit urbánusnak gondolnánk, zsidó lenne. A másik oldalról a tisztaeszlári pert vagy Istóczy pártjának antiszemitizmusát nem tekintem a népi-urbánus vita részének. A népi gondolat, vagy legalábbis a minőségi része nem az egykori keresztény antijudaizmuson vagy populáris antiszemitizmuson alapszik, hanem az I. világháború előtti polgárosodás versenyhelyzetében az asszimilálódott zsidóság pozíciószerzésével szembeni ellenérzésen. A zsidótörvények és a Holocaust előtt még nem akadályozta görcs a zsidósággal kapcsolatos társadalmi problémák megvitatását.

– Az urbánus és a zsidó közé már csak azért sem lehet egyenlőségelet tenni, hiszen nagyszámú zsidóság élt paraszti sorban az országban.

– Sőt, ismerünk zsidó népieseket is. Például Pap Károly író, aki zsidósága ellenére narodnyik volt. Egyébként nem a paraszti sorban élő zsidóság volt a népiesek ellenfele, hanem a városi zsidó vagy kikeresztelkedett polgár és értelmi-

ségi. Az első világháború lezárása után, a Károlyi-köztársaság és a Tanácsköztársaság után felerősödött az antiszemitizmus. S ekkortól számolhatunk igazán a népi-urbánus vitával is, de ha van bennünk nüanszírozó hajlam, akkor a népi-ség nem csak nettó antiszemitizmus.

– Mi volt az alapvető különbség a két tábor között?

– A népi tábor, írók, falukutatók, szociográfusok a magyar társadalom akkori legnagyobb szociális problémájából, a földkérdésből indultak ki. Az urbánus oldal a demokrácia alapkérdéseit helyezte a középpontba. A II. zsidótörvény bevezetésével a vita teljesen más akusztikát kapott, mint addig.

– Más lett a tétje.

– Nem véletlen, hogy az egzisztenciális ellehetetlenülésben Fejtő Ferenc, a Szép Szó egyik szerkesztője Párizsba megy és a Népszava tudósítója lesz, Ignotus Pál meg Londonba távozik.

– Míg Féja Géza a szélsőjobbhoz kerül közel.

– Méginkább Erdélyi József, az ő Solymosi Eszter vére című versének

1944-es megjelentetése a népi mozgalom mélypontját jelentette. Ezzel elértünk az egyik nagy problémához. A népi mozgalom nyitott volt a különféle totalitárius eszmék felé. Visszatetsző a népi mozgalom történetében az állandó kiegészési vágy a hatalommal. A front végül mozgalomként nem működött, de jelentős gesztusnak számított az autokratikus rezsim és miniszterelnöke irányában. A Szép Szó alapítását válasznak tartották az Új Szellemi Frontra. Ne feledjük, ennek a folyóiratnak vezérlő szelleme, szerkesztője, legharcosabb, legkövetkezetesebb képviselője egy nem zsidó urbánus volt, egy bizonyos József Attila nevű költő. A háború idején aztán nagyon sok népi, illetve a népi táborhoz tartozó entellektüel kapott szélsőjobboldali fertőzést, hogy csak Németh Lászlót, Szabó Lőrincet vagy Kodolányi Jánost említsük.

– Aztán negyvenöt után kiderült, a népiek a kommunizmus felé is elég nyitottak.

– Igen, bár előbb leválasztották saját jobbszárnyukat. Révai József írt egy könyvet Marxizmus és népiesség címen. Ebben ugyan keményen megbírált a népies jobboldalt, de sokkal inkább a népieket, mint az urbánusokat tekintette szövetségesnek, a kommunista párt magyarországi POSSZIBILIS partnerének. Az urbánusok, legyenek liberálisok, szociáldemokraták, nem dogmatikus kommunisták, elüldözendők, kiirtandókká váltak.

– Ugyanakkor az ön által urbánusnak nevezett József Attila lett a rendszer nagy költője.

– József Attila már nem tudott vitakozni. Másrészt csak egy megcsonkított, Szép Szótól megfosztott József Attila került a piedesztálra. A hivatalos Révai-Andics-Mód-féle történetiszemlélet, mely az irodalomtörténeti kánont is

meghatározta, a magyar lírában a **Petőfi-Ady-József Attila** hármast tekintette fősodornak. A kurucos indulat tettszett a hivatalosságnak, ha az a korábbi rezsimnek ellenében nyilvánult meg, ugyanakkor a költők környezetéből kiretusáltak olyan szalonképtelen társakat, mint **Jászi Oszkár** Ady esetében, vagy Fejtőt és Ignótus Pált József Attilánál.

– Miként változott a helyzet Nagy Imréről színterülelésével?

– Nagy Imre és köre valamifajta egyensúlyban gondolkodott. Ez a balanszírozás a nyolcvanas évekig megmaradt a magyar ellenzéki gondolkodásban. Úgy gondolták, hogy az igazi koalíció a népi és az urbánus értelmiség között jön létre. Az 56-os értelmiségben is megvolt a balanszírozási vágy. Az MSZMP KB 1958-ban hozott egy határozatot a népi irodalomról, ami persze megrémítette a reprezentánsokat, és később a népi írók sok engedményt tettek a hatalomnak. A népi írófejedelem **Illyés Gyula** volt. A népi éthosz a kibekelés, a kis engedmények, kompromisszumok irányába mutatott. A másik oldal nagyságának **Lukács György** számított. Lukácsnak más lehetett a viszonya a hatalomhoz. Mint nemzetközileg elismert filozófus, megengedhette magának, hogy külföldön publikáljon. Ezt a népiek többsége nem tehetné volna meg. Talán nem voltak elég híresek, vagy elég jók, mindenestre túl partikulárisnak számított a problémájuk – külföldön kevés esélyük volt a megjelenésre, így hát inkább rászorultak a kiegyezésre. Még akkor is, ha Lukács öregkorának nagy konfliktusa maradt, hogy „visszazárják”-e a pártba, szemben például Illyéssel, aki sohasem volt párttag.

– Ám a pártkongresszusokon mindig kezett rázót az elsőtitkárral.

– Nyilván! Lukács azt mondta: „rossz vagy jó, de az én pártom”. Illyésnek ilyen problémái nem voltak. Hadd mondjak el egy jellemző történetet. Néhány éve **Petri Györggyel** készítettem egy dokumentumfilmet, s abban meséli, hogy amikor 1977-ben aláírást gyűjtöttek a cseh bebörtönzöttek mellett, ő ment el Illyéshez. Illyés azt mondta neki, ha én ezt aláírom, nagyon sokan fognak csatlakozni. Pont erre gondoltunk Gyula bátyám – felelt neki Petri. Erre Illyés előbb valami magyarázatba kezdett, hogy az nem is biztos, hogy jó lenne nekik, mármint a népi tábornak. Majd formai dolgokba kötött bele. Szerintem ez elég plasztikusan mutatja

hozzaállását. A kijáró, a külön megoldásokat kereső, a törleszkedő magatartás favorizálását.

– Azért a másik oldal joggal mondhatja erre, hogy Lukács Györgynek is lenne miért szégyenkeznie, mondjuk 19-es magatartása miatt.

– Neki is sok szégyenkeznivalója akad. De ettől még időskori kiállását elismerhetjük. A népiesek más utat követtek. Nézzük meg például a *Hitel* című folyóirat létrejöttét. Illyésék már a hetvenes években szükségét érezték egy hangsúlyosan népi irányultságú lapnak, mely az ún. nagy nemzeti sorskérdésekkel foglalkozik. Engedélyekért folyamodtak, lobbiztak. Ha az egyébként meglehetősen a népiek pártját fogó **Aczélnál** nem jutottak eredményre, rohantak **Pozsgayhoz**, ha nála sem, vissza.

– Fogadjunk, hogy ezzel szemben most a Beszélőt akarja példaként felhozni.

– A Beszélőt, az AB Hímondót, vagy bármely más szamizdatot. Ezeknek a készítői korabeli lengyel mintára azt mondták, „igaz, hogy nincs szabadság, de tegyünk úgy, mintha lenne, s ez növeli a szabadságot”. Nem folyamodtak engedélyekért, nem jártak ki, hanem áttörték a Magyarországon lappangó természetű cenzúra korlátját.

– Jó, de a történelem úgy alakult, hogy végülis nem derült ki, melyik módszer a hatékonyabb.

– A kommunizmust végülis nem saját belső ellenzéke buktatta meg. Viszont ezt megelőzően az értelmiségi ellenzéki csoportok nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a koalíció vagy együttműködés legyen köztük, és az legalább középtávon fennmaradjon. Az aláírásgyűjtéseknél, vagy a Bibó emlékkönyv összeállításánál ez fontos szempont volt.

– Vagyis nagy összetartozás ide-oda, mégiscsak számontartották, ki hova tartozik.

– Persze. Van ennek politikai, értékvilágbeli, ideológiai, esztétikai és egy törzsi szintje is. Nem feltétlenül etnikai, de törzsi.

– Ha mi ketten idejében elhatároztuk volna, hogy népiesek akarunk lenni, lehattunk volna, vagy előre kijelöltetett az ember sorsa?

– Nem tudom, hogy előre kijelöltetett-e, de biztos, hogy egyfajta törzsi elkülönülés is szerepet játszik, de mint már korábban is mondtam, szerintem annak, amit Magyarországon népi-urbánus

megoszlásnak mondunk, nemcsak zsidó-nem-zsidó metszete van, de modernista-anakronisztikus, globalista-nacionalista, és még számtalan törése. Visszatérve a politikai szinthez, noha a törés a lakiteleki sátorverés volt, de a rendszerváltás kezdetén még előfordulhatott, hogy **Tamás Gáspár Miklós** előadást tartott egy MDF fórumon. Azonban hamar kialakult, hogy a rendszerváltás két nagy pártja, az SZDSZ és az MDF az urbánus- népi tagozódást követte.

– S ez utóbbi gyakran átszelte a párt-határokat is. A népies MDF nagyon jól együtt tudott működni a szintén népi Pozsgayval.

– Igen, bár azt nem tudjuk, hogy az **Antall-Pozsgay-paktum** legenda vagy valóság, az tény, hogy a kerekasztal tárgyalásokon az MDF engedékenyebb volt az MSZMP-vel, mint az SZDSZ vagy az akkor még urbánusnak számító Fidesz.

– Érdekes, hogy most úgy fogalmaz „az urbánusnak számító Fidesz”. Míg több tanulmányában éppen azt írja, hogy a Fidesz a kezdetekben kívül akart maradni ezen a népies-urbánus vitán.

– Ez igaz, bár nem kívül akart maradni, hanem – helyesen – meg akarta haladni, felül akart emelkedni ezen a vitán, de ettől még az urbánus SZDSZ-szel működött együtt, annak volt – akkor még nem pusztán taktikai – szövetségese.

– Mekkora a két székértábor kialakulásában annak a szerepe, hogy résztvevői azt gondolják, együtt jobban lehet pénzhez, befolyáshoz, publikálási lehetőséghez jutni?

– A magyar pártpolitizálás eszmékből, elvekből, ideológiából indul ki, aztán a pártpénzek sibilásáról szól.

– Mennyire kell tartozni valahova, vagy mennyire lehet tényleg kimaradni mindebből? Most megjelent könyve egyik első írásában – ha ironikusan is – de „higmagyarnak” nevezi magát.

– Sokáig azt hittem, hogy ki lehet maradni belőle, vagy meg lehet haladni, de **Csurka** '90 januári rádiószócata („Ébresztő, magyarok!”) és '92-es dolgozata után úgy látom, sajnos, muszáj volt állást foglalni. A népi-urbánus megoszlás anakronizmus. Nagyon sajnálom, hogy az elmúlt évtizedben ismét fellángoltak ezek a viták.

– És ebben a legújabb kori fellángolásban mennyi az antiszemitizmus?

– Sok. A népi tábor, illetve a népi tábor pártja, az MDF legideologikusabb publicistája **Csurka István** volt. Az ő an-

tiszemitzmusa vitathatatlan. Urbánus oldalról nem tudok hasonló szinten fejtegető, vagy csak lekicsinylő megnyilvánulást mondani. Talán **Landeszman** rabbi bógatya és fűtűlős barackos kijelentése volt az egyetlen, de erősen hezitálnék, ha arra kéne válaszolnom, hogy ő most urbánus értelmiségi-e vagy sem.

– **Nem akarom mondjuk Csurkához hasonlítani, de az elmúlt hetekben ön is kapott éppen eleget a jobboldali sajtótól, amiért tisztetlen hangot használ a hatalommal szemben. S ez sérti őket.**

– Én általában tiszteltelen hangot használok. Egyébként a Fidesz jelenlegi politikájáról írtam úgy, mint a *politikai gecizmus* megnyilvánulásáról. Pár éve hallottam először ezt a szót pozitív kontextusban. Azt jelentette, hogy valaki dörzsölt, tudja mit akar, céltudatosan erőszakos, nem az elvei, hanem az érdekei vezérlik, és ezek eléréséért nem válogat eszközeiben. Ezt én nem érzem olyan nagyon sértőnek, bár kétségtelenül a megfogalmazást figyelemfelkeltőnek szántam.

– **Lehet, hogy amíg az úgynevezett urbánusságba inkább belefér a könnyed, frivol hang, addig sokakat sértet az a szemlélet, hogy nem is kell mindent olyan baromi komolyan venni.**

– Biztos, hogy értékvilágbeli különbségekről is beszélünk. Nem olyan régen **Seres Lászlóval** készítettünk egy interjút a poszt-Magyar Narancsba egy neves konzervatív amerikai publicistával, **P. J. O'Rourke**-kal, akitől azt kérdeztük, miként lehet valaki, aki konzervatívnak vallja magát, ennyire mulatságos. Magyarországon azt szoktuk meg, hogy a jobboldali, konzervatív stílusban a búsmagyarokodás, a pátosz, a nyelvi anakronizmusok és az avíttság meghatározó. A jó publicisztika meg humoros, karcos, vitriolos.

– **Az ellentétek kibékíthetők, vagy mindig kell lennie Fradi- és MTK-drukke-reknek is?**

– Ez a fajta megosztottság értelmetlen. Egyébként is, az ország nagy része nem is törődik vele, mert mondjuk szereti a csipős „urbánus” publicisztikát, de szívesebben jár Erdélybe korszót gyűjteni, mint New Yorkba acid partyra.

– **Ha ennyire értelmetlen ez az egész, mégis mi tartja össze a csoportokat?**

– Egyre kevesebb. Ízlés, értékvilág, személyes történelmek. Ezen az átjárhatatlan megosztottságon és humanértelmiségi választáskényszeren már túl kellene lépniünk végre.

Dési János

„Mesterségesen gerjesztett hangulat”

*Beszélgetés Schmidt Mária történésszel,
a miniszterelnök főtanácsadójával,
a XX. Századi Intézet igazgatójával*

A rendszerváltás idején az értelmiség egy csoportja nem volt érdekelt abban, hogy lelepleződjön a diktatúra mechanizmusa, benne a saját szerepe egyfajta védőpajzsként a diktatúrában, ezért tudatos, taktikai megfontolásból, különböző „műbalhék” segítségével az antiszemitzmust tolta előtérbe – állítja Schmidt Mária (1953) a Kooperáció vagy kollaboráció, az Ávós világ Magyarországon és a Diktatúrák ördögsekerén című könyvek szerzője-szerkesztője a tavaly megjelent Janus-arcú rendszerváltozás című kötet egyik tanulmányában.

– **A Fidesz győzelméig Ön a Magyar Polgári Demokraták Társaságának volt az egyik szervezője. Hogyan és miért került a miniszterelnök mellé?**

– Már 1994-től egyike voltam a jelenlegi miniszterelnök tanácsadóinak, gyakorlatilag állandó kapcsolatban voltunk. A tavalyi választás után kért fel **Orbán Viktor** erre a posztra, én meg nagy megtiszteltetésnek tartottam.

– **Mikor kezdett el politizálni?**

– Sokáig nem voltam itthon, 1985-től állandóan az Egyesült Államokban, Németországban, Izraelben voltam, úgyhogy 1990 és 94 között csak döbbenően figyeltem, mi folyik itthon. Aztán úgy éreztem, nekem is hozzá kéne szólnom, írtam egy pár újságcikket és megalakítottuk a Magyar Polgári Demokraták Társaságát.

– **A másik oldalon, úgy vettem észre, visszatérő vádpont ön ellen, hogy amikor átértékel történelmi helyzeteket, akkor kevéssé van tekintettel a zsidó érzékenységekre, fájdalmakra. Hogy túllép egy bizonyos határt.**

– Nekem ezt még nem mondták, és nem is értem.

– **Mivel magyarázza, hogy a személye ennyire ellenséggé a barikád túlsó oldalán?**

– Ez nagyrészt azért van, mert kívül helyezkedtem azokon a kötelező gyakorlatokon, amiket ők évtizedek óta betartanak, ez nyilván sokakat irritál. Nem adom meg a kövedet annak, aki a kövedből él, mert nincs igazán teljesítmény mögötte.

– **Egy időben ön is ott nyomult a mai SZDSZ-esek, a volt demokratikus ellenzék környékén. Miért váltott át a „nem szoclib” oldalra?**

– Számomra az igazságtételi törvények voltak vízvázlatok. Nem tudtam megérteni, miért kell kettős mércét alkalmazni azokkal szemben, akik politikai tömeggyilkosok. Talán túl közel álltam hozzájuk, talán túl sokat vártam tőlük – nagyon nagyot csalódtam. A **Pető-Kónya** vitát a mai napig nem tudtam megemésztetni. Azt, hogy Pető Iván, akiről azt feltételeztem, hogy úgy gondolkodik, mint én, azt mondta, hogy az ávósok parancsra tették. Ilyen

alapon a náciakat sem lehetne felelőségre vonni.

Pető abszolút nem a sortűz-gyilkosok felmentése mellett érvelt, hanem a jogállami eszközök betartása mellett.

Nade ezt mondta, hogy parancsra tették. Mondta mindezt úgy, hogy az apja ávos volt. És még azt sem mondta, hogy érintett az ügyben. Rettenetesen tartom, hogy annak idején a sajtó is azt sugallta, hogy az igazságtétel nem lényeges kérdés. Szerintem nagyon fontos kérdés. Hosszú távon ezek az erkölcsi dolgok a legfontosabbak.

Van egy nagyon súlyos állítás a tanulmányában: az SZDSZ elárulta a rendszerváltást. Ezt komolyan így gondolja?

Igen. Rehabilitálták a posztkommunistákat, beálltak az 54 százalékos többségük mellé, mondván, hogy ezek már nem azok a kommunisták. Szeretném tudni, hogy mitől nem. Az SZDSZ azt mondta, legyen inkább ez a poszt-kádári dolog, ahol mi is beférünk az elitbe, nem pedig azt, hogy legyen egy másik elit. És ezt nagyon tudatosan gondolta ez a liberális elit, amelyik egykor nagyon közel állt hozzám.

A rendszerváltás utáni úgynevezett népi-urbánus konfliktus, illetve a médiaháború, véleménye szerint kapcsolódik bármilyen formában a régi, háború előtti népi-urbánus konfliktushoz?

Talán az Antall-kormány alatt lehetett egy ilyen műbalhét csiszolni ebből, de nem gondolom, hogy ebben az országban bárki „népi” vagy „urbánus” lenne. Én inkább generációs problémát látok. Vannak hatven-hetven éves emberek, akik megszokták, hogy egész életükben gyűlölködnek, hogy mindig ők mondták meg, ki szalonképes és ki nem; és van a Fidesz meg vannak a harminc-negyven évesek, akiket ez már abszolút nem érdekel.

A Fidesz eleve azzal startolt, hogy túllép ezen a konfliktuson. Aztán Kövér László pár éve úgy nyilatkozott a Demokratának, hogy a Fidesz és az SZDSZ közti törésvonalak „ma is az urbánus és a népies ellentét párral fejezhetők ki”. Nem jelenti ez a kezdeti szemlélet kudarcát?

Nem, szerintem meg fog szűnni ez a konfliktus. Már szűnik azáltal, hogy az SZDSZ súlya csökken. A Fidesz valóban megpróbált ezen felülemelkedni. 1990 és 94 között végig azt mondta, hogy nem erről szól a történet és nem akarjuk ezeket a zsigeri-törzsi harcokat. De úgy tűnik, rájött arra, hogy nincs más

út, vagy ők, vagy mi, így leegyszerűsödött a politikai képlet.

Nem csak kódolt zsidózás a népi-urbánusozás?

Nem, ez már a harmincas évekre sem igaz így. Ez sokkal bonyolultabb kérdés. Nem fogadom el azt az arrogáns nézetet, hogy bunkó nacionalisták állnak az egyik oldalon és művelt, nyugatos modernizálók a másikon.

Hogyan és miért kezdett zsidó témákat kutatni?

A zsidókérdéssel már 1980 tájékán elkezdtem foglalkozni, az elsők között Magyarországon. Az egyetemen az Osztrák-Magyar Monarchiát tanulmányoztam, és rájöttem, milyen fontos volt benne a zsidóság szerepe, de nem találtam róla semmilyen modern anyagot. Így kezdtem el ezt kutatni. Először a Magyar Cionista Szövetség elnökének, Komoly Ottónak a naplóját adtuk ki, és írtam Kasztner Rezsőről, akinek a történetét érdekesnek találtam. A rendszerváltás előtt gondoltam, megnézem a belügyben az anyagokat. Be is mentem, de az ügyeletes tiszt csak röhögött rajtam, amikor közöltem, hogy jöttem megnézni a cionista perek anyagait. Mondtam neki, hogy van itt ez a glasznoszt, ő meg azt mondta, hogy amint ideér a belügybe, ők szólnak. A vicc az, hogy tényleg szólnak, úgyhogy sok anyagot meg tudtam nézni.

Őn „Az antiszemitizmus elleni harc”

szerepe a rendszerváltás éveiben című írásában azt állítja, hogy van egy véleményformáló- és médiaértelmező, amely 1990 után mesterségesen előtérbe tolta a „zsidókérdést”. Nem fél attól, hogy ezzel a szélsőjobboldal antiszemita előítéleteit erősíti?

Nem. Attól, hogy ők valamit mondanak, még lehet, hogy igaz. Nem lehet eltagadni, hogy van ez a csoport.

Kikből áll vagy állt ez a csoport?

Ők azok, akik 1988–90-től pozícióban voltak, a Rádió, a Televízió kulcsműsorában, a lapoknál, és ezek bizonyos szempontból az SZDSZ és a posztkommunisták körül csoportosultak.

Elitnek nevezné őket?

Csak pozicionális értelemben, de nem abban az értelemben, hogy ők morálisan vagy kulturálisan valami különleges szinten állnának. De mindenképpen elitnek tartom azt, aki mondjuk a rádió kulturális magazinját szerkeszti évek óta. A Gondolat-jelbe például nem jut be másfajta álláspont, az teljesen egyértelműen szoclib műsor.

A másik oldalon meg ott a Vasárnapi újság.

Jó, de most arra gondolok, hogy ezek az emberek

ülnek a Mélyvízben, korábban nyolc-tíz helyre is átdolgoztak, lehet tudni, hogy kik ők. Azt gondolom, hogy ezeknek az embereknek nem az az elsődleges jellemzőjük, hogy zsidók. Nem is hiszem el, hogy van zsidó tudatuk, már azoknak, akik közülük zsidók. Ezt nem is vállalják, csak egy konjunktúrahelyzet miatt elfogadták vagy meglovagolták. A fő jellemzőjük, hogy a posztkommunista hatalomátmentésben érdekeltek voltak, és ennek álcázására felhasználták a zsidókérdést. Úgy tettek, mintha őnekik az nagyon fontos lenne. Műbalhékat csináltak, amit én életveszélyesnek tartok.

Mindezt annak ellenére így látja, hogy ennek a médiaértelmezésnek nem is mindegyik tagja zsidó?

Nem kell ehhez zsidónak lenni. Ez az egész „zsidózás” egy trükk, egy pozíció- vagy hatalmi harc volt, amivel a szélsőséges, szalonképtelen oldalra lehetett tolni mindazokat, akik nem ők voltak. Az önmagában véve teljesen

természetes dolog, hogy mindenki őrzi a pozícióját, meg újakat próbál szerezni. Nekem azzal van bajom, ha valaki azt a zsidókérdést meri felhozni és felújítani, ami az évezredek során már számtalan tragédiához vezetett. És honnan tudjuk, hogy mi az a szikra, amittől lángra lobban?

– Tehát azt mondja, hogy ezek az emberek végül is antiszemitizmust gerjesztettek.

– Természetesen, ezt néhány ember tudatosan csinálta. Én is itt éltem ebben az országban, de nem tudtam, ki a zsidó és nem jutott eszembe megkérdezni.

– És ezért a zsidó médiaértelmisséget okolja? Mi van az antiszemitékkal?

– Természetesen vannak antiszemiték is. Hogyha valaki úgy gondolja, hogy antiszemita, az magánügy. Természetesen bizonyos szint fölött, vagy bizonyos megnyilvánulási formákban ez tűrhetetlen. El is várom, hogy a politika és a közéleti megnyilatkozások szintjén ez ne kapjon teret. Ugyanakkor én liberális ember vagyok, szerintem nem kell szeretni a zsidókat, meg a nem zsidókat se.

– A cikke elején csak a volt kommunistákról állítja, hogy érdekelték voltak a zsidókérdés előtérbe állításában, mindenfajta kritika antiszemitizmussá alakításában, aztán ezt minden átmenet nélkül a liberálisokra is érti. Nem csúsztatás ez? Az ön számára összefonódik ez a két társaság?

– Én úgy vettem észre, hogy 1990-től összefonódtak. Volt egyszer egy fél-napos jeruzsálemi műsor a rádióban, amelyben döbbenet hallottam, milyen gyűlölettel beszélnek ezek a kormányról, az MDF-ről – már nem tudom, mit mondtak, csak a metakommunikációra emlékszem, vibráltak az indulattól, gyűlölték őket. Én akkor azt éreztem, hogy ez nem igaz, hát ezek nem gyűlölték így a **Németh Miklóst**, a **Grósz Károlyt**. Mi történhetett, hogy így gyűlölik?

– És mi történhetett?

– Az történt, hogy a saját szerepüket érezték veszélyeztetve. Arra tettek 1990-ben, hogy itt az SZDSZ fog nyerni és nem az SZDSZ nyert. Szerintem egyfajta értelmiségi rivalizálás kezdődött, meg akarták mutatni, hogy kik ezek: mucsaiak, senkik. Ez az első pillanattól kezdve így volt. Nem partnerek álltak egymással szemben, hanem voltak ők és voltak a bunkók. És ez szerintem megengedhetetlen.

– Ez az, amit a Szombatban Novák Attila úgy írt le, hogy „sok esetben paranoid reakciók keletkeztek, melyek messze nem az adott problémáról szölettek és tovább rontották a magyar politikai közélet amúgy sem jó helyzetét”?

– Pontosan erről van szó. És én arra gondoltam, mi közöm nekem ehhez az egészhez? Miért vagyok én ebbe belevágva? Hogy jövök ahhoz, hogy egész nap azzal kelljen foglalkoznom, ki hordozott, meg hogy a Hanákné mit mondott? Pontosan lehetett tudni, hogy amit ezek a médiában tálltak, az nem úgy volt.

– Ha most eltekintünk attól, hogy sok paranoid túlreakció volt az MDF-kormány különböző dolgaiból: nem érthető valahol, ha sokan olyasmit is kiéreztek abból a korból, ami nem hangzott el? Nekem például meggyőződésem volt, hogy nem egyértelműen zár a jobbközép-kormány a Csurka-féle szélsőjobb felé. Ön is írja, hogy más minőség, ha a kormányzó párt alelnökeként ír valaki ilyen tanulmányt.

– Nekem Csurkáról az a véleményem, hogy nem lett volna szabad megírnia azt a dolgozatot – de ha már megírta és látta, milyen indulatokat váltott ki, még másnap le kellett volna mondania. Attól kezdve, hogy ezt nem tette meg, számomra nem volt kérdéses, hogy kinek dolgozik a Csurka. Amit ő csinál, az csak a másik oldal, a baloldal érdekeinek felelt meg. Soha nem kíváncsi voltam volna össze, a Charta sem jön létre, ha ő nincs. Azt pedig, hogy Antall nem tudta őt leváltani, teljesen természetesnek tartom. Ha ő akkor ment volna Csurkát, két részre oszlak az MDF és vége a kormánynak.

– Horthy újratemetéséből is elég nagy botrány volt.

– Én Horthy újratemetését abszolút normális dolognak tartom, joga van magyar földben nyugodnia. **Rákosi** is itthon van eltemetve. Hogy mennyi mindent írtak Horthyról és a Horthy-korról minden tény nélkül abban az időben, az nem normális dolog.

– Arra akartam kilyukadni, hogy nem voltak-e jogosak az MDF-kormány retorikájának akkori áthallásai? Nem indulunk ki annak idején joggal abból, hogy nyitás van jobbra, mégpedig egy régi módi, rendpárti jobboldal felé?

– Nem tudom, miért baj, ha van egy nyitás jobbra negyvenöt év baloldal után. Azzal miért nem foglalkozott az értelmiség? Nem értem, honnan jöttek

elő a zsigeri félelmek. Miért kellett bárkinek Antall Józseftől félnie?

– Tanulmányában azzal vádolja a szoclib értelmiséget, hogy műbálhékat hozott elő zsidó témában. Viszont nagyon kevés példát sorol, volt a Hanákné, egy-két más ügy, ezekre volt a nagy túlreagálás. Az ön írása viszont mintha túlreagálná ezt a túlreagálást.

– Nem volt több ügy, de ezek mérgezték meg a hangulatot. Tudja, hány cikk jelent meg naponta a Hanákné-ügyről? Rengeteg. Az 1992 október 23-i Kossuth téri tüntetésről a mai napig úgy írnak, hogy a fasiszta csúrhoz tartozott.

– Mondjuk tényleg voltak skinheadek a téren.

– És? Nekik nincs joguk odamenni és ünnepelni az októberi forradalmat? Ma itt van **Szabó Albert**, aki indulhat a választáson. Megmondom őszintén, engem ez irritál. Most joga van, akkor nem volt joga? Hol van a felháborodás, hol van a Charta-tüntetés?

– Honnan volt akkoriban a rossz közérzet a szoclib kultúrában?

– Mesterségesen gerjesztették ezt a hangulatot. A néppel bármit el lehet hitetni. Voltak az elfogadott véleményformálók, akik csak mondták és mondták – és mindenhol ők szólaltak meg. Minden más véleményért kiközösítés járt. Ismerem, milyen az, amikor az embert nemtelen eszközökkel elnyomják.

Seres László

Elhalasztották a döntést a pályázatokról

1999 május 26-án ülést tartott a Magyar Zsidó Örököség Közalapítvány (MAZSÖK) kuratóriuma.

■ Az ülésen három évre megválasztották Sebes Gábort ügyvezető titkárnak (aki eddig ügyvezetői minőségben töltötte be ezt a funkciót).

■ Elfogadták a MAZSÖK éves mérlegét.

■ A kuratórium – határozatképtelenség miatt – júniusra halasztotta a támogatásokról szóló döntést.

ZÁRSZÁMADÁS, KÖLTSÉGVETÉS

Bzsh: Optimista beszámoló, kétkedő kérdések

Aprilis 29-én tartotta zárszámadó képviselő-testületi ülését a Budapesti Zsidó Hitközség. Az összejövetel létszáma és hangulata meg sem közelítette a pár héttel ezelőtti tisztújító ülését. A komoly indulatokhoz, kirohanásokhoz és nagy port felverő vitákhoz már hozzászólt olvasó furcsánál találhatja, hogy a rövid ideje oly hevesen összezsapó küldöttek miért nem fejtenek ki nagyobb érdeklődést a zsidóság alapintézményeinek létét meghatározó anyagiak irányában.

A levezető elnök **Lancz Tibor** volt. Az összegyűlt ötven képviselő **Zoltai Gusztáv** ügyvezető igazgató és **Hajabács Júlia** gazdasági főtanácsadó beszédeit hallhatta.

Az elmúlt év legfontosabb eseményeinek ismertetése után tudtuk meg Zoltai Gusztávól, hogy az elmúlt gazdasági év 62 675 000 forint többlettel zárult, és a bevételek öröndetes mértékben nőttek. A Hitközség legfontosabb feladatának továbbra is a vallási élet támogatását tartja, és szerencsére egyre több fiatal vesz részt ebben a munkában. Értendő ezalatt a Rabbiképző néhány növendéke, akik segédkeznek a pészachi pászkának és darának az ország 52 városába való széthordásában, látogatják az időseket és a betegeket, illetve előimádkoznak. A Bzsh-nak négy oktatási intézménye van: a Benjámin óvoda, a Scheiber Sándor Általános Iskola és

Gimnázium, annak kollégiuma, valamint a Rabbiképző Intézet – Zsidó Egyetem. A hitközségi vezetők kapcsolata a pedagógusokkal jó, a tanárok képzettsége igen magas. Ennek ellenére a gimnáziumban a bukási arány 18%, a tanulmányi átlag erős közepes. Zoltai Gusztáv csak egy tanuló teljesítményét tudta méltatni, az illető hosszútávfutásban ért el kiemelkedő eredményt.

Adatok a Bzsh 1998 zárszámadásából

Állami támogatás	209.382 millió forint
JOINT támogatás.	
Claims Conf. Hozzájárulás	103.110 millió forint
Egyéb támogatás	36.328 millió forint
Bankhitel	643.117 millió forint
Adomány, hagyaték	56.966 millió forint
Hitközségi adó	1.706 millió forint
Működési bevételek,	
ingatlanhasznosítás	165.529 millió forint
Rituális költséghozzájárulás	8.183 millió forint
Pénzügyi műveletek	31.365 millió forint
Járadék	710.842 millió forint
Összesen	2.008.018 millió forint
összes kiadás:	1.945.343 millió forint

Az átlagosnál igencsak gyengébbnek mondható eredmény annak tudható be, hogy az iskola nem utasítja el a mégoly gyöngye képességű felvételért folyamodókat sem.

Pollák Jenő (Nagyfuvaros utca) egy másik problémára hívta fel a figyelmet. Mint ahogy a többi felekezeti iskolában, úgy a Scheiber Sándor Gimnáziumban is az a szomorú tény állapítható meg, hogy a jelentkezők száma alacsony, illetve folyamatosan csökken, a felvettek

közt pedig egyre kevesebb a zsidó diák. A nem zsidók pedig a magasabb követelményeket támaztató tanintézményekből szorultak ki, majd kerültek felvételre az azoknál sokkal alacsonyabb követelményszintet támaztató zsidó iskolába. Az „illegalitásba vonult” százezres magyar zsidóság leszámazottait még a milliárdos beruházásból épült iskola sem tudta előcsalogatni szüleik önként vállalt „száműzetéséből”, a zsidóságukat ily módon is felvállaló családok gyermekei pedig idővel elhagyják az iskolapadot. Tudomásul kell venni, hogy az állami céltámogatások szinte kizárólag új épületek és intézmények létrehozására vonatkoznak, azok fenntartására, üzemeltetésére és emberek „becsalogatására” már nem. Felesleges volt tehát csillagászati összegekből hatalmas épületet felhúzni, amikor a diákok csökkenő létszáma miatt még a felét sem tudják kihasználni annak. Célszerűbb lett volna a hatalmas összeget a már meglévő ingatlanokba fektetni, taneszközökbe, pályázatokba, de elsősorban a megfelelő emberanyag „össze-”, illetve „visszatoborzására”.

Zoltai Gusztáv után Hajabács Júlia olvasta fel a zárszámadás teteleit (bár inkább csak százalékokat, mint forintokat említve), de mivel a küldöttek mindegyike kézhezkapta az elszámolást, feleslegesnek tartotta azt részletesen felolvasni. Mondandójához csak egyvalaki szólt hozzá, **Fehérvári András** (Bethlen téri körzet) közgazdász, jelezve, hogy az egész zárszámadás mi-benléte kissé homályos előtte. Érthetetlen számára, hogy harmincmilliót teteleket hogy lehet egyéb-ként elszámolni, és közölte, hogy még legalább tíz esetben talált ehhez hasonló, majd minden szempontból érdekes teteleket. Az „Idő rövidsége miatt” Hajabács Júlia futólagos magyarázatokra szorított, majd közölte, a közgyűlés után irodájában munkatársaival a kérdező rendelkezésére áll.

Ezután **Kálmán Kálmán** (Dohány utcai körzet), a korábban a Dohány utcai zsinagóga felújítását végző cég ügyvezetője emelkedett szólásra. Bár távol álljon tőle – mondotta –, hogy „hazabeszéljen”, de égetően fontos problémával találták magukat szembe a Hősök Temploma tetőzetének felújítási munkálatai felülvizsgálata során. A tetőt fedő betonlapokat csak néhány drótszál – mondhatni paraszthajszál – rögzíti a plafonhoz, így várható, hogy

bármely pillanatban a szemlélődő turiszták fejére zuhan. A kijavításhoz legkevesebb tízmillió forint szükséges, és kéri a közgyűlést, szavazza meg az összeget.

Zoltai Gusztáv válasza elutasító volt: a múlt évben az államtól a zsinagóga felújítására 45 milliót kaptak (melyből felhasználtak 35,5 milliót, a többi pénzt továbbgördítik a jövő évre), az említett hiba kárbecslésére pedig több hatósági szakértőt is felkértek már. Mint szakembernek, tudnia illenék, hogy a tető rendbehozatalára 5 millió

forint bőven elegendő – mondta Zoltai a lesújtott vállalkozónak.

Ezután gyorsan megtörtént a szavazás, a zárszámadást és a jövő évi költségvetés tervezetét néhány tartózkodással fogadta el a közgyűlés. A zárómát nyugodt lélekkel végighallgató küldöttek magatartásából arra lehetett következtetni, hogy a zsidóság feje fölül immáron elvonultak a viharfelhők, és a vallási élet, a fiatal utánpótlás és az anyagiak ügyének víztükrén sikerült időre elsímitani a fodrokat.

Rózsa György

Mazsihisz: a kivonulások ülése

A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége 1999 május 2-i képviselő-testületi ülésén **Tordai Péter** levezető elnök, a Mazsihisz két héttel korábban megválasztott elnöke megállapította, hogy 65 küldött van jelen, miáltal a küldöttség szavazóképes, majd **Dr. Schweitzer József** országos főrabbi emelkedett szólásra, aki az utóbbi években kialakult szokásnak megfelelően napirend előtt szólt a gyűlés tagjaihoz. Schweitzer professzor ezúttal reményét fejezte ki, hogy az újonnan választott vezetők jól végzik majd munkájukat, amelyben a rabbikar támogatásáról biztosította őket. Ezután a közösség előnyösen megváltozott demográfiai viszonyairól beszélt röviden az országos főrabbi, melyek szükségessé teszik egy ifjúsági rabbi pozíciójának létrehozását. Ehhez az új vezetőség támogatását kérte. A javarészt ötven év feletti küldöttek a hozzászóló iránti tiszteletből tapssal fogadták az előterjesztést, mivel azonban Schweitzer professzor nem fejtette ki bővebben, kitől milyen segítséget kér az új tisztség létrehozásához, napirendre tértek az ügy felett.

Ezután **Zoltai Gusztáv** ügyvezető igazgató expozéja következett, amelyből a lelkiismeretes munka és az öröndetes gyarapodás képe tárult a hallgatóság elé. A teljesség igénye nélkül néhány példát emelünk ki a több mint félórás, és a közösségi élet minden területét érintő beszédéből. 1998-ban 323 vidéki temető gondozásáról kötöttek szerződést. A szertartási osztály idén is minden vidéki szociális otthonba küldött pászkát, ahol hittestvéreink élnek. Az Országos Rabbiképző Intézetben tavaly 106 hallgatóval tanult több, mint egy évvel korábban. Az akkreditációs bizottság látogatása a következő tanévben várható. Az akkreditáción nyolc fős bizottság dolgozik. 34 fő részvételével megindult a művelődéstörténeti szak. 12 tanuló vesz részt a kántorképzésben, a rabbiképző bevezető évfolyamán pedig 7 hallgató tanul. Az Új Élet példányszáma évről évre emelkedik; ma ez a legnagyobb példányszámú zsidó újság Magyarországon (konkrét számot nem mondott). A Zsidó Múzeumnak több mint 100 ezer látogatója volt. A múzeum idén meghívottként részt vesz a frankfurti könyvvásáron,

ahol Magyarország lesz a diszvendég. További öröndetes fejlemények ismertése után végül az ügyvezető igazgató javaslatot terjesztett a közgyűlés elé **Schönberger András** rabbi főrabbiá történő kinevezéséről. A javaslatot taps és egyhangú igenlő szavazás fogadta.

Hajabács Júlia gazdasági főtanácsadó részletes számszaki beszámolóval szolgált a közgyűlésnek. A különböző költségnevek különböző statisztikai bontásokban történő ismertetése ehelyütt nem lehetséges, érdeklődő olvasóinknak alább bemutatunk néhány adatot.

Zoltai Gusztáv ezután egy észrevételt ismertetett, mely szerint a főrabbiá történő kinevezést nyolc nappal korábban kellett volna a küldöttek elé terjeszteni. E technikai hiba ellensúlyozására fölvasta Schweitzer professzor Schönberger Andrást méltató meleg hangú ajánlását. – „Remélem, ez meggyőzi a hozzászólót” – tért napirendre az ügy fölött Tordai Péter elnök, aki ezek után vázlatosan ismertette programjának főbb pontjait. Az új elnök a hitközség életének gyakorlatilag minden területét átvilágítani javasolta, méghozzá az elkövetkező néhány elnökségi ülés alkalmával.

A főbb pontok:

- a Mazsihisz „kebelébe kívánja vonni az identitásavarral küszködő, seho-va sem tartozó zsidó fiatalokat”;
- módosítani kívánják a korszerűtlen alapszabályt;
- felülvizsgálják a zsidó oktatás rendszert;
- felülvizsgálják a Mazsihisz vagyonkezelését, különös tekintettel a hagyatékokra;
- áttekintik a nemzetközi kapcsolatrendszert, a kapcsolatot a rabbikarral, az ortodoxiával és a többi zsidó szervezettel;
- nagyobb gondot fordítanak a Mazsihisz arculatépítésére, belső és külső kommunikációs rendszerére.

Heisler László, a számvizsgáló bizottság elnöke tízperces hozzászólásában meleg szavakkal méltatta a benyújtott zárszámadást és az 1999. évi ter- vet. Optimista felszólalása végén mindkettőt elfogadásra javasolta.

Pollák László szegedi küldött a vidéki hitközségeknek nyújtott támogatás részleteit hiányolta a költségvetésből. **Kaufmann Pál**, a pécsi hitközség elnöke városuk zsinagógáját említette, amely a rekonstrukciókra szánt összeg-

ből nem kapott támogatást. **Nattán László** Kaposvárról hasonló igényeket fogalmazott meg. **Ledniczky András**, a szegedi hitközség elnöke az előbbieknél távolabbra tekintő, a sérelmi politikán túllépő hozzászólásában egyebek közt az alábbiakat kérdezte:

– Mire költötte a Mazsihisz az adófizetői 1 százalékokból befolyt összeget, miért nem hozták ezt nyilvánosságra?

– Világítsák át a Mazsihisz gazdálkodó intézményeit, hiszen önálló bevételeik folytán ezek akár nullszaldósak is lehetnek.

– A vidéki hitközségek, amelyeket az alapszabály nem kötelez mérlegük közzétételére, tegyék ezt meg, mert ennek hiányában nehezen léphetnek föl számonkérőleg a Mazsihisszel vagy a Bzsh-val szemben.

Végül megjegyezte, hogy Schönberger András főrabbiná történő ki nevezését két évvel ezelőtt a szegedi közösség már javasolta, ám akkor a megkeresett fórumtól erre nem érkezett válasz.

Engländer Tibor elnökségi tag, a *Cionista Szövetség* elnöke a tőle megszokott emelkedett hangon kezdte hozzászólását, keményen megbélyegezte az antiszemitizmust. Baljóslatú fejleményként értékelte, hogy egyes antiszemita körök a „zsidó” szó helyett ezentúl a „cionista” szó használatát javasolták*. A súlyos veszélyek ecsetelését itt Tordai Péter félbeszakította, udvarias hangon kérve a szónokot: e napirendi pontnál csak a zárszámadás és a költségvetés témájához szóljon hozzá. A mélyen sértett Engländer Tibor megjegyezte, hogy mások hozzászólása is túlterjedt a szűken vett napirendi témán. Hozzátéve, hogy személyében nem először érte diszkrimináció a Cionista Szövetséget, ezután csupán annyit kért a közgyűléstől: a szövetsége számára a költségvetésben előirányzott 0.75 százaléknyi támogatást emeljék föl 1.5 százalékra. Ezután a marasztalás ellenére távozott a gyűlésről.

Dávid Jenő Debrecenből a temetőfelújításra kiutalt pénzt kevesellte, majd azt kérte, hogy a Mazsihisz küldöttei a Bzsh költségvetésével is részletesebben

ismerkedhessenek meg. **Lancz Tibor**, a Bzsh újonnan megválasztott elnöke úgy válaszolt, hogy amennyiben a vidéki küldöttek szeretnék betekinteni a Bzsh „jobb zsebébe”, akkor tegyék nyilvánossá a maguk büdzsáját is.

Olti Ferenc, a tisztújító közgyűlésen megválasztott, oktatási ügyekért felelős alelnök a stratégiai koncepciót hiányolta a költségvetésből. A változatlan célok nincsenek arányban a megnövekedett lehetőségekkel. Így például a járnoshalmi zsinagóga felújítására előirányzott összeg feléből el lehetne indítani egy zsidó rádiót. Egyben megjegyezte, hogy a beterjesztett dokumentumokat még a vezetőség is csak itt látja első ízben.

Ezután Hajabács Júlia és Dávid Jenő között alakult ki polémia: a főtanács-

Adatok a Mazsihisz 1998 évi zárszámadásából

Állami támogatás	355.619 millió forint
Joint-támogatás	1.053 millió forint
Egyéb támogatás	127.774 millió forint
Adomány, hagyaték	24.980 millió forint
Működési bevételek	57.801 millió forint
Rituális költség-hozzájárulás*	0.376 millió forint
Pénzügyi Műveletek	13.774 millió forint
Ingatlanrendezés	1.558 millió forint
Járadék	161.851 millió forint
Összes bevétel	744.786 millió forint
Összes kiadás	743.417 millió forint

* Ez feltehetőleg a hitközségi adót jelenti (a szerk.).

adó asszony elmagyarázta, miért nem tudnak több pénzt adni a temetőkre, majd minden hitközségnek azt ajánlotta, hogy az országszerte meghirdetett milleneumi pályázaton próbálkozzanak pénzt szerezni. (Később valaki közölte, hogy a pályázat határideje már lejárt.) Ő a maga részéről eddig két ilyen pályázatot látott – jegyezte meg a vidéki küldöttek felé. (Az elnök eközben **dr. Polák Jenő** Nagyfuvaros utcai küldöttet próbálta maradásra bírni, aki azonban „Reménytelen!” felkiáltással távozott.) Ledniczky István a *Sansz* című, pályázatokat tartalmazó folyóiratot ajánlotta a jelenlevők figyelmébe, a keszthelyi **Goldschmied István** pedig saját példáját idézve mondta el vidéki elnöktársainak: a zsinagóga-felújításra a hitközségin kívül más forrásból is lehet pénzt szerezni, ha megfelelően összeállított

A Mazsihisz elnöke, Tordai Péter újonnan kinevezett tanácsadó testületének tagjai:

Bán György ügyvéd, **Deák Andrea** pénzügyi szakember, **Kárpáti Pál** orvosprofesszor, **Kárpáti Tamás** gazdasági szakértő, **Lichtmann Tamás** irodalomtörténész, egyetemi tanár, **Szeszlér Tibor** ügyvéd, **Ungvári Tamás** irodalomtörténész, egyetemi tanár

pályázattal próbálkoznak. Zoltai Gusztáv a több pénzt reklamáló vidéki küldötteknek türelmesen magyarázta az elosztás korlátait, majd Tordai Péter megszavaztatta a küldöttgyűlést, amely a 1998. évi zárszámadást 1 tartózkodással, az 1999. évi költségvetést pedig 2 ellenszavazattal és 3 tartózkodással elfogadta. Tordai Péter mindehhez hozzátette, hogy az ülés közben említett módosításokat majd írásban megküldik a küldötteknek. Ezek közül leglényegesebb az volt, hogy a tervszámokat rugalmasan kezelik, és évközben szükség szerint módosításokat hajtanak végre.

Ezután került sor a negyedik napirendi pontra, négy ingatlan eladására. (Az alapszabály szerint ez csak közgyűlési határozattal lehetséges.) Hajabács Júlia részletesen ismertette a négy ingatlan adatait, azt, hogy miért kívánják eladni őket és mennyit kérek értük. Az 1.8 millió forintos tapolcai ingatlan és a félmillió értékű makói ingatlan meghirdetésére a közgyűlés minden további nélkül megadta a felhatalmazást, a két mohácsi ingatlanra, amelyek 5.2 illetve 9.9 milliót érnek, csak némi vita után. Mivel csupán az eladást pártoló hitközségi vezetés volt az információk birtokában, a küldöttek nem tudtak érdemi vitát folytatni, így a jóváhagyás nem lehetett kétséges.

Az egyéb ügyek napirendi pontnál elsőként **Deutsch László** újpesti főrabbi szólt hozzá. „A hitélet egyáltalán nem olyan rózsás, amint azt Zoltai úr lefestette” – kezdte észrevételét. Elvették az újpesti körzet telefonját, amely a hívekkel való kapcsolattartást szolgálta. Ezek után rátért mondandója súlyosab-

* A nyilas mozgalom felélesztésével kísérletező marginális Szabó Albertről van szó, aki legutóbb március 15-én félszáz hívével tüntetett a Blaha Lujza téren. (a szerk.)

bik részére: a Jugoszláviából Magyarországra érkezett zsidó menekültek ruháit szombaton mosatta kí a hitközségi vezetés. Keresztény húsvét idején nem volt szabad mosni, a zsidó húsvét idején bezzeg igen – közölte felháborodottan a főrabbi, aki halachikus szigora miatt ez elmúlt közgyűlések alkalmával már több ízben keveredett vitába a vezetéssel. – „A hitélet föllendítése első-sorban a rabbik feladata ugyebár?” – válaszolta szintén emelt hangon Zoltai Gusztáv az első vádpontra. A halachikus vádakra válaszul megjegyezte, hogy a jugoszlávai zsidók 42 óras út után érkeztek Budapestre, közülük több gyereket a László Kórházba utaltak – ez indokolta, hogy ruháikat haladéktalanul kimossák. Az ügyben előzőleg Schweitzer főrabbi véleményét is ki-

kérték. – „Félrevezetté!” – replikázott Deutsch László, aki szerint szó sem volt az állítólagos járványveszélyről. Zoltai Gusztáv válaszolt, Deutsch László ismét a mikrofonhoz lépett, az elnök azonban kérte, hogy a vitát fejezzék be. A főrabbi erre elhagyta a termet. Már távozása után mondta el Schweitzer József, hogy akik átélték a holocaustot, a munkaszolgálatot, a menekülést, és ismerik, milyen körülmények között kényszerülnek élni ilyenkor az emberek, azok a sürgős mosással szemben nem emelnek halachikus kifogásokat.

A több mint háromórnyi ülésezés után felére fogyatkozott gyűlés előtt ezután egy hozzászóló **Korn József**, korábbi Bzsh-elnökről szólt. Az ingatlanügyekkel foglalkozó Komrt a *Vasárnapi*

Újság című jobboldali rádióműsor egyik riportalánya azzal vádolta meg, hogy egy lakóház „gójtalanítását” emlegette valakinek. Zoltai Gusztáv válaszul közölte, hogy minden lehetséges fórumon tudatták: Korn József már nem a Bzsh elnöke. A Komrnak tulajdonított szavakat Zoltai nem cáfolta.

Néhány további hozzászólás után Schönberger András lépett a mikrofonhoz, és – miután elhatárolta magát rab-bikollégájától, Deutsch Lászlótól – negyedórás beszédben reagált főrabbivá történő kinevezésére. Helyenként nehezen követhető modandójában számos sérelmet sorolt fel, barátságos hangú vitába keveredett az igazgatóval.

A záróimát – miután Deutsch Lászlótól ő is elhatárolta magát – **Markovics Zolt** rabbi mondta el.

Kárpótlási fejlemények

Április 29-én tartott sajtótájékoztatót a hitközség Síp utcai dísztermében Ed Fagan amerikai és Michael Wittt német ügyvéd, akik a náci által egykor kényszermunkásként dolgoztatott emberek érdekképviseletére szakosodtak.

A hajdani kényszermunkásoknak fizetendő jóvátétel ötven évet késlett. A német cégek elleni pereket néhány éve kezdték el az Egyesült Államokban, ahol ezek sikerének nagyobb esélye van, mint Németországban. Itt persze csak azokat a német cégeket lehet perelni, amelyeknek leányvállalatai vannak Amerikában – azonban valószínűleg ez is elegendő lesz ahhoz, hogy a német kormány, a valószínűleg vesztés pereket elkerülendő, az érintett vállalatokkal együtt tárgyalóasztalhoz üljön. A német állam a tárgyalásokra feltehetőleg „magával hozza” az Amerikában érdekeltséggel nem rendelkező, tehát ott közvetlenül nem perelhető német cégeket is. A német állam részvétele a tárgyalásokon felcsillantja a reményt azok számára is, akiket nem valamely cég, hanem egy gazdaság vagy helyhatóság „foglalkoztatott” a háborús években. A cégek és az állam közreműködésével létrehozni tervezett közös alaptól nekik is juthat pénz. A zsidó szervezetek képviselői ez év májusában találkoztak New York-ban a német kormány és a német cégek képviselőivel. Jelen voltak a károsultakat képviselő ügyvédek, valamint **Stuart Eisenstat**, a kárpótlási ügyek felügyeletével megbízott amerikai államtitkár. A tárgyalásról nem sok információ szivárgott ki. Az alapba a hírek szerint 3-4 milliárd márkát „dobnának össze” a német cégek és az állam képviselői. Miután a pénz összejött, azt egy zsidó kuratórium kezelésére bíznák, melyben minden biztonnal a *Claims Conference* és a *WJRO* körül is kulcsszerepet játszó *World Jewish Congress*-nek lesz a legnagyobb befolyása. Az egykori kényszermunkások ehhez az alapítványhoz nyújthatják majd be jóvá-

tételi igényüket. Hírek szerint a nyugaton élő egykori jogfosztottak most is magasabb összegű kárpótlásra számíthatnak, mint kelet-európai sorstársaik, tekintettel a két régió közötti eltérő árviszonyokra. A jóvátételi összeg különböző lesz majd aszerint is, hogy egykori *kényszermunkásokról* vagy *rabszolgamunkásokról* van-e szó. Előbbi kategóriába többnyire a megszállt országokból Németországba hurcolt nem zsidók tartoznak, akiknek a munkaerejére volt szükség. A rabszolgamunkások többségükben zsidók voltak, akiket elpusztításuk előtt még dolgoztatni akartak. Utóbbiak munkakörülményei ezért jóval embertelenebbek voltak. Azt azonban, hogy a fentiek szerint mekkora kárpótlásra tarthat igényt a jogosult, nem a származás, hanem az elbírálandó konkrét körülmények fogják eldönteni.

Michael Wittt német ügyvéd azt is elmondta, hogy a magyar kényszermunkások esetét külön csoportban kezelik majd, nehogy a jóvátétel során olyan hátrányos helyzetbe kerüljenek, mint amire a korábbi esztendőkből már volt példa. (Wittt ezt a magyarországi zsidóság képviselőinek gyenge érdekérvényesítő képességével magyarázta.) Maga a sajtótájékoztató is abból az alkalmából jött létre, hogy az ügyvédek három egykori magyar zsidó asszony nevében megindították a próbapert egy New York-i bíróságon. Ennek az amerikai joggyakorlat szerint precedens értéke lesz.

A tájékoztatón jelenlévő **Sebes Gábor**, a Mazsók ügyvezető titkára közölte, hogy irodájukban nemcsak zsidó jogosultak jelentkezését várják. Az igények beadása azért is fontos, mert az a jogosult elhunytá esetén örökölhető. Eddig 2600 kérelmet adtak be a túlélők Magyarországon. Ed Fagan becslése szerint mintegy két évbe telik, amíg a jogosultak a jóvátételt megkapják. Az említett New York-i tárgyalásokon jelen voltak a cseh, a lengyel, az orosz, az ukrán és a belorusz kormány képviselői. A magyar kormányt senki nem képviselte.

Koszovó és a jugoszláv zsidók

Két héttel a jugoszláviai légitámadások megkezdését követően az ország 3500 zsidó lakosa határozottan ellenezte a NATO azon tervét, hogy katonai beavatkozással rendezze a koszovói válságot.

„A zsidók mind ellenzik a fegyveres beavatkozást, bár nem támogatják egyöntetűen Szlobodan Milosevics elnököt”

– nyilatkozta Aca Singer, a belgrádi székhelyű Zsidó Szövetség elnöke.

A belgrádi zsidók kerülnek az egyenes válaszokat, ha arról kérdezik őket, együtt éreznek-e a koszovói albánokkal, akiknek helyzete a II. világháború zsidóüldözésének emlékét idézi fel. Miloseviccsel kapcsolatos véleményüket sem hajlandók kinyilvánítani, bár sokan azt vallják, hogy a bombázások miatt megszilárdult a helyzete.

„Hivatalosan nem erősítették meg azokat a horror-történeteket, melyekről a BBC vagy az Amerika Hangja számolt be” – mondta **Alexandr Lebl**, a Szövetség egyik vezetője. „Általánosságban foglalunk állást a deportálással és minden civilek elleni kegyetlenkedéssel szemben.” **Yitzhak Asiel**, Belgrád rabbija szerint nehéz hinni a rémtettekről szóló tudósításoknak. „Ilyen örült időkben még azt sem tudjuk, mi történik innen ötven kilométerre” – mondja.

A jugoszláv főváros 34 éves rabbija a Jordán nyugati partján fekvő Alon Svutban található *Har Ecion jesiva* végzett diákja. Ő egyben a hitközség metszője is, és – mint mondja –, még bombatámadás közben is ment húst vágni a közös széderre.

A Zsidó Szövetség egy március 28-i nyilatkozatában elutasítja a légitámadásokat, mivel „a bombák és a rakéták nem nemzeti vagy vallási kritériumok szerint válogatják áldozataikat, és minden jugoszláv lakost – beleértve a zsidókat is – érintenek.” A Szövetség Izraelhez, a Zsidó Világkongresszushoz és az Európai Zsidó Kongresszushoz fordult támogatásért „a koszovói probléma ügyében, békés, politikai megoldást keresve.”

Egy héttel később, április 5-én, a kis újvidéki zsidó közösség egy újabb nyilatkozatot tett közzé, élesen bírálva a NATO előző éjjeli, az egyik Duna-hídra mért pusztító csapását. A híd ugyanaz, melyről 1942 januárjában a nácik 809 meggyilkolt zsidó holttestét dobták a jeges folyóba. A közösség tagjai koszorúkat helyeztek a roncsokra.

A zsidó szolidaritás Koszovóra is kiterjed, ahol mintegy 45 zsidó él, többségük szerbekkel vagy albánokkal kötött vegyes

házasságban Pristinában vagy Prizrenben, azaz a legnagyobb koszovói városokban. A szövetség Belgrádból napi kapcsolatot tart fenn velük telefonon és pénzt küld nekik ételre és üzemanyagra. „Mind jól vannak, és tartják egymással a kapcsolatot” – mondta Singer. „A koszovói zsidókat nem veszélyeztetik a szerb erők” – hangsúlyozta Lebl, a Financial Times egykori tudósítója.

A jugoszláv zsidók gyakran beszélnek a zsidók és szerbek közti „hagyományos kötelékről”, ami a II. világháborúra vezethető vissza, mikor – mint állítják –, a szerbek zöme – ellentétben a horvátokkal – nem csatlakozott a náci zsidóüldözéshez. A jugoszláv miniszterelnök-helyettes, **Zoran Lilic**, a Zsidó Világkongresszus vezetőjének, **Edgar Bronfmann**nak címzett, nemrég kelt levelében felidézte ezt a köteléket, a NATO támadások félbeszakítását szorgalmazva.

„A szerbek azt hiszik, hogy a világ zsidósága szuperhatalom” – magyarázza Singer, „ezért sok levelet kapok az emberektől, akik arra kémelek, forduljak **Bill Clinton**hoz, hogy állítsák le a bombázást.” A zsidó befolyásban való hit a belgrádi médiában is megfigyelhető, ahol elhangzott, hogy három – Jugoszláviában nem túlságosan népszerű amerikai figurának – **Madeline Albright** kül-

Macedónia kényes helyzete

Victor Mizrahi apja úgy menekült meg a deportálás elől, hogy mohamedánnak adta ki magát. Esete kivételesnek számított. Macedónia 8.000 tagot számláló erős, háború előtti zsidó közösségének csaknem minden tagját Treblinkába szállították, ahonnan senki sem tért vissza.

Az 50 éves Mizrahi a háború után született és most a macedón fővárosban, Skopjében él. Ő a kicsiny, száznolcvanhat tagot számláló skopjei zsidó közösség vezetője. Innen Pristina csak 50 kilométer. A deportálás és halál mostani hulláma „szívet szaggató szenvedéssel tölt el mindannyiunkat” – mondja Mizrahi.

A szefárd skopjei zsidóknak nincs zsinagógájuk. Mégis egészen idáig rendszeresen látogatta őket **Yitzhak Asiel**, a 250 km-re levő Belgrád rabbija, aki most megnősült és nem tud olyan gyakran jönni. A skopjeiek még mindig tartják a kapcsolatot a szomszédos köztársaságok zsidóival és dolgoznak a környező zsidó emlékhelyek, többek közt a közeli Bitolában található temető helyrehozatalán.

Skopjében él egy fiatal koszovói albán menekült nő, **Donjeta Sushka**. Elmesélte, hogyan terelték be a pristinai vasútállomásra. „Az állomást drótkerítés és fegyveres őrök vették körül” – emlékezett vissza. „Rengeteg ember volt a pályaudvaron. Ezután a katonák megkezdtek az emberek elszállítását. Vonatok és teherautók és vonatok és teherautók. Nagyon megijedtünk... A kerítéshez húzódtam, hogy jobban lássam, mi történik, és ahogy az őrökre és a kerítésre pillantottam, elképzeltem: valahogy így nézhetett ki Auschwitz.”

Izraeli misszió

Brazde menekülttáborban, a macedón-koszovói határon működött az izraeli hadsereg tábori kórháza, mely április 22-én befejezte küldetését. A Koszovóból elűldözött, illetve elmenekült albánok egészségügyi ellátásában több ország, így Magyarország és Izrael is segédkezett. Az izraeli kórházban mintegy 1600 pácienszt kezeltek és 12 kisbaba születésénél segédkeztek.

ügyminiszternek, **William Cohen** védelmi miniszternek és **Richard Holbrook** közvetítőnek – zsidó kapcsolatainak. A szerbek azonban – hangsúlyozták a zsidó vezetők –, nem hibáztatják támadásokért sem a helyi zsidókat, sem általánosságban a zsidóságot.

Amikor a helyi sajtó bejelentette, hogy 250 belgrádi zsidót – nagyrészt nőket és gyerekeket – busszal Budapestre küldtek a zsidó húsvét előtt – tette hozzá Lebl –, nem voltak antiszemita felhangok, és „senki sem mondta, hogy ez nem hazafias”. A közösség hajthatatlanul vallja, hogy ez nem kivonulás volt, csupán egy meggondolt, rövidtávú átköltözés a magyar fővárosba. Kevesen vannak közülük, akik Izraelbe akarnak menni – állítja Lebl. Legtöbbjük szeretne hazatérni „hamarosan, amint vége lesz”.

A zsidó közösség aktív tagja, **Avraham Israel**, a belgrádi polgári védelem vezetője is. Minden alkalommal, mikor a NATO bombázói elrepülnek a város felett, a szerb villamosmérnök az utcákat járja és próbálja megnyugtatni az embereket, illetve biztonsági tudnivalókkal látja el őket.

A 77 éves Lebl ezzel szemben nem követi a parancsot, és nem keres menedéket az óvóhelyen: „Nincsen katonai támaszpont a környéken, és a pince nem biztonságosabb a lakásomnál.”

Aca Singer is rendíthetetlen. A kérdésre, miszerint elmenne-e Izraelbe, ahol lánya él, ha Belgrádban rosszabbra fordulna a helyzet, a közösség vezetője a következőképp válaszolt: „Nem kaptam engedélyt a hajó elhagyására. Én leszek az utolsó, aki elmegy.”

A Jerusalem Report alapján
Rajki András

SZÁNTÓ T. GÁBOR

Párizsi napló

február 17. szerda

Párizsban szefárd főrabbi és askenázi érseke van – mondják némi malíciával. Ha e mondat Pesten megjelenik, a felszisszenőkkel szemben csupán azt tudom felhozni mentésemre, hogy a vicc közzsajon forog, másrészt így tartja a vallásjog. Aki zsidó anyától születik, még ha kitér is és bíboros lesz belőle, akkor sem menekül: a halacha utoléri. Az igazat megvallva, számomra azért is különösen fontos a lengyelországi születésű **Jean-Marie Lustiger** hátttere, mert ugyan hogy kerülne majdan egy *Utazások Askenáziában* című kötetbe e párizsi anizix, ha az érsek származásán kívül egyre kevesebb hajszálygyökér köti a szefárd dominanciájú, rendkívül dinamikus közösséget a mi világunkhoz, Közép-Kelet-Európához.

Talán az emigránsok, a menekülők, vagy Párizs szerelmesei, akik ittragadtak, nyomorogtak, de maradtak, mert rabul ejtette őket a világváros szabad szelleme, vagy mert bíztak abban, hogy a stett pogromtól fenyegetett világ után itt biztonságban lesznek.

A Zsidók Történeti Múzeumának – hüvös, elegáns, távolságtartó név, akár csak maga a kiállítás – a XX. század első hamada piktúrájának nagyjait felvonultató termében nem egyébert kerül egymás mellé lengyel, orosz, litván, ukrán, román- és bolgár-zsidó, s válik a döntő többségben e körből összeálló, *École de Paris* néven emlegetett festőcsoport tagjává – mint azt a katalógus szárazon és tényszerűen közli –, mint hogy itt voltak, Párizsban. A város és egymás inspiratív légkörében.

*

A római birodalom ideje óta élnek zsidók Franciaország területén, a középkorban többszöri kiűzetés, majd újbóli letelepedés volt része a közösségeknek. A hagyományos irodalom szinte teljes egészét végigkommentáló **Rasi** neve is utal rá, micsoda szellemi kapacitással bírt az itt élő zsidóság. Askenázi zsidók főként Elzászban telepedtek meg, és Párizsba költözve is megőrizték önállóságukat.

A szefárdok a spanyol, majd a portugál kiűzetés nyomán érkeztek az országba, ahol az emancipációt meghozó polgári forradalom idején mintegy negyvenezer zsidó élt. Napóleon császársága idején a hatalom egységes szervezetben óhajtotta látni a zsidóságot, ezért hozták létre a *consistoire* intézményét, mely modernizációjuk mellett, sok tekintetben autonómiájukról való lemondással is párosult. A mai, centralizált intézményrendszer, formájában ennek örököse. Noha olyan különös konstrukció jött létre, aminek keretében például rabbik állami fizetést kaptak, a francia zsidóságot – a magyartól eltérően – nem hasította ketté e folyamat; nominálisan ma is ortodox e hitközség, ám tartalmában lényegileg nem sokban különbözik a honi neológiától.

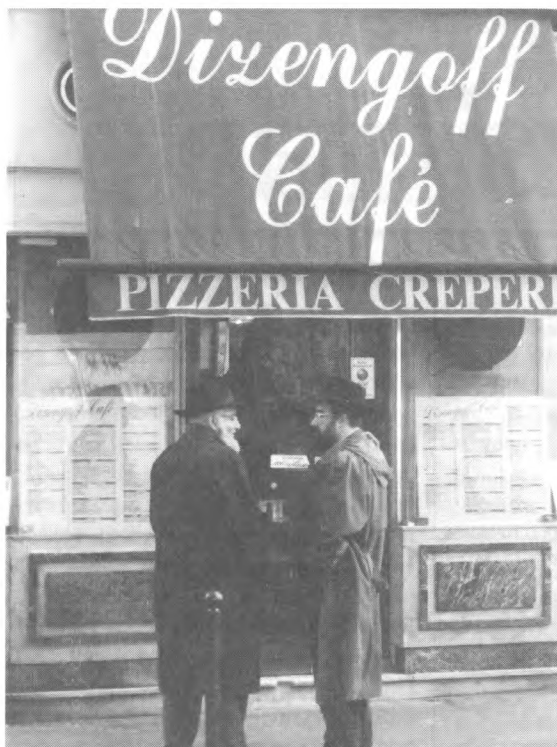
A századfordulótól kelet-európai, balkáni, észak-afrikai bevándorlók szaporították százötvenezer főre a párizsi zsidók lélekszámát. A náci megszállás idején százhuszonezer embert deportáltak francia földről.

A háború utáni zsidó újjászületésben, a kelet-európai bevándorlók mellett, Franciaország mint gyarmati birodalom bukása játszott közre. Az Észak-Afrikából kivonuló franciákat követték az ottani zsidók, s az ötvenes-hatvanas években algériai, tuniszi, majd marokkói és egyiptomi zsidók érkeztek az országba, kialakítva a ma hozzávetőleg hatszázötven-hétszáz ezer fős összlétszámot, melyből háromszázhetvenötezen élnek a fővárosban.

*

Az első élmény a látványé, majd az illatoké és az ízeké: a kávéházak, a Musée d'Orsay, a Picasso múzeum után a Marais, a régi zsidónegyed. Héber feliratú portálok, kóser éttermek és boltok, nyílt, görcs nélküli zsidóság, déli temperamentum, keleties hangoskodás.

Szomszédvárok: az egyik kirakatban a Béth Din Paris, a consistoire rabbiságának kóserügyi felügyeletét jelző pecsétje, a másik ablak mögött **Meir Rottenberg** rabbi engedélye, akinek a Rue Pavée 10. alatti, kecses, Art Nouveau stí-

lusban épült imaházában askenázi-haszid elemeket ötvöző közösség működik. Nincsenek merev határok, szefárdok is „átimádkoznak” az itteni közösségekbe, ám az ellenkező beolvadás a túlnyomó, már csak az askenáziak csekélyebb számarányánál fogva is. Az árak kissé hajmeresztőek, de becsalóak van. A kóser swama illata becsalogat az egyik étterembe. Mi-va-mi – áll a plakátján, kissé stilizált rabbiportré alatt.

február 18. csütörtök

Tegnap este, Magyar Intézet-beli szálalásomra visszatérve próbáltam felidézni egy **Radnóti**-sort, mely a Boul' Mich emelkedőjén és a Boulevard St. Germain-en sétálva ötlött fel bennem, de éreztem, hogy pontatlanul momolom magamban. Ma, a Szajna felé menet egyszer csak megpillantok egy utcanevet és gyermeki örömmel mondom ki hangosan is: „A Boulevard St Michel s a Rue / Cujas sarkán egy kissé lejt a járda.”

Borzongató: tényleg lejt. S eszembe ötlök **Zeke Gyula** szép hommage-a egy novellájában a kilencvenes évek közepéről, aki a Széna tér és a Moszkva tér közötti járdaszakaszról írt hasonlóképpen egy kissé másnapos hajnal emléképeit között.

február 19. péntek

Forrai Eszterrel van találkám, aki konokul és magyarul írja verseit, melyeket kétnyelvű, magyar-francia kötetben több

ízben is kiadtak. Pesten legutóbb a *Múlt és Jövő*-nél jelent meg könyve, s legújabb munkáját mutatja a Rasi Központban, a párizsi zsidó közösségi házban, ahová csak akkor juthatok be, amikor ő is megérkezik, mert a biztonsági ember angolul nem ért, s tört héber mondataim sem enyhítik szőrös szívét.

A bölcsészkar magyar-orosz szakán végzett Budapesten, **Kardos László** önképzőkörébe járt. **Pándi Pál** arról igyekezett meggyőzni őt, még nem jött el az ideje annak a lírának, amit ő művel: „Osztyaharcos költészet kell.” Neki nem – gondolta Forrai Eszter, s miután lediplomázott, 1962-ben elhagyta Magyarországot, azóta él Párizsban.

Az apahiány volt a vezérfonala szűkszavú, kissé túl közvetlen költészetének, később lett nyilvánvaló a vészorszak mint döntő élményanyag. Három éves volt 1944-ben, nővére menekítette ki a dunaparti menetből, *Lépcsők* című versében emlékezik erre. Múzeumi teremörként ment nemrég nyugdíjba, s friss munkája egy-egy képzőművész szellemét idézi meg. Készülő, kétnyelvű kötete, *Az ősz palettája* júniusban jelenik meg Pesten. Eszter, aki nagyanyjával még jiddisül beszélt, és hazulról polgári etoszt hozott magával (ez készítette részint a kivándorlásra is), erősen kötődik a zsidó kultúrához, noha nem vallásos. Az *Or Chana – Cooperation Feminine* nevű szervezet képviselésében minden hétfőn hozzátartozók nélküli zsidó betegeket látogat. „Ez az én imám” – jegyzi meg lakonikusan.

Chana Landau, a Rasi Központ kiállításszervezője Eszter régi barátnője. Három éve renoválták az 1973-ban megnyitott centrumot, meséli, azóta a rendezvények is mozgalmasabbak lettek, étellel telítődött meg a Ház. Itt a *L'Arche* folyóirat szerkesztősége, az egyik zsidó rádió innen sugározza adásait, és a képzőművészeti koncepció is megújult. Zsidó számozású festők műveit állítják ki, nem a tematika a szervező elv.

Eszter felnevet: erről ő is tudna mesélni. Izraelben élő testvérenek, akít New-York-i galériás körökben jól forgal-

mazható festőnek tartanak, szeretett volna egy tárlatot a házban, de Chana elutasította a képeket, mert „túl zsidónak” tartotta azokat. Ebből kis *machloj*-ke kerekedik, angolról franciára váltva vitatkoznak, majd megbékülve legyintgetnek egymásra. „Korábban sokkal folklórszerűbb volt az egész környezet.” – magyarázza Chana Landau. „De nem az a cél, hogy minden falon egy menőra, egy kaftán és két pajesz lógjon. Nem ebben áll a zsidó művészet. Teret akarunk adni a zsidó alkotóknak, mert Párizs tele van kiállításokkal, mégsem jut mindenki lehetőséghez. Általában Franciaországban élő, ám különböző hátterű zsidó művészek munkáit állítjuk ki.” – mutat egy Romániából származó festő képeire, majd – talán mert nem vagyok eléggé lelkes – kissé mentegetőzve mondja, hogy a zenei programok is hasonlóképpen szerveződnek.

„Ha a zsidó negyedben jársz, menj el a kóser pizzériába, a Rue Rosiers 23-ba. Mi-va-mi a neve, ott láthatod a nővérem képeit.” – mondja a rádió szerkesztőség felé menet Eszter, mire előkapom táskámból az étterem kis plakátját, rajta a haszid portréval. „Ez a nővérem, **Ferencci Chedva** képe.” – bólogat.

*

A *La Radio de la Communauté Juive* irodájában **Salomon Malka** igazgató-főszerkesztő fogad, s nyomban a stúdióba invitálna, hallgassuk meg: a *Le Monde* főszerkesztő-helyettesével készít külpolitikai tárgyú interjút. Inkább **Paul-Henriette Lévy**t, harmincöt év körüli helyettesét választom, akít a helyi zsidó rádiókról faggatok.

1980-82 között alakultak meg a rádiók, miután **Francois Mitterrand** köztársasági elnök közbenjárásával frekvencia-engedélyt kaptak. Egy hullámhosszon osztozik napi tizenhat órában, egyenlő arányban, megállapodás alapján a négy rádió: a Likud-párti, **Netanjahu** mellett mindig kiálló, jobboldali adó, a palesztinbarát, *Békét, most!* mozgalom szellemiségét sugárzó *Shalom*, a bundisták (lengyel-orosz zsidók század elején alapított szocialista szervezete) gyermekei által gründolt, baloldali *Judaic FM*, és a legkomolyabbnak mondott Radio Juive (94.8 FM), aminek az irodájában ülünk.

Hogyan definiálnák a többiek ennek a szellemiségét? – pikirkedem. Meglepődik, majd azzal hárítja el a kérdést, hogy nem találnák irányzatosnak, itt balról-jobbra mindenféle vélemény

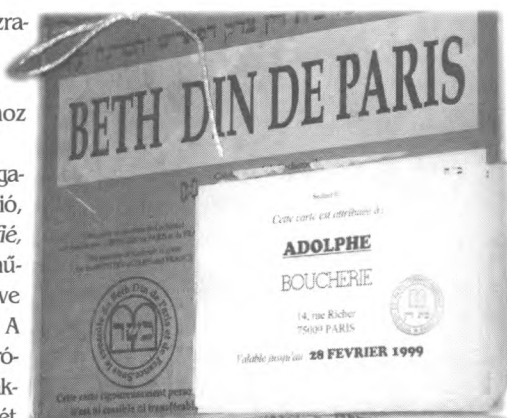
megfogalmazódik. Cionizmus, Izraelhez való viszony? – próbálom megfogni, de vállat von: nincs különösebb eltérés a többi adóhoz képest.

Kevés a hirdetés, magántámogatók jóvoltából létezik a többi rádió, az RCJt a *Fonds Social Juif Unifié*, a hitközségi szövetség mellett működő központi jóléti alap, illetve **David Rotschild** tartja életben. A RCJ és a Radio Shalom egész Európában fogható. Az éjszakai órákban, szombaton és ünnepen zenét sugároz valamennyi adó, melyek a technikai munkatársakon túl, átlagosan öt-hat főállású szerkesztőt, riportert foglalkoztatnak.

A hallgatottságot firtató kérdésemre elmosolyodik: „Az emberek gyakorta nem tudják megkülönböztetni, melyik rádió szól. De nincsenek adataink.” – tér ki végül a kérdés elől.

A zsidó társadalom egészéről faggatózom, az askenázi-szefárd viszonyról. Egyensúly van, sose volt nyílt konfliktus, a második bennszülött generáció fiataljai között pedig az egész kérdésfelvetés irreleváns, mondja határozottan. Ő maga, aki szefárd származású, húsz éves volt, amikor felfedezte a problémát.

Hűvös tárgyilagossággal beszél az aktualitásokról és a műsorstruktúráról is. Nincs szenzáció, nincs kurrens téma, csak ami a világban történik. A kurdok ügye, **Öcalan** letartóztatása és várható törökországi pere, a Várbeli megemlékezés nyomán kitört budapesti szkinhed-botrány, illetve a harmincezer forintos kárpótlás miatt támadt felháborodás jelentik a napi eseményt, de a kisebbségi ügyek általában is a hírek, elemzések fókuszában vannak. Belpolitikában mindenevők. „Zsidók vagyunk, de rádiósok.” – slussz, ez a magyarázat. A hír a fontos, nem a vélemény. A zsidó ügyeken túl, általános érdeklődésre számot tartó témákat is körbejárnak, ilyen például az európai választások napirenden lévő kérdése. Célközönségük szélesebb, mint a zsidó közösség, s noha a politika van a centrumban, vallási, kulturális műsorokat is szerkesztenek. Pénteken a rabbiké a szó, a közelgő szombat tiszteletére, de konyhaművészeti sorozatukban a kóser kulinariásra is fordítanak időt. Zsidó zene, izraeli rock és klasszikus muzsika egyaránt szerepel a kínálatban, s kevés héber-jiddis-ladino nyelvű műsort is sugároznak, ám ez inkább csak hírközlésre, illetve

nyelvoktatásra szorítkozik.

„Mennyire élhetnek benne a zsidó közösségben a rádiósok, s mennyire csak téma nekik a zsidóság?” – tűnődöm hangosan, kifelé jövet a Rasi Centerből. „Zsidó származású, liberális beállítottságú, professzionális újságírók a szerkesztők.” – mondja Forrai Eszter. Eszembe jut, hogy Salomon Malka és Paul-Henriette Lévy nevével a L’Arche kolofónján is találkoztam. Párizsban nem egészen ott húzódnak a zsidó társadalmon belüli törvonalak, mint odahaza.

február 20. szombat

Tegnap este a Marais-ban, a Rue Rosiers 25. alatt, egy bérház első emeleti lakásában berendezett imaházban köszöntöttem a szombatot.

A nehezen mozgó, gártlis, strájmilis **Mechl Reis** imaháza ez, de a közönség vegyes: fekete öltönyös, kalapos lengyel-zsidó, sűrű öltönyös, kalapos szefárd, fiatal, horgolt kípás, farmeros-bördzseki ifjanc éppúgy megtalálható itt, mint kaftános, széles karimájú fekete kalapot viselő harédiek. S mindehhez a pesti eligazítás: ez egy litvis közösség. A minchát szolid külsejű, fekete öltönyös úr mondja végig, szefárdul és nehezen érthetően, a szombatfogadás Mechl Reis-é, aki askenázi nűszachal, dallamtalanul imádkozik.

Szürke kucsmában érkező idős úr-

Szomszédvárak

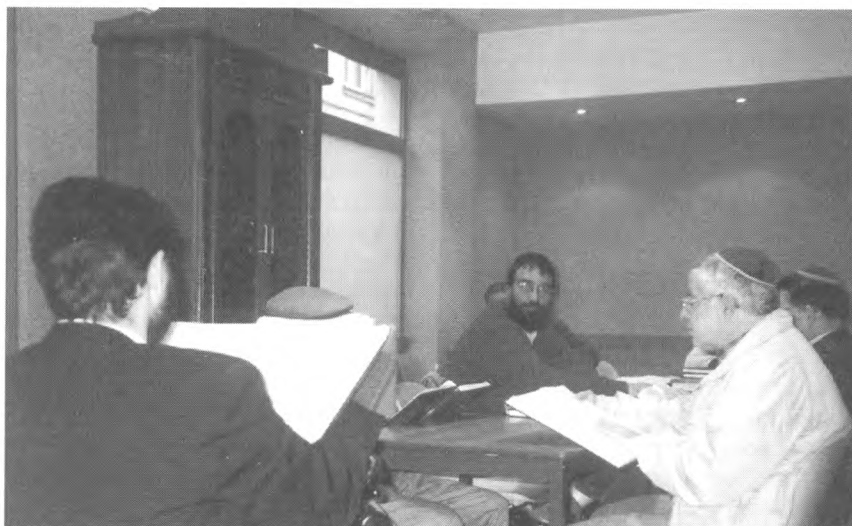
nak mutatnak be: **Slojme Freund** a neve. Pesten a Kazinczyba járhatott. Ahogy kérdez felőle, ahogy kiejti a ma ürességtől kongó ortodox főtemplom nevét, abból kihallani, mit jelenthet számára az egykorvult hitközség, aminek elnöke egy negyven fős közgyűlés előtt tizennégyezres tagságot tulajdonít, beleszámítva a külföldre távozottakat és a holt lelkeket is.

Slojme Freund az ima előtt és után sietve ellát információval. Első kérdései: van-e hol aludnom és van-e mit ennem sableszkor. Hiába nyugtatom megkapó igyekezetében, hogy ellátásomról gondoskodjék, csak elkommendál vacsorára. Én inkább vele beszélgetnék, de ő is vendégségbe hivatalos. Gyorsan elsorolja, hol vannak még magyar-zsidók Párizs siljeiben: egy **Katz**, egy pápai **Politzer** a Rue Pavée-ban, egy

Rosenberg a Rasi templomban. Nekem, a fene tudja miért, lelkes statisztikájától elszorul a torkom.

Freund úr korántsem litvisnek, ellenkezőleg: nagyon is haszidisnek mondja ezt az imaházat, ahol davenolunk, és a másikat, a Rottenberg-félét askenázinak, mely már szintén haszidba hajlik. Itt ismerje ki magát az ember, gondolom. A helyi lubavicsiak főként az észak-afrikaiak között hódítanak hivet, magyarázza, amikor odalép hozzánk egy felperdülő karimájú kalapot, kaftánt viselő férfi. Slojme Freund bemutat **Joshua Levy**nek, aki a közösség egyik régebbi támogatója, fél napot dolgozik, a másik felében tanul. Nála vendégeskedem az este.

Parókás felesége, két apró gyerek fogad bennünket a lakásban. Az asszony megszokhatta a váratlan vendégeket, arczenésen nélkül veszi tudomásul, hogy egy terítéssel többet kell az asztalra tennie. Halat, rizst, süteményt és gyümölcssalátát kapunk a kiddus után. Kisése feszengősen indul a vacsora, aztán oldódik a hangulat. Szakmai ártalom: információt gyűjtök. Joshua Levy szerint a francia zsidók kilencven százaléka szefárd, s az asszimiláció ellenére, a szefárdok körében szinte soha nem tűnik el teljesen a zsidóság, valamiféle kollektív tudat megmarad. Amikor az imádkozás során tapasztalt sokféleségre kérdezek

rá, mégis mi hozza össze a lengyel, magyar, francia hátterű, húsz és nyolcvan év közötti kaftánosok, öltönyösök, bőrdzsekisek, strájmislók, kalaposok, kucsmások és horgolt kipások askenázi-haszid-szefárd elemeket ötvöző különös gyülekezetét, csupán annyit mond: az ortodoxia. Nem kérdezősködöm tovább. Zmireszek következnek, szombati dalok, majd rövid *dvár tajret* mond a hetiszakaszk első mondatához. Asztali áldást mondunk, a vacsora véget ér. Nincs formális marasztalás. Szedelőzködöm, lekísér, és elmagyarázza, merre jutok haza. Egy micvát teljesített az este, hogy én is betarthassam a parancsot.

*

Szombat múltán kiderül: a Pompidou központ állandó tárlata hónapok óta zárva, be kell émem **David Hockney** este tízig nyitva tartó kiállításával. Plakátjával tele a város (a Picasso múzeumban is Hockney a bónusz: az aggmester szellemét megidéző munkái zárják a körsétát).

Szédelgek a napi tíz-húsz kilométeres sétától, de nem bújok a föld alá, hogy metrózzak, inkább ismét átvágok hazafelé a Quartier Latin-en. Fűszeres, faszénnel pirított hús tiltott illatával vétkezem a szűk utcákon, mint Rómában. Héberül szólítanak meg egy vendéglő ajtajából.

Árad a nép, fecseg-duruzsol a cafék üvegezett, vagy fóliával védett, gázlánggal hőszugárzott teraszán. Pest soha nem lesz ilyen, gondolok rá elkeseredve. Ha valaha voltak is, soha nem lesznek már ilyen kávéházak, nem lesz ilyen temperamentumos éjszakai élet, pezsgés, nyüzsgés és burjánzó kínálat; nem lesz a zsidó negyed sem olyan, mint itt, mert otthon hosszabb a történelem árnyéka, s mert nincs rá ilyen kereslet, vásárló,

Tanulócsoport a szefárd közösségi házban

igény; mert a nációk pusztítása után a kommunisták is ellehetetlenítették a zsidó életet, hiába hajlamosak erről megfeledkezni olykor még azok is, akik így vagy úgy mindkét rezsim túlélői. Csak turisták kedvéért nem tartható fenn egy közösség intézményrendszere, múzeumként sem. Pest mégis, máris hiányzik. „Fagyos lehellet és hullaszag / Száll ott minden virág felett. / Elátkozott hely. Nekem: hazám. / A naptalan kelet.” (Ady Endre: *A Gare de l'Esten*)

Szédelgek az élmények sokaságától. Összeegyeztethetetlen értékvilágok túszaként egyensúlyozok: egy valaha volt közösség nyomait keresem itt is, és a zsigereket csigázó kozmopolisz levegőjét szívom: zsidóként és íróként, törvénytisztelőként és élményt akkumulálóként létezni egyszerre egyetlen módon lehet: ha ezt, éppen ezt próbálja megfogalmazni, aki egy seggel ül e két széken.

február 21. vasárnap

Az *Institute for Jewish Policy Research* (és még vagy féltucat társrendező, közreműködő és támogató) konferenciája: *A XXI. század zsidó kultúrája az Alliance Israélite Universelle* székházában zajlik majd, az északi városrészben. Két hatalmas, consistoire-típusú zsinagóga van a közelben, és a Rue de Faubourg Montmartre mellékutcainak imaházai, kóser boltok, éttermek tucatjai. Egy mézár-székben békésen lóg a falon egymás mellett a hívei egy része által messiásnak

kiáltott **Menachem Schneerson** lubavici rebbe és a talizmános **Arje Kaduri** izraeli szefárd kabbalista fényképe.

Mincha-márv előtt a Rue Richer egyik modern, multifunkcionális épülete előtt elegyedem szóba **Abu Gavriel**el, aki a helyi észak-afrikai közösség tagja, névrokon és angolul is jól kommunikál. Tőle tudom meg, hogy a könyvéket jórészt tuniszi zsidók lakják, akik a francia gyarmatosítók távozásakor, a hatalmat magukhoz ragadó, helyi arab erők elől menekültek ide. Tízezerszám hagyták el otthonaikat a zsidók és települtek Franciaországba, gyökeresen megváltoztatva a zsidó közösség összetételét. Abu Gavriel megerősíti a korábban szerzett információt: az itt születettek között természetes az askenázi-szefárd házasság, ugyanígy a vegyes gyülekezetek ténye, ami lényegében askenázi beolvadást jelez.

Vagy százötvenen lehetünk a zsinagógában, bár bizonyosan közrejátszik ebben, hogy a közösség több hive, járzeitje alkalmából közös tischet ad, megvendégeli a jelenlévőket.

Egy másik idegen is feltűnik. A konferencia egy másik meghívottja, **Jonathan Webber** antropológus, az oxfordi zsidó társadalomtudományi és a hébertanszék professzora kérdezősködik a másnap reggeli imaidők után. Szállásunk felé menet, a szomszédos utcában egy jeke (német-zsidó) imaházat mutat mint becserkészendő kuriózumot, majd közösen dohogunk, hogy a másnap kezdődő rendezvény vitaanyaga megpróbálja lemetszeni a világi zsidó kultúrát a „vonzerejét vesztett” hagyományról, s új, szekuláris zsidó kultúra teremtésére hív fel.

*

Vacsorára **Diana Pinto** történészhez vagyok hivatalos, az Európa Tanács politikai tanácsadójához, az európai-zsidó rendezvények egyik állandó meghívottjához, aki az egységesülés folyamatával párhuzamos új típusú önkép és zsidó szellemi centrum létrejöttének szorgalmazója. Férjével, **Dominique Moissival**, európa parlamenti képviselővel fogad elegáns, nagypolgári lakásukban. A meghívottak között jelen van a dán-zsidó **Göran Rosenberg**, esszéíró, szerkesztő, akinek egy gondolat- és vitaébresztő esszéje a Magyar Lettre Internationale téli számában jelent meg, s amelyről a *B'nai B'rith* izgalmas kerekasztal-beszélgetést rendezett. A zsidóság parciális etnikuma vagy univerzális etikája a lényeg? – tette fel a megválaszolhatatlan

kérdést jellegzetesen szekuláris és liberális hangütéssel; **Michael Brenner** müncheni történész, aki a vészorkorszak utáni hontalan-táborokról jelentetett meg könyvet a közelmúltban; **Konsztantyn Gebert**, a varsói *Midrasz* főszerkesztője. Később befut **Ruth Ellen Gruber**, a volt vasfüggöny mögött élő zsidókról szóló riport- és utikönyvek szerzője és **Kovács András** szociológus is, aki a Közép-Európai Egyetem Jewish Studies programjának vezetőjeként a párizsi konferencia társszervezője.

Meghívóink félhivatalos találkozót szerveztek **Arthur W. Frieddel**, a jeruzsálemi Yad Hanadiv Open University igazgatójával, aki a diaszpóra közösségeinek távoktatásával foglalkozik. Mint mondja: Oroszországban például komoly eredményeket értek el. Hogyan lehetne Közép-Kelet-Európára is kiterjeszteni működésüket, mik a helyi igények, lehetőségek, sajátosságok – e kérdésekre (is) keressük a választ.

február 22. hétfő

Az előadások között **Meir Waintraub**, a *L'Arche* főszerkesztőjét kérdezem: mi ma a téma; mi a francia-zsidóság legfőbb gondja? Rövid gondolkodás után, a közösség lélekszámának tíz százalékát kitevő ultraortodoxia és a zsidó társadalom többi része között mélyülő szakadékot nevezi meg a legsúlyosabb problémaként. Kérdésemre: hogyan jelenik meg mindez a hétköznapiakban, keserűen elneveti magát: „Éppen ez a baj. Sehogysem mutatkozik, mégis jelen van. Nincs semmiféle kommunikáció a két közösség között.”

Az észak-afrikai bevándorlás után, a leteleplődők egy része, váratlan kisebbségi komplexusa, megingott identitása ellensúlyaként vette mind szigorúbban a vallási előírásokat, s teremtett ezáltal új önképet. Sajátos autoemancipációjukkal a Franciaországban jelenlévő harédi közösség is megerősödött, de jelenlétük impulzusával a Napóleon kora óta liberalizálódó ortodoxia szintén új, átértelmezéssel töltődött fel.

Franciaországban, a köztársasági elnökhöz hasonlóan: hétvéte választanak főrabbit. A néhány éve e tisztséget elnyert, tuniszi születésű **Joseph Sitruk** több nemzedékkel ezelőttről, litvis ősoktól eredezteti magát – mondja bujkáló mosollyal arcán Meir. „Noha ő politikailag kiegyensúlyozottan képviseli a közösséget, a szíve mélyén az ultraortodoxiához húz.”

A francia zsidóság körében egyébként nincs komoly tábor a konzervatív és a reformmozgalomnak. Előbbi mindössze egy, utóbbi három gyülekezettel van jelen a szellemi piacon. E tény talán annak is köszönhető, hogy a nominálisan ortodox intézményrendszer – míg az alapvető vallási törvények szigorú betartására törekedett –, rugalmasan alkalmazkodott a modern világhoz.

Állam és egyház szigorú elválasztása értelmében, a hívek csak közvetlenül támogathatják egyházukat, s nem adójuk bizonyos részének a felajánlásával. A hitközségi tagság sem jelent komoly kapaszkodót a közösség aktivitása iránt tudakozónak. A nyilvántartásban nem feltétlenül szerepel, aki vallásos életet él. A hetvenes évek népszámlálása szerint, a francia lakosság egy százaléka volt zsidó. A zsidó iskolákat látogató gyerekek számát, az össz-zsidó populáció iskolázott gyermekeinek húsz százalékára taksálja a *L'Arche* főszerkesztője. Ezek a tanintézetek – hasonlóan a többihez – állami támogatásban részesülnek, a közösség egyébként önfenntartó. A kaszubszolgáltatások és a közvetlen támogatások jelentik az intézményrendszer létalapját. A párizsi hitközségek, melyek a konzisztóriumhoz tartoznak, tartják fenn a főváros központi zsidó intézményeit (melyek például rabbik neveznek ki az egyes zsinagógákba), s az ország más gyülekezeteivel szövetségben alkotják a több mint kétszázharminc taghitközségből álló *Consistoire Centrale*-t (a Mazsihiszhez hasonló, vallási-közösségi életet szervező) országos szövetséget. A szociális intézmények, iskolák, kulturális létesítmények, rádiók, lapok a magánmecenatúra mellett a konzisztórium jóléti intézményeit magába foglaló, s már említett *Fonds Social Juif Unifié*-től jutnak támogatáshoz. A zsidóság politikai képviseletét a *Conseil Représentatif des Institutions Juives Françaises*: zsidó szervezetek csúcsszerve látja el, ellentétben a magyarországi példával, ahol a reprezentáció kérdését közel egy évtizeddel a diktatúra bukása

után sem sikerült demokratikussá érlelni – megszüntetve a hitközségi hegemoniát.

*

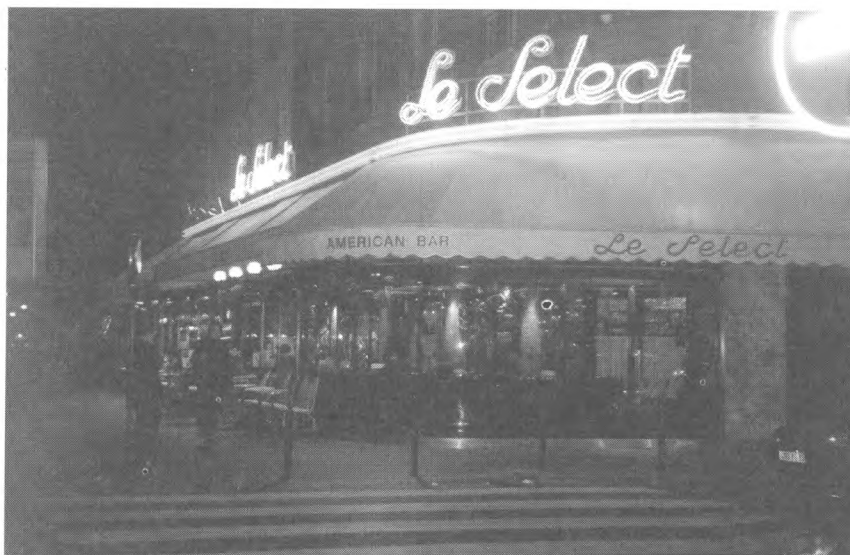
Az *Alliance Israélite Universelle* – melynek székházában szemináriumunk zajlik – 1860-ban, a damaszkuszi vérvád nyomán, a zsidók védelmére jött létre, később az oktatás, a kultúra került érdeklődésének homlokterébe – vezet körbe a székház irodáin **Jean-Jacques Wahl** igazgató. A francia impérium hátszelével létesített francia nyelvű, zsidó iskolákat Szamarkandtól Isztambulig, Casablancától Jeruzsálemig, ahol a héber nyelv és a vallás kiemelt jelentőségű eleme volt a tananyagban.

Az elmúlt négy évtizedben a Maghreb országokból menekülő-átteleplő zsidók integrációja jelentett sajátos feladatot az Alliance számára. Oktatási központjukban több tucat nyelven található iskolai segédanyag a judaizmus alapismereteihez. *Le Cahiers* címmel havilapot adnak ki hírekkel, könnyen emészthető tematikus mellékletekkel, *Le Cahiers du Judaïsme* fejléc alatt fajsúlyosabb negyedévi folyóiratot. Zsidó filozófusokról könyvsorozatot jelentetnek meg, konferenciákat

„Övökodunk a szélsőségektől...” – Jean-Jacques Wahl az Alliance Israélite Universelle igazgatója

szerveznek, kultúrdiplomáciai tevékenységet folytatnak, olyasfajta szerepet töltve be a közösségben, mint a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület tölthetne be, megfelelő anyagi alapok és a Hitközség fogadókészsége révén, a feladatmegosztás szellemében. Jean-Jacques Wahl arról is nyíltan beszél, hogy erős rivalizálás jellemző a zsidó szervezetekre, s hogy mindenki féltve őrzi autonómiáját. Tagjai a csúcsszervezetnek, melynek működé-

sét nem tartja túl hatékonyak, mert leginkább a részt vevő szervezeteket képviseli, nem a francia zsidóság egészét. Amikor folyóiratuk és a *L'Arche* viszonyáról kérdezem, elismerően nyilatkozik a szomszédvárról, noha utal rá, a versenytárs függetlenségét némiképpen korlátozza a Fonds Socialtól kért és kapott támogatás.

Az Alliance költségvetése évente mintegy tízmillió dollár. Működésüket (iskoláikat) a francia és az izraeli kormány is támogatja, másrészt magánadományok és a tandíjak képezik bevételeiket. Pluralizmus jellemzi szemléletmódjukat és erős nemzetközi kapcsolatrendszer. „Övakodunk a szélsőségektől.” – mondja az igazgató. „Az ultraortodoxiával és a zsidóságot veszélyeztető gondolkodással nem érthetünk egyet.”

*

Átmetrőzom a várost, majd a Maraisban a Rue de Temple-n sietek végig, amiről a gettóban felnövő gyerekek sokáig azt hitték, hogy a jeruzsálemi Szentélyről kapta nevét, holott keresztetek által alapított templom a névadója. A Rue Pavée 10. alatt, az askenázi sílnél, egy órával imaidő után zárt ajtók fogadnak. Vissza északra, a Montmartre negyedbe, hogy a hatalmas méretű, román stílusban épült, jellegzetes konzisztórium stílusú Victory (másnéven Rotschild) zsinagógában még elérjem Sitruk főrabbi soros hétfői beszédét, ami nyilván az alkalomhoz kapcsolódik. Két legyet akartam ütni egycsapásra, nyilván ezért a kettős kudarc: elmarad a főrabbi előadása – tudatja velem a gépíróasztalozó ő, de a miérte csak vállvonogatással felel.

február 23. kedd

Mindössze egy találkozót akartunk megbeszélni tegnap este **Vázsonyi Vilmos**sral, mégis másfél órát csevegtünk telefonon.

Dől belőle a szó s én örömmel halgatom. Úgy él benne a magyar(zsidó) történelemben, s úgy él benne a történelem, s a jelen iránti érdeklődés, mintha ma is pesti citoyen lenne, s nem 56-os emigráns. Konzervatív-liberális magyar-zsidó, „Párizsban bécsi, Bécsben párizsi” európeér és világcsavargó. Egy első világháború előtti viccel kezdi beszélgetésünket:

Óbudai zsidó kisvendéglőben, egy úr a hatodik sólethez a hatodik kisüveg bort fogyasztja. Amikor a hetedik porciót kéri, a pincér kihívja az irodából a tulajt, és beszámol neki a dermesztő jelenségről. – Vigye csak ki neki – int a főnök. Amikor nem sokkal később a rémült felszolgáló ismét bekopog, hogy a vendég immár a nyolcadik adagot rendeli, az öreg eltűnik, majd azt mondja: – Nagy baj nem történhet. Ha zsidó, bírja a sóletet. Ha keresztény, bírja a bort. Ha pedig kitért, akkor dögöljön meg.

Amikor röhögésem visszafojtom és ecsetelem, mit szól majd viccéhez a honi olvasó, nagyapját, az egykori igazságügyminisztert idézi, akit már nem ismerhetett, s akiről a nevét kapta: „Nem szeretem azokat a szabadgondolkodókat, akiknél a szabadgondolkodás azzal kezdődik, hogy kikeresztelkednek.” Kissé visszakozva hozzáfűzi: az ultraortodoxia is távol áll tőle. Családi tradíció az öntudatos, de mértéktartó, környezete iránt nyitott és felelősséget érző neológ zsidóság ideálképe. Noha maga – mint mondja – „nem praktizáló zsidó”, csak a

nagyünnepeket tartja, a szellemi hagyatékok alapvetően meghatározza világlátását. Büszkén említi, hogy Nagy-Magyarországon először nagyanyai dédszülei vezették be Mátészalka főutcájára a villanyvilágítást. A lelkekre köti azt is, tegyem tiszteletemet a szállásom közelében lévő Place Kossuth-on, az emléktáblánál. „Világpolitikai súlyú személyiség. Sokat köszönhet neki a zsidóság is. Végére mégiscsak megszületett 1849-ben a zsidók jogegyenlősége, és nagy szerepe volt abban is, hogy Tiszaeszlár idején a Függetlenségi Párt nacionalizmusa nem fordult nyílt zsidóellenességbe, sőt szembefordult az antiszemitizmussal.” A befogadó történelmi Magyarország értékeiről beszél.

Ismét nagyapjára terelődik a szó: „Amikor kinevezték igazságügy-miniszternek – noha akkor már nem volt templomjáró zsidó –, szombaton vette a kalapját, s az előző napon meginvitált újságírók jelenlétében törát olvasott a Dohány utcai zsinagógában.”

„Boldog idők” – vetem közbe malíciával vegyes szomorúsággal, s felpanaszoló, hogy a neológia nem képes újrafgalmazni önmagát, kijelölni a mai világban képviselt értékrendjét, nem képes kommunikálni a szekularizálódott zsidó értelmiséggel, akiket nem fog meg önmagában az emelt dikciójú szentbeszéd. A haszkala teljesítményeiről beszél, majd a **Samson Raphael Hirsch** féle neo-ortodoxiát hozza példaként a múlt század közepe Németországból, amely hagyományos zsidó műveltség mellett klasszikus európai kultúrával is rendelkezett, később **Buber**, **Scholem** és **Levinas** nevét sorolja. A háború előtti pesti Rabbiképzőt említi, aminek tradíciója szerint a diákok bölcsészdiplomát, vagy legalábbis abszolutóriumot kellett szerezzenek rabbinikus ismereteik mellett, saját gyerekkora kapcsán pedig egykori hittan-tanáraira emlékszik és az iskolai vallásoktatás fontosságát hangsúlyozza. „Már gyerekkorban meg kell tanítani a zsidó vallás ismeretét, a legfőbb imákat, az évezredek zsidó történelmet, és vázolni a soknyelvű zsidó irodalmat.”

Vázsonyit a zsidó vallás recepciójának centenáriuma rendezett emlékülésen ismertem meg Pesten, a Hítközség dísztermében. Visszafojtott felindultsággal emlékezett meg nagyapja politikai pályájáról. Bárhol, bármikor találkoztunk, mintha mindig ugyanazt a beszélgetést folytattuk volna. Emlékszem zsörtölődésére, amikor a rendszerváltás

utáni magyarországi liberalizmust bírálta, amiért annak szabadelvűsége már nem terjed ki a tőle eltérő nézeteket képviselőkre, vagy amikor a cseh jóvátételt vetette egybe a jelképes magyar kárpótlással.

Amikor Kovács András társaságában hámasban találkozunk a Montparnasse bűvös négyszögében, s a Dome, a Rotonde, a Coupole és a Select klasszikus kávéházak közül az utóbbit választjuk, ismét a kommunizmus bukása utáni restitúcióra terelődik a szó. A jóvátételt Vázsonyi szerint az egymást váltó magyar kormányok elszabotálták, és a zsidók sem képviselték elég körültekintően, kelő határozottsággal saját érdekeiket. „Ha nem volt képes fizetni a magyar állam, kompromisszumképpen azt is fel lehetett volna vetni például, hogy az országban százezrekre pusztuló zsidó temetők gondozását vállalja magára önkormányzatain keresztül, és az elkövetkező évtizedekben biztosítsa egykori polgárai méltó nyughelyét a jórészt megsemmisített közösségek helyett. Szerény jóváté-

telként a Szeretetkórház idős, beteg, soátúlélői is megérdemelnék a legkorszerűbb technikát és ellátást.”

Kezdetből a teljes restitúció elvét hangsúlyozta. Szomorúan idézi fel, hogy 1990-ben, azon a napon, amikor az *Élet és Irodalom*-ban egy cikket olvastott, mely arról szólt, hogy a későkádári rendszerben megindult polgárosodás folyamatát bolygatná fel a föld- és házingatlanokra is vonatkozó kártérítés (a cikk egyik szerzőjéről azóta kiderült, hogy a III/III-as ügynök volt – grimaszol), a *Times*-ban, és a *Le Monde*-ban a német kormány hirdetését is látta, mely még a náci által államosított ingatlanok tulajdonosait hívta fel igényeik benyújtására az egykori NDK területén lévő vagyonukért. „Nyugaton ma már az áldozat igaza (is) számít, nemcsak az orgazda érdekeit nézik.” – mondja kemény szavakkal.

Ellenérzést kelt benne a magyar állampolgársággal rendelkező, de külföldön élők választójogával kapcsolatos, évek óta húzódó vita is. „Miért attól függ

e jog, ki hol tartózkodik?” – kérdi rezignáltan. Akár egy kisgazda kampányprogram – ugratjuk Kovács Andrásal, de ő csak legyint. Nem az aktuális magyar pártpalettához igazítja politikai credóját.

Sokféle szellemi vonzalma mellett sem szűnik hangsúlyozni, hogy zsidóként, a vészkorszak tapasztalatával, bizonyos tartózkodó kívülállást, kritikus „résenlét”-et tart kívánatosnak, bármiféle azonosulás korlátjaként. Kilencévesen, 1944. március 19-én a pesti Gyűjtőfogházban, ahová apja, a volt Polgári Demokrata Párti parlamenti képviselő letartóztatása után vitték nagyanyjával, minden nap ötkor keltették. „Talán ezért nem vagyok hajlandó délnél korábban kelni.” – mészlik el egy pillanatra. „Amíg szabadlábban van az ember, hadd aludjék, ameddig a kedve tartja.”

február 24. szerda

Utolsó párizsi napomon még egyszer körüljárom a Rue de Faubourg Montmartre körüli zsidónegyedet. Töltekezem a héber betűs kirakatok látványá-

A XXI. század zsidó kultúrája

Pillanattfelvételek egy konferenciáról

Stanley Waterman tanulmánya szolgál vitaalapot a rendezvény másfél tucat országból összesereglett résztvevőinek. A megnyitóban a haifai egyetem szociológiai professzora hangsúlyozza, örömteli esemény, hogy a szeminárium amerikai és izraeli segítség nélkül, önerőből jött létre.

Diana Pinto: Azt kellene definiálni, voltaképpen mi az európai zsidó kultúra ma, miben tér el az uralkodó zsidó narratívától, milyen feladatok állnak az európai zsidó kultúra előtt? Einsteinról szólva azt mondja: „Csak egy diaszpóra-zsidó lehetett képes relativizálni a teret és az időt.”

Kovács András: Waterman definíciója a zsidó kultúráról problémás. Mi a zsidó kultúra? – normatív kérdés, ám a válasz nem lehet normatív. Hermeneutikailag, diszkurzív módon kellene közelíteni: a zsidó közösségen belüli viták definiálják e kultúrát. A zsidó kultúra pluralizmusa Waterman állításával szemben nem „párhuzamos zsidó kultúrák” pluralizmusa. A zsidó kultúráról folytatott diszkurzus maga a zsidó kultúra.

Göran Rosenberg: Etnikai azonosság él a fiatalabb nemzedék zsidóságában, nem a zsidó etika által keletkező azonosságtudat.

David Alexander (a jeruzsálemi Béth Hatfucot múzeum igazgatója): Az ultratodox világból csatornák nyílnak a szekuláris kultúra, az izraeli színház világába. A három-négy éve tapasztalt folyamat reménykeltő kulturális jelenség. Noha férfiak és nők egyelőre csak külön előadásokban és csupán saját közösségük előtt szerepelnek, a törekvés bizonyosan szélesebb hullámokat vet a közeljövőben.

Idith Zertal (történész, Héber Egyetem): Izrael posztzionista korszakában könnyebb lesz a zsidó kultúrák közötti kommunikáció, s ez talán ahhoz is hozzájárul, hogy az európai zsidó összefüggéseken – mint amilyen a jelen szimpózium is – enyhüljön az Izraellel szembeni bizalmatlanság, a kirekesztő szellemiség. Izrael Európa része, s az ideológikus-normatív szemlélet és viszonyrendszer helyét – amiben Izrael is bizonyosan ludas a diaszpóra közösségeivel szemben – át kell hogy vegye a dialógus. Nem érti az Izraellel szembeni ellenséges hangot és a zsidó állam negligálását sem, amikor a zsidó kultúra további fennmaradása a tét.

David Singer (American Jewish Committee, kutatási és kiadói igazgató, Was-

hington): Hogyan örökíthető tovább a kultúra? A judaizmus kialakult módszereit a szekuláris zsidóság nem tudja alkalmazni. Egyáltalán: mi teszi azt a zsidó kultúrát, mely nem nyelvében él? A zsidó kultúrát csak kulturált zsidók művelhetik. Zsidó nyelv tudása, alapvető zsidó műveltség, a klasszikus zsidó szövegek, történeti források ismerete nélkül (melyek meglete esetén sem haladják meg olykor egy lexikon-szócikk mélységét) nincs zsidó kultúra. Annak a törekvésnek a szellemében, mely minduntalan lehasítaná a zsidó kultúrát vallási gyökereiről, amely minduntalan csak Franz Kafkára, Walter Benjaminra, Hannah Arendtre hivatkozik, nincs teljes értékű zsidó kultúra.

Izraelen kívül ma nincs széles értelemben vett klasszikus és modern zsidó műveltség. Helytelennek tartja a zsidó kultúra centrumainak versengését: Izrael kontra Egyesült Államok, s most az ehhez szintén a verseny szellemében felzárkózni próbáló európai centrum. A zsidó kultúra árnyalatait értelmetlen egymással szembeállítva definiálni.

Konsztant Gyebert (A *Midrasz* főszerkesztője, Varsó): Asszimiláns család gyermekeként, zsidó tárgyú regények által jutott vissza a zsidó kultúrához és valáshoz. Ismerősök voltak számára a szereplők, a gesztusok, a gondolkodásmód, mint mondta: tudta előre, mi történik a következő lapon. Számára is az a kérdés, hogyan örökíthető tovább a zsidó kultúra. Szekularizált világban ahhoz a

val. Purimi ajándékokat: kifestőket, ke-replőket, álarcoakat kínálnak minden-ütt. Bekukkantok egy-egy könyvesbolt-ba, pékségbe, mézsárszékbe, s ahol en-gedik, fényképet készítenek.

Váratlanul felbukkan a *Folies Bergere* széles, szecessziós homlokzata. Mond-ta nekünk valaha, valaki, egy útikönyv, egy rokon, hogy a híres mulató, monsieur Gyarmati egykori birodalma nem-csak a Place Pigalle pikáns közelségé-ben, hanem egy zsidó városnegyed szí-vében van?

A tuniszi-zsidó közösségi ház két he-lyiségében is tanulnak, nemsokára kez-dődik a délutáni ima. Vakuvillanás ide-jére zavarom csak őket.

Valahogy így festhet egy igazi közös-ség. Csak zsidók kellene hozzá.

Itt nincsenek definíciós kényszerek és problémák a zsidó kultúra mibenlétéről; itt a mindennapok valóságában gyökerezik a zsidóság vallási és arról al-kalmasint leváló, onnan elrugaszkodó világi kultúrája. Esély van a mindkét írá-nyú forgalomra. Ugyanez igaz természe-

tesen tíz metrómegállóval délre: a Marais gyülekezeteire is.

Eszembe jut a konferencián, illetve a tegnap este Kovács Andrással és Vázso-nyi Vilmossal (is) folytatott beszélgetés. Létezhet-e olyan szekuláris zsidó kultú-ra, mely nem nyelvében él, s mind job-ban eltávolodik tradicionális gyökerei-től? Mennyiben nevezhető kultúrának, ha már csak reflexekben, beidegződé-sekben, a potenciális kirekeszthetőség és az áldozati sorsközösség élményén alapul? Miféle kultúra az, mely nem ren-delkezik tárgyi tudással saját historiku-máról, szöveg hagyományairól, s kapcsola-ta a múlthoz leginkább elszakadásá-ban ragadható meg, s abban a képtelen állapotban, hogy olykor már csak kör-nyezetéhez képest meglévő öntudatlan, talán csak zsigeri, majd mégis felfede-zett mássága teheti önmaga számára él-ményanyaggá és témává, mert a semmi-hez korrelálva eltűnni mégsem képes.

„Van-e olyan zsidó irodalom” – kér-dezte **Konrád György Irving Howe** amerikai-zsidó kritikustól egy alkalom-

mal – „amit nem izraeliek, nem héberül, nem jiddisül imak, nem tartozik hozzá semmiféle deklaráció, hogy zsidó, még-is az, mert a világuk magában hordja eleve a paradoxalitást” – idézi fel a *Dis-sentben* közzétett Konrád-írás nyomán **Sanders Iván**. „Olyan húslevesre gon-dolsz, amiben se hús, se répa, se gom-bóc?” – kérdezett vissza Howe, de kis-vártatva „a győztes metaforát is meg-buktatta”. „Megfeledeztünk a bouillon-ról! A dolog tehát elképzelhető.”

Szó sincs arról, hogy a szekuláris zsi-dóság szellemi produktumáról megfele-dkezhetne bárki is, akit érdekel a zsidó kultúra, sőt – megkockáztatom – a zsidó-ság fennmaradása. A konferencián felve-tett kérdések is megalapozott, érdemi kérdések voltak. A világi zsidó kultúra azonban önmagában – azt hiszem – csak a kérdések kultúrája lehet. Talán az is ki-mondható: amíg még kérdezni tudunk, nincs veszve minden. Ám a bizonyossá-got jelentő párizsi válaszok alighanem csak a Rue de Faubourg Montmartre kö-rül és a Marais negyedben találhatók.

kisebbséghez tartozik, mely fontosnak tartja a vallás gyakorlását. A zsidó fiatalok között Lengyelországban terjed a val-lásgyakorlat. Nem valamiféle rene-szánszról van szó, hanem a zsidó azo-nosság tudat praktikus kifejezési formá-járól, konkrét nyelvről. Kisebb gyerme-ke már zsidó oktatásban részesült, tudá-sa, tudata ezért erősebb, mint idősebb gyermekének. A zsidó stúdiumok kérdé-se kulcskérdés.

Ha az európai zsidó kulturális újjáépí-tés folyamatáról beszélünk, kelet-nyuga-ti kapcsolatépítést kellene folytatnunk, nem amerikai segítségre vámi. A nyugat-európai közösségeknek ösztöndíjakkal kellene segíteni a kelet-közép-európai zsidó kultúra újjáépítését.

Antony Lerman (a Jewish Policy Re-search igazgatója, London): Emlékezte-tett rá, hogy a két éve, Strasbourgban tartott, hasonló témájú konferencián már felmerült, miért az amerikai-izraeli dominanciájú World Jewish Restitution Organization képviseli jóvátételi ügyek-ben immár nemcsak a kelet-európai kö-zösségeket.

David Snyder (az Izrael Múzeum igaz-gatója, Jeruzsálem): Az amerikai zsidó-ság nem ortodox részének két nemzedé-ke nem részesült már komoly zsidó ok-tatásban. Amikor a kazahsztáni, vagy ör-mény zsidóság eltűnésének veszélyéről beszélünk és kiállítás szervezünk, ezzel együtt a észak-amerikai zsidóság beolva-dásával is számolnunk kell.

Valérie Monchi (a *Prospect* szerkesz-tője, London): Miért nincs európai zsidó kulturális alapítvány ösztöndíjakkal, pá-lyázatokkal; miért nincs különösképpen európai fordítói támogatási rendszer, zsidó témájú művek kiadását segitendő?

Richard Siegel (a National Foundation for Jewish Culture igazgatója, New York): A zsidó lapok, folyóiratok szerepét hang-súlyozza, mert ezek olyanokhoz is eljut-nak, akiknek ez az egyetlen kapcsolatuk a zsidó kultúrával és közösséggel.

Lars Dencik (szociálpszichológus, az *Alef* szerkesztője, Koppenhága): Saját, európai-zsidó tudatot kellene kialakítani, mert az európai közösségek immár nem véletlenül, vagy kényszerből élnek itt, és jövőjüket is helyben képzelik el. Defini-álni kellene az európai-zsidó kultúrát, örökséget és célképzetet: világképet, ön-képet, életmódot, értéktudatot, távlati elképzeléseket.

Jonathan Webber: Új vallás terjed a világon – fogalmaz ironikusan – „zsidó-ság” a neve, tartalma „zsidó kultúra”. Más a zsidó kultúra a közösséghez tarto-zó, s a nem szervezett zsidóság számá-ra, a vegyesházasságban élő számára, s természetesen egészen más a judaiz-must cselekedet- és életmód-vallásként megélő számára. Különbség áll fenn a nyugat-európai és a posztkommunista országok zsidósága között. Kelet-Euró-pában piszkos üzletet üztek-üznek a kö-zösségek maradványainak, zsidó teme-tők, kegytárgyak kiárusításából.

Párhuzamos diskurzusok határozzák meg a zsidóságról való gondolkodást: or-todox, cionista, szekuláris-kulturális nar-ratíva. Utóbbi demonizálja az ortodoxiát. A zsidó múzeum idegenvezetőjét idézi, aki meglepetten fedezi fel, hogy akad, aki ma is gyakorolja a múzeumban ismer-tetett ősi vallást. A haszkala kétszáz éve az ortodoxia denúciálását jelenti. Az egyetemi judaizmus-oktatásban elenyé-szően csekély azok száma, akik a zsidó kultúrával élő kapcsolatot ápolnak. Az oxfordi egyetem a példája, Európa leg-nagyobb judaisztikai fakultása. Olyan ta-nárképző programokra van szükség, ahol történeti tudás kapcsolódik az élő zsidó civilizációhoz. Az európai zsidó tu-dományos oktatásról készült kimutatás szerint a diákok több mint ötven száza-léka nem zsidó. A zsidóság részint élő, részint holt kultúra. Az élő zsidó tudás és életmód s az akadémikus judaisztika oktatás nem érintkezik.

Kultúrát tervezni nem lehet, vallásos-nem vallásos párbeszédet ellenben foly-tatni kell: tanítsanak például közismereti tárgyakat szekuláris zsidók vallásos isko-lákban, ez is a párbeszéd egyik formája. Induljon európai zsidó évkönyv-sorozat.

Connie Webber (könyvkiadó, Ox-ford): Az egyetemi judaisztika progra-mok oktatói többnyire nem-zsidók, a szekuláris zsidóság távol tartja magát a zsidó kultúrától, az ortodoxia pedig nem keres akadémiai fórumot a judaizmus is-meretanyagának terjesztésére.

Lezárt urnák, nyitott kérdések

Baloldali vezetésű kormány alakul Izraelben

Izraelben május 17-én tartották meg az előrehozott parlamenti választást, mely az izraeli választási rendszernek megfelelően egyben miniszterelnök-választást is jelentett. Az izraeli párttérkép, mely az utóbbi időszakban osztódások és új pártok megalakulása nyomán meglehetősen diffúzzá vált, újból átrajzolódott, s ez hű tükrét adja az egyre bonyolultabbá váló és megnyugodni nemigen tudó izraeli társadalomnak.

A Likud és vezére, **Benjamin Netanjahu** veszített a választáson, mert 43,9%-ot kapott, míg ellenfele, a munkapárti (*Avoda*) **Ehud Barak** 56%-ot. Netanjahu elegánsan bejelentette, hogy a választási kudarc következtében elhagyja a Likud vezérkarát, míg Barak és hívei örömmujongásban ünnepelték győzelmüket a meggyilkolt Rabinról elnevezett téren. De hogyan jutottunk el idáig, és hogyan változik meg a Kneszet összetétele?

A Likud-tábort (Likud, *Comet*, *Geser*) több pártelhagyás – vagy ahogy az ő fohadiszállásukon mondják: „árulás” – rázta meg. Többek között távozott a kormányból **Jichak Mordechaj** volt vezérkari főnök, majd védelmi miniszter és a sokat megélt külügyminiszter **Dávid Lévi**, aki a *Geser (Hid)* nevű és főleg marokkói zsidókból álló pártot képviselte a koalícióban. Mordechaj **Amnon-Lipkin Shahak**-kal, a volt vezérkari főnökkel és a volt pénzügyminiszter **Dan Meridor**-ral együtt alapította meg a két nagy pártból kiábrándultak szövetségét, a *Merkaz* (Közép) elnevezésű tömörülést. A Likudtól történt eltávolodás oka nem annyira ideológiai (bár mind a két politikus mérsékeltbnek

számít, mint Netanjahu vagy **Ariel Saron**), hanem elsősorban személyi és hatalmi természetű volt, azaz nem tudták és nem is akarták követni Netanjahu rendkívül cikkcakkos, de meglehetősen túlsúlyos hatalmi politikáját és egyben alárendelődni sem voltak hajlandóak a miniszterelnöknek. Másrészt kifogásolták, hogy Netanjahunak nincsenek egyértelmű és határozott elképzelései a palesztinokkal folytatott békefolyamatról, hiszen a tavaly ősszel *Wye*-ban aláírt megállapodást nemhogy egyik fél sem tartotta be, de mintha az egész csak az amerikaiak nyomásának lett volna köszönhető. A palesztinokkal kötött szerződés nyomán ugyan Netanjahu kiűrt bizonyos területeket, ugyanakkor foglya maradt koalíciója Nagy Izraelt pártoló vallásos cionista részének. Akami a békét, végrehajtani a területekről való kivonulást és ugyanakkor eleget tenni a vallásos cionista pártok igényeinek, mindez politikai trapézmatványt igényelt volna Netanjahutól, aki igazán sem a béketábor, sem a vallásos cionista blokk igényeit nem tudta kielégíteni. A hatalom pusztá megtartásának igényén túl ezért a Likud muníciója kezdett kimerülni. Ezért nem véletlen, hogy mind Lévi, mind Mordechaj a munkapárti **Ehud Barak** szövetségesévé vált. Mordechaj a *Merkaz* élén még miniszterelnökjelölt is lett, de az utolsó pillanatban visszalépett Barak javára. Ugyanakkor a Merkaznak sem volt vilá-

gos elképzelése a jövőről, csak a „változtatni kell” és „új arcok kellenek” lözungjait hangoztatták unos-untalan.

A vérig sértődött Lévi, akit állítólag Netanjahu semmilyen döntésbe sem vont bele, a *Meimad* nevű mérsékelt vallásos és cionista párttal együtt és a Munkapárttal közösen megalakította a „*Jisrael Achat*”, azaz *Egy Izrael* elnevezésű választási párttömörülést.

Ehud Barak, aki szintén volt vezérkari főnök, később belügyminiszter a Rabin-kormányban, majd külügyminiszter *Peresz* alatt, jobb híján lett a Munkapárt vezére. A kemény katonának számító Barakot a nagy személyiségek eltűnése hozta felszínre. Nyilvánvaló volt, hogy a veterán **Simon Peresszel** nem lehetett győzelemre vinni a baloldalt, hiszen ő túlságosan értelmiségi volt ahhoz, hogy egy néppártot szimbolizáljon, ráadásul az általa és Rabin által tető alá hozott *Oslo-i megállapodásról* sok izraelinek nem a béke, hanem az 1996-os tavaszi *Hamasz*-merényletsorozat jutott az eszébe. Taktikus lépés volt Barak részéről az, hogy vallásos pártot is (**Rav Amital** és **Rav Ravitzky** *Meimad* pártja) bevont a pártkoalícióba és hogy David Levi Geser pártja révén kísérletet tett arra, hogy a hagyományosan jobboldali orientációjú szefárd zsidóságot megnyerje. Ezekkel a lépéseivel a jobboldal hagyományos bázisát próbálta meggyengíteni. Szintén ügyes húzás volt a részéről, hogy kimaradt az utolsó tévé-showból, így Netanja-

Izrael választása a magyar média tükrében

Megdöböntő a magyar média Izraellel kapcsolatos tájékozatlansága. A TV3 egyik, még a választások előtt egy-két nappal előbb elhangzott híradása szerint Barak és pártja a szefárd lakosságot, míg a Likud az askenázi zsidóságot képviseli. Valójában az ellenkezője az igaz. Többször elhangzott az is (jó öreg „kincstári” MTV, etc.), hogy Barak úgymond békét akar a palesztinokkal és az arab országokkal, míg Netanjahu nem. A valóság ennél differenciáltabb, hiszen a munkapárti Barak sok minden átvett a jobboldal programjából, például a „béke és biztonság” jelszavát, Netanjahu pedig korántsem egyértelműen békeellenes.

Arje Deri fantasztikus sikere

Paradox módon a választásokon a Sász párt érte el a legnagyobb sikert (mandátumainak számát 10-ről 17-re növelte a Kneszetben), melynek élén az az **Arje Deri** állt, akit néhány héttel ezelőtt négy év szabadságvesztésre ítelt a Tel Aviv-i körzeti bíróság sikkasztásért és csalásért. Deri, aki népszerű volt mind politikus kollégái, mind pedig az újságírók körében, igen tehetséges politikus, és kétségtelen, hogy sokat tett a rászorulókat érdekében. Ő áll a Sász párt szervezése, működése és fokozatos növekedése mögött. Kétségtelen, hogy pártja nem egyszerű párt: társadalmi mozgalom, amely forradalmasította a szegényebb rétegek életét. Olcsó bölcsődéket és óvodákat nyitott országszerte, támogatást nyújt az ünnepek előtt, és így tovább. Ennek a tevékenységnek azonban ára van. Azok, akik úgy érzik, hogy a Sász mentőövet nyújtott feljük, hálások ezéért, és természetesen támogatják a választásokon. Ugyanakkor a párt mindent megtesz azért, hogy az „egyszerű ember” visszatérjen a valláshoz. Ezek a tendenciák ma már feketén-fehéren megmutatkoznak a társadalomban. Mintegy 450 ezer (!) ember szavazott a Sászra a választásokon.

Nem lehet azt mondani, hogy a párt belső felépítése és működése a demokrácia alappillérein nyugszik. A mozgalom szellemi vezetője, **Ovadja Joszef** rabbi nem volt hajlandó elfogadni a bíróság döntését. A maga részéről a televízió nyilvánossága előtt kijelentette: Arje Deri nem bűnös, felmentést érdemel. A rabbi így döntött? Akkor biztos így is van. Követői legnagyobb része elfogadta a rabbi határozatát, kétségbevonva a bíróság döntését. Hivatalos és nem hivatalos szövegíróik éjjel-nappal a bíróság döntése ellen szónokoltak. A televíziós kampányban így már senkit nem lepett meg, hogy minden Deri – szerintük igazságtalan – pere körül forgott. Odáig fajultak a dolgok, hogy Arje Deri videokazettát hozott nyilvánosságra, amelyben Dreyfusshoz hasonlítja magát, és igazságtalansággal vádolja az izraeli jogrendszert. A választások előtti utolsó héten ingyen osztogatták a kazettát a járőkelőknek. (Én úgy döntöttem, hogy erről le tudok mondani, így nem fogadtam el a nekem felajánlott kazettát az egyik útkereszteződésnél.) Mindenesetre a kampány „meghozta gyümölcsét”, a 17 mandátumot, mindössze két mandátummal maradván el így a Likud mögött, amely igencsak összetöporodott, részben a Sász javára.

Begin megghiúsult álma

Beni Begin, Menachem Begin volt Likud-miniszterelnök fia, mindig az elvek embe-re volt. Hosszú évek során a Likud egyik vezető politikusként tevékenykedett, akit kizárólag az a meggyőződés vezérelt, hogy a békeegyezmények sikertelenek, és Izraelnek nem szabad elfogadnia a „területet békéért” elvet. 1996-ban a Likud és Netanjahu támogatására szólította fel a polgárokat, de hamarosan rájött, nem tud együtt dolgozni **Benjamin Netanjahuval**. Lemondott a miniszteri posztról, és később kilépett a Likudból is, ami nyilván nem kis szívfájdalommal járt számára. Néhány hónappal ezelőtt bejelentette, jelölteti magát a miniszterelnöki posztra. Ezzel párhuzamosan megalakult három jobboldali párt illetve mozgalom „Nemzeti Egy-ség” nevű szövetsége, amely együttesen indult a választásokon. A közvéleménykutatások 3%-ot jósoltak neki, de végül, különböző okoknál fogva az utolsó pillanatban visszavonta jelölését. Miután meglátta a választási eredményeket, úgy döntött, elhagyja a politikát, és visszatér a tudományokhoz. Bejelentése mindenkit, követőit és politikai ellenfeleit egyaránt meglepte. Nem véletlen, hogy a most megválasztott Kneszetben csak a Nemzeti Egy-ség négy képviselője ragaszkodik a régi „nagy Izrael” álmához. Beni Begin megértette, hogy erről az álmról már le kell mondania. Ma tulajdonképpen nincs jelentős különbség a Munkapárt és a Likud között: mindenki támogatja a békefolyamatot, ki gyorsabban, ki pedig lassabban. A választópolgárok egyértelműen a békefolyamat mellett szavaztak.

Einat-Schöner Zsuzsa
(Jeruzsálem)

hu és Mordechaj kölcsönös gyalázkodásában nem vett részt. Az egyébként végig az izraeli média ellenszenvétől övezett Netanjahunak nem vált be az a taktikája, hogy minden egyes sajtótámadásra még agresszívebben vágott vissza. A

két fő miniszterelnökjelöltnek egyébként válogatott médiatanácsadók voltak a segítségükre, Baraknak például a Clinton-kampányban már kipróbált **Carville**. Barak abban is ügyes volt, hogyha kellett, zöltségekkel parolázott a piacon, más-

kor pedig lejátszott pár akkordot egy zongorán. Utóbbi gesztusával askenázi bevándorlókat igyekezett meggyőzni arról, hogy ő is Pereszhez hasonló kaliberű entellektuáll.

A Kneszet 120 helyéből az *Egy Izrael* koalíció (a Munkapárt és két szövetségese) 27, a Likud pedig 19 helyet kapott. Nagy meglepetést okozott a Sász, az észak-afrikai eredetű zsidóság vallásos-etnikai pártjának látványos előretörése. A párt híveit mélyen fölkaparta vezérük, **Arje Deri** volt miniszter perbefogása és elítélése. A Sász 7 helyet kapott többet, mint három éve, így most 17 mandátuma van, miáltal Izrael harmadik legnagyobb pártjává lépett elő. A baloldali *Meretz* 1996-ban 9, most pedig 10 helyet szerzett. A *Jisrael Ba'alija* (az orosz bevándorlók pártja) 7 helyet szerzett, ugyanannyit, mint az előző választásokon. A *Nemzeti Vallásos Párt (Mafdal)* látványosan visszaesett, és az 1992 előtti szintre zuhant vissza: 1996-ban 9 helytel rendelkezett, jelenleg 5 mandátummal. Az ok valószínűleg az, hogy a telepesek politikája és a Nagy-Izrael koncepció egyre inkább elszigetelődik az izraeli társadalomban. A centrista *Merkaz* párt 6 helyet szerzett, ami sokkal kisebb volt a vártnál, mivel a párt a harmadik nagy politikai tömörülésnek ígérkezett a Likud és a Munkapárt mellett, és csak a választási kampány utolsó két hetében csökkent jelentősen a támogatottsága. Így vált a harmadik út ígéréstével induló nagyreményű párt nem túl jelentős kispárttá. Nagy meglepetést okozott a magyarajkú **Tomi Lapid** tévékommentátor pártjának, a *Sinuj*-nak (Változás) a megjelenése és előretörése (6 mandátum). Ez a párt ultraliberális gazdaságpolitikájával és ortodoxia-ellenességgel tűnt fel és 6 helyet szerzett a Kneszetben. *Pinna Rosenblum* egykori szépségkirálynő azonos nevet viselő pártja nem jutott be a Kneszetbe.

A választási eredményekből levonható az a következtetés, hogy az izraeli politika etnikai dimenziója nem tűnt el, hanem – mint a szefárdok vélt vagy valószínűs üldöztetésére apelláló etnikai-vallási Sász előretörése mutatja – tovább erősödött, legalábbis a szefárdok körében. A Sász témyerését a Likudtól elvett szavazatok biztosították, mivel a szefárd publikum jó része e pártban és nem az askenázi Netanjahu által vezetett Likudban látja kívánságainak és vágyainak érvényrejuttatóját. A megvádolt és elítélt pártvezér, Arje Deri május 18-án bejelentette, hogy lemond Kneszet-

képviselői mandátumáról és a háttérben marad, így Ehud Baraknak sem lehet már személyi kifogása a párt ellen.

Másrészt az is látható, hogy a közvélemény a vallásnak, mint hatékony politikai erőnek az elfogadása illetve az elutasítása mentén polarizálódik, ami arra utal, hogy komoly erők működnek Izraelben, melyek az igen-nem, fekete-fehér alapon gondolják el a vallás és a politika viszonyát. Ez riasztó jelenség, és a többek által vizionált szakadás: a szekuláris Izrael és vallásos Júda előképe.

Valószínűnek látszik, hogy Baraknak nagykoalíciót kell alakítania. Erre szelesebb értelemben vett kormányzat vagy a Likuddal jönne létre (amitől egyébként több Likud-vezető, így **Naomi Blumenthal** sem zárkózott el) vagy – tetszik vagy sem – be kell vonni az észak-afrikai eredetű ortodox zsidóság pártját, a Saszt. A meggyőző többséggel kormányra került baloldal és vezetője mindenesetre egyvalamit eltanult a Likudtól: a béke és a biztonság jelszavával keményen kordában kívánja tartani a palesztinok államalapítási igényeit, és Jeruzsálem megosztásáról sem hajlandó tárgyalni, így elszigetelte a Munkapárt baloldalát. Barak már korábban ígéretet tett arra, hogy egy éven belül ki fogja vonni a izraeli csapatokat Dél-Libanonból, amelyek a közvélemény szemében túlságosan nagy vérvesztéssel próbálták megakadályozni, hogy a terület a siita Hezbollah és társai Izrael-ellenes ténykedésének központjává szolgáljon. A dél-libanoni helyzetet a társadalom jelentős része kudarként éli meg, így a politikai megoldás előtérbe helyezése várható Baraktól, aki ezzel az ígéretével csak fokozta népszerűségét. Ami az izraeli belpolitikát illeti: **Slomo Ben-Ami** munkapárti képviselőnek a Sasszal kapcsolatban tett békülékeny nyilatkozata arra enged következtetni, hogy a Munkapárt a meg lehetőségen széttagolt Izrael egységesítésére és nem a már meglévő ellentétek tovább élezésére fog törekedni, így békülékenyebb hangot fog megütni a vallásos táborral, és kísérletet tesz arra, hogy megváltoztassa a párt askenázi beágyazottságát, illetve ennek a közvéleményben elterjedt képét. A Meimad kormánypártként való jelenléte pedig biztosíték lehet arra nézve, hogy a vallásos-cionista blokk visszanyerje azon szerepét, amelyet korábban oly nagy sikerrel játszott: hogy összekötő híd legyen a szekuláris Izrael és a vallásos Júda között.

(na)

Keletiesedő Izrael

Izrael keleti zsidó kultúrája, vagy ahogyan ott hívják, a Mizrachi-kultúra egyre népszerűbb az országban. Az eddig lenézett és megvetett, „arab”-nak tartott keleti stílus, zene és érzésvilág immár Izrael askenázi származású részét is meghódította. A század első felében a Kelet csak a klímában, az arab lakosságban és a mindenki által kedvelt humusz-pitalafel ételegyüttes szentháromságában nyilvánult meg. Az 50-es években, a Közel-Keletről bevándorolt arab zsidóság viszont alaposan megváltoztatta ezt a képet, hiszen a zsidó állam saját zsidósággá gazdagodott közel-keleti elemekkel, ami eddig csak az arab szektorban volt fenntartva. Az akkori bevándorlók gyermekei felnőttek, Izrael pedig – ennek köszönhetően is – egyre inkább betagozódott a közel-keleti térségbe.

A közel-keleti mentalitás és stílus eluralkodásán kívül ennek jó példáját nyújtja az izraeli könnyűzene fejlődése. A mindig is meglévő „muzika mizrachit”, azaz az érzelgős szefárd-arab esztrádzene mellett (amely taxikban, piacokon vagy a buszmegállókban harsog) a mo-

dem izraeli popzene is elkeletiesedett. A legújabb felmérések szerint az izraeli popzene mai sztárjai közül már nem **Arik Einstein** a legnépszerűbb, hanem a keleti származású **Ejal Golan** és **Sarit Haddad** zenéjét szeretik a legtöbben. Tel-Avivban askenázi izraeliek is elkezdtek hordani a hamszát (arabul ötöt jelent), az észak-afrikai eredetű kezet, mely démonelhárítási funkciók betöltésére szolgál és nyakban hordják vagy helyiségek falára teszik fel. Egyre-másra nyílnak a keleti tánciskolák és a szefárd kabbalista rabbik is divatba jöttek: például a jemeni eredetű **Arje Kadduri** kabbalista rabbihoz askenáziak tucatjai mennek amulettekért vagy egyszerűen azért, hogy valamelyik beteg hozzátartozójukon „segítsen”.

A politikát is meghódította a kelet. A Sasz, az észak-afrikai eredetű ortodox zsidóság pártjának előretörésén kívül **Jichák Mordechaj** személyében keleti származású (kurd zsidó) miniszterelnökkijelölt is volt egy ideig, ami évtizedekkel korábban elképzelhetetlen lett volna.

A DIASZPÓRA FIGYELI A VÁLASZTÁSOKAT Az amerikai zsidóság, amelyet szintén elértek már az izraeli társadalom és politika megosztottságai, kíváncsian várta a választások végeredményét. A rendkívül heterogén amerikai zsidóságnak nincsen egységes szervezeti rendszere, különféle befolyásos organizációit hol a versengés, hol a munkamegosztásra való törekvés jellemzi. Az izraeli érdekeket az amerikai politikában képviselő **AIPAC**, valamint a **Nagy Amerikai Zsidó Szervezetek Elnökeinek Konferenciája** jobbra húz – utóbbi nemrég választotta elnökének a **Netanjahu** közeli hívének számító **Ronald S. Laudert**. Más befolyásos szervezetek viszont inkább „balosak”: különösen nehezményezik, hogy Netanjahu kormányza idején megerősödött az Izraelben sok tekintetben monopolhelyzetet élvező ortodoxia politikai befolyása. Az ortodoxia megakadályozta, hogy a zsidó államban érvényesnek tekinthessék a reform és konzervatív rítus szerint ott megkötött házasságokat és az ott történt betéréseket – márpedig e két irányzathoz tartozik az amerikai zsidóság 90 százaléka. Másfelől viszont a jobboldali Netanjahu fontosnak tartotta az egységes zsidó nép eszméjét, és többször hangsúlyozta, hogy nemcsak Izrael, hanem az egész zsidó nép miniszterelnökének is érzi magát. **Ehud Barak** táborában viszont ott található a befolyásos **Joszi Beilin**, akihez közel áll a nacionalizmust elutasító posztmodern szemlélet, és többször intette már az amerikai zsidókat: ne küldjenek pénzt Izraelbe, költsek inkább saját magukra.

NETANJAHU UTÓDAI Miután a választásokon vereséget szenvedett Benjamin Netanjahu váratlanul lemondott a Likud vezetéséről is, megnyílt a verseny a Likud befolyásos személyiségei között a vezető tisztségért. Első helyen **Ehud Olmert**et, Jeruzsálem polgármesterét említik, akit a volt miniszterelnök után a másodiknak tekintettek az informális hatalmi hierarchiában. A jelöltek között említik még **Limor Livnat**ot, az előző kormány kommunikációs miniszterét, aki az első nő lenne e funkcióban, valamint **Meir Sitrit** expénzügyminisztert.

Heller – 70!

Ehasábokon már méltattuk a *Múlt és Jövő* gondozásában megjelent, **Kőbányai János** által készített interjúkötetet: **Heller Ágnes** élet- és pályarajzát, mely első felében a magyar-zsidó értelmiség sok tekintetben paradigmatis sorsjegyeit hordozza, utóbbi évtizedeiben egyedi és drámai fordulatokban bővelkedik, s egy kiforrott személyiség krédóját nyújtja.

A filozófusnő ahhoz a nemzedékhez tartozik, mely gyermekként, a vészkor-szak előtt, még zsidó oktatásban részesült. A nála alig valamivel fiatalabbakkal ellentétben – s bizonyosan az emigráció éveinek is köszönhetően –, munkássága utóbbi tíz esztendejében, a posztmodern jegyében, érdeklődése, világszemlélete képes volt integrálni több más narratíva mellett a judaizmus iránti nyitottságot és fogékonyságot, az ennek értékei által inspirált gondolkodást, s ami ennél többet mond – e könyv, a *Bicikliző majom* a bizonyosság rá –: saját élettörténetét is képes volt elhelyezni ebben a történelmi, szellemtörténeti kontextusban, mely a magyar, s talán az egész közép-kelet-európai zsidó értelmiség egy jelentős részének históriája.

Heller ma – jórészt saját szándékaitól függetlenül – kívül áll a magyar szellemi életet megosztó székértáborokon, különutas, aki a senkiföldjén áll. Meglátszik ez akár a rendszerváltás óta eltelt időszak analízise kapcsán, az MDF káros fantomizálásával szemben s tárgyilagos bírálatában kifejtett álláspontján, a zsidóság magatartáskritikájával kapcsolatos véleményében, vagy az SZDSZ szerepvállalásának ellenzésében az MSZP vezette kormányban, s ezzel a rendszerváltás kisiklásával kapcsolatosan általa mondottakra; mai, konkrét politikai kérdésekre adott válaszában (a NATO intervenció nyomtatékos támogatása a koszovói válságban), amit üdítően szabadon, törzsi kényszerektől nem béklyózva fogalmaz meg publicisztikaiban, s meglátszik saját sorsára, tévedéseire visszatekintve is, évtizedes távlatból.

Igazi értelmiségi attitűd az övé, mely képes túllépni a politikai érdek helyzeti etikája által inspirált gondolkodásmódján, sőt, a gondolatokat tűszként fogva tartó, károsan torz magatartásmodellt eredményező személyes ressentiment-on.

Könyvét sokan bírálták, mert a megszépítő messzeség, a jótékony feledés homálya, s az önigazoló gondolkodás memoárműfajra oly jellemző sajátosságait fedezték fel a szövegben, mások

azért, mert az emlékezések olykor mások emlékezéseinek vakfoltjaira reflektoroznak éles fénnel, s akadtak olyan hangok, melyek a filozófusi pálya érénei mellett a gyermek és az anya szerepét látták a téma érzékenységet sértő mivolta, magánjellegű vonatkozásai miatt tematizálhatatlannak, ám női szempontból mégis hangsúlyosan elemzendőnek. Meglehet, a női olvasó e tárgyban érzékenyebb, a közléseket érdekesebbnek tartja a vártnál, férfiolvasatban azonban a nyílt magavallás tűnik fel, az a kendőzetlen viviszekció, mely nem korholást, de tiszteletteljes főhajtást érdemel, még ha a *tökéletlen emberről szól is, aki mindannyian vagyunk*, s akiknek azért kell Törvény és

erkölcs: abszolút és relatív magatartásmóddal, hogy azzá váljunk, akiknek lennünk kellene. Nem feledjük, olyan gondolkodóról van szó, akit egész életében az erkölcs kérdései izgattak.

Heller nem fogadja el a zsákutcs magyar történelem mesterséges dichotómiái közötti választás kényszerét, és ebben korábbi keserű tapasztalatai, önön hibái, megszenvedett politikai élelátása mellett szerepet játszhat a kívülállás és talán e kívülállást eredményező, újrafelfedezett szellemi közösség, mely – egy lehetséges olvasatban – a zsidó hagyományban gyökerező, párhuzamos értékvilágok inspirálta politikai filozófiát eredményezett Heller Ágnes esetében. Ebben a gondolkodásmódban ma helye van az egyéni szabadságot középpontba helyező személyiségközpontú liberalizmusnak, a megteremtett civilizációs értékek iránt alázattal forduló konzervativizmusnak, a szociális érzékenységből eredő közösségi gondolatnak (eltávolodva a három évtizeddel korábbi, újbóloldali fogantatású kommuna-konceptiótól), valamint az igazságra törekvés minden tabun áthasító radikalizmusának, sőt az anarchizmus egyéni autonómián kívül más autoritást el nem ismerő felfogásának. Olyan többkomponensű keverék ez, mely egyetlen modern politikai filozófiában sem lelhet nyugalmas kompatibilitást, csak egy nyughatatlan elmében, melyet egy távoli, ám lényegét illetően az örök-jelenidejűséget megcélzó szellemi hagyaték inspirál beteljesedett alkotói korszakában, sikerek és kudarcok, bűnök és bűnhődések, hitek és megcsalattatások, nagy narratívák és szétesett világmagyarázatok után. Olyan hagyomány, mely a személyesség varázsát, a mester-tanítvány viszonyt, a racionális embert is megbabonázó misztikumot, a hitetlent is győtrő végső bizonytalanságra csupán a vallásban meglett magyarázatot, a kérdések alázatát s egyben nyughatatlan szellemét kínálja a válaszok dölyfös és kényelmes kultúrája helyett.

Félreértés ne essék: Heller Ágnes nem megtért, csak visszatért oda, ahonnan útrakelt. Szabadságának az a titka, hogy tudja, honnan indult, s hogy azt is tudja már, mindig mindenhonnan hazamehet, s hogy haza is talál. Létezik ilyen utak, mert nemcsak mi élünk a történelemben, de a történelem is bennünk él.

Heller Ágnes 70 éves. *I-ten* áldja!

Korda Sándor és Orson Welles

Huszár Pufi

Ennyi... Cut...

Filmtörténeti kiállítás a Magyar Zsidó Múzeumban

Színházi legyezők, megsárgult csipkék, megviselt lábbelik, fotókról mosolygó színésznők, színészek, elfelejtett vagy talán itthon nem is ismert filmrendezők, filmproducerek tekintenek ránk körös-körül a falakról – és a nyitott bőröndökből. Talán ilyen bőröndökbe csomagolták a kiállítás szereplőit azt a néhány fontos színházi kelléket, kedvenc regényt, forgatókönyvet, filmtekercset, amikor útrakeltek az olykor ismeretlen célállomás felé. De vajon mi a közös bennük, sokak

közül miért éppen ők kerültek a Magyar Zsidó Múzeum csendes kiállítótermeibe az *Ennyi...* című tárlatra?

Május 5-én a Magyar Zsidó Múzeum tavaly nyári ötlete valósult meg. A szándék az volt, hogy a különböző korszakokban, más-más okokból külföldre került magyar és zsidó származású filmesek pályájáról és életútjáról átfogó képet kapjunk. Az egyetemes és magyar filmtörténet e sajátos metszetét összefogó tárlatot **Gerő András** történész nyitotta meg. A vállalkozásnak

voltak előzményei. Hasonló indítatásból adott otthont 1997-ben ugyanez a múzeum a *Diaszpóra és művészet* című képzőművészeti tárlatnak, amely az elmúlt százötven év során nem Magyarországon élő és alkotó zsidó származású magyar művészek munkáit tárta a nézők elé. Előzménynek tekinthető a *Szombat* és a Magyar Filmintézet szervezésében tavaly decemberben megrendezett *Zsidó sorsok magyar filmen* című filmsorozat és konferencia, amelyen sok olyan filmesről esett szó, akikkel most is találkozhatunk. A kiállítás szereplőinek többsége származása, a politikai kényszer vagy saját politikai meggyőződése miatt kényszerült elhagyni az országot, de vannak olyanok is, akiket kalandvágy, a jobb lehetőségek késztettek arra, hogy máshol próbáljanak szerencsét.

A megidézett művészek a múlt század végén vagy ebben a században születtek. A kiállítás átöleli a film megjelenésétől napjainkig terjedő időszakot. Ha végigolvassuk a harmincas évek *Színházi Élete* stílusában **Götz Eszter** által igényesen szerkesztett kiadványt, óhatatlanul végig tudjuk gondolni e századi történetünket, mivel a művészek sorsa, életük fordulópontjai elsősorban Európa történelmével fonódnak össze.

Kikkel ismerkedhetünk meg? Kiket idézhetünk emlékeztünkbe? Például **Korda Sándort**, az angol filmgyártás megalapítóját, **Kertész Mihályt**, minden idők legsikeresebb filmjének, a *Casablancá*-nak rendezőjét, **Lugosi Bélát**, az amerikai *Drakula*- és *Frankenstein*-filmek félelmetes sztárját, vagy **Bíró Lajos** író, a *VIII. Henrik magánélete* és *A bagdadi tolvaj* forgatókönyvíróját. Va-

Heltai Jenő

Alpar Gitta

Molnár Ferenc és Darvas Lili

lamennyien a Tanácsköztársaság utáni fehér terror elől menekültek el. Közéleti szerepüket nem bocsátotta meg nekik az akkori rezsim, így Amerikába mentek; és Hollywood jól járt velük. Tehetségükkel, szívós kitartásukkal hozzájárultak a ma már nyomasztóan túlsúlyos hollywoodi filmes monopólium kialakulásához. Mások Bécsbe, Berlinbe menekültek. **Balázs Béla** Bécsben írta – német nyelven – legjelentősebb, máig érvényes filmelméleti munkáit. **Moholy-Nagy László**, az avantgárd művészet világhírű alkotója és ideológusa a weimari, majd a dessaui Bauhaus tanára lett. Különös módon a húszas évek végétől egyfajta pezsgő szellemi, művészeti élet alakult ki Bécsben, Berlinben és Budapesten. Ennek egyik fő irányítója, szellemi atyja a Berlinben tevékenykedő **Max Reinhardt** színházi rendező volt, aki maga köré gyűjtötte a legtehetségesebb berlini, bécsi és budapesti művészeket. A korszakot nagy szellemi mobilitás jellemezte. Sok magyar rendező, színész, színésznő szerepelt sikeresen Bécsben, Berlinben. **Putty Lia** Berlinben készült filmekkel (*Hindu sirémlelké, Varieté*) indult el a világhírnév felé, **Gaál Franciska** humorával és tánctehetségével hívta fel magára a bécsi és berlini közönség figyelmét, és nemrégiben egy kollegám mesélte, hogy a harmincas években Gaál Franciska volt a moszkvai közönség első számú kedvence. Főszereplőként három német filmjét is vetítették ott hatalmas sikerrel. Moszkvában ő jelentette **Gréta Garbot** vagy **Marlene Dietrichet**. Nálunk ugyan ki ismeri őt? **Eggerth**

Márta, a magyar hangosfilm első sztárja 1938-ig huszonhat film főszerepét játszotta el Németországban. **Darvas Lili**, aki élete utolsó éveiben Makk Károly *Szezelem* című filmjében felejtethetetlenül játszotta a mama szerepét, a huszas évek végén a salzburgi és müncheni ünnepi játékokon aratott sikereket **Max Reinhardt** társulatával. **Alpár Gitta** pedig a berlini *Staatsoper* hallgatóságát bűvölte hangjával egészen 1936-ig, amikor ő is elment Amerikába.

A legnagyobb hangsúlyt a kiállításon a harmincas-negyvenes évek kapják. Hitler 1933-as hatalomra jutása tömeges kivándorlási hullámot váltott ki. A dokumentumok szerint kétezzer filmes ment el, s ebből ötszázán Hollywoodig meg sem álltak. Ez volt az az időszak, amikor az európai zsidóság a náciizmus célpontjává vált, amikor az itthonmaradás egyenlő volt az állandó életveszéllyel, a deportálással, a halállal. Ezért hagyta el Magyarországot például a Bécsben, Berlinben és Budapesten egyaránt népszerű színész **Szöke Szakáll** 1933-ban, a kiváló, később világhírű producer **Joe Pasternak (Paszternák József)** 1936-ban, a *Hyppolit* a lakáj rendezője **Székelly István** 1937-ben, a világhírű drámaíró **Molnár Ferenc** feleségével **Darvas Lilivel** 1937-ben, és **Kabos Gyula**, az örök pesti kispolgár 1939-ben.

Szeretnénk nyitni a közönség felé – jegyezte meg **B. Turán Róbert** a múzeum igazgatója a megnyitón és hozzátette, az ilyen rendezvények nem a magyar zsidóság asszimilációs folyamatát hivatottak erősíteni, hanem – reményei szerint – az emancipációt kívánják elősegíteni. Természetesen a kíváncsi látogató elsősorban maradandó élményre vágyik, amelyben ezen a kiállításon mindenképpen részesül.

Sándor Tibor filmtörténész és **Götz Eszter** irodalomtörténész, a kiállítás kurátorai, a múzeum felkérésére szívós kutatómunkával gyűjtötték össze a legjelentősebb, külföldön, emigrációban alkotó magyar és zsidó filmművészek életével, munkásságával kapcsolatos dokumentumokat, levéltári anyagokat és fotókat. S mindezt azért, hogy ne merüljenek feledésbe, hogy visszakerüljenek a magyar szellemi-kulturális életbe – az őket megillető helyükre.

Surányi Vera

Ugyanaz a kor, más hangon

Bächer Iván: Rötur; Göncöl Kiadó, 1997. 209 oldal, 699 Ft.

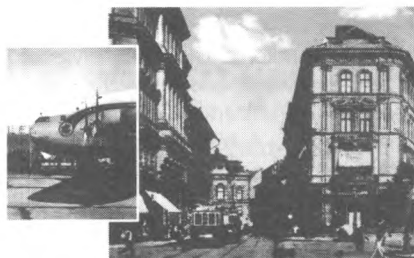
Család: szentség és átok. Akiknek mindent köszönhetünk, és akiket nem válogathatunk meg. Azok, akikre mégis végsőszőr és utoljára bizony számíthatunk – minden *belviszály* ellenére is. Az állítás a Malovecz család esetén is megállja a helyét, akiknek történetét **Bächer Iván** a nagy közép-európai koreográfia szerint állította regénye, vagy inkább e torzan is teljes családi legendárium középpontjába. Torz, hiszen – bár a regény az 1900-as évek fordulójától 1983-ig átfogja a mi kis huszadik századunk éveit – a Malovecz család több megjelenő generációjának képviselői közül mégis csupán Malovecz Arankát állítja a történet középpontjába, hogy aztán az ő sorsán keresztül, furcsán felemás szemszögéből nyerjünk értesüléseket a többiek életéről, és a magyarországi történekekről. Ez a torz, felemás látásmód pontosan a *rötur* jegyében megfogalmazott koreográfiának köszönheti létét: az itt és ott, a külföld és Magyarország, az itthon és otthon állandóan változó viszonyrendszerében.

A hajdan volt családregények, melyek a műfaj sajátosságánál fogva a család több generációja életének minden apró rezdülését, rítusát, és tárgyi környezetét pontosan, részletekbe menően a jellemzés eszközeiként használták fel, megváltozott és új formát öltve jelennek meg a kortárs irodalomban. Ennek egyik példája Bächer Iván novellafüzére is. Az ösműfaj hagyományához híven érzékeltetni kell a család társadalmi állását és tárgyi környezetét. Bächer Iván ezt apró, ám annál pontosabban meghatározott jelekkel teszi például egy „*Dehmal Károly zongoragyárostól (Rákóczi út 19.) kétezrekettőszáz pengőért vásárolt Lemberger-Gloss márkájú zongorá*”-val, vagy éppen a reggeli menüvel. Ennek jelentőségét nem szabad lebecsülnünk, hiszen Bächer Iván az ételek és az étkezések a szereplők önmagukról alkotott képének, ön-

azonosság-tudatának esszenciájává válnak. Ki, mit, mennyit és hogyan eszik: elég csak ennyit idézni a könyvből ahhoz, hogy pontosan visszaemlékezhesen az olvasó arra, hogy a hőst életútjának – földrajzilag és lelkiileg – épp mely pontján láthatja. A józsefvárosi szalonna, sajt, tejföl, kávé alkotta reggelitől messze vezette Malovecz Aranka, a szabó lányának útja, egészen az algériai francia konyháig (crevette, salade nicoise). Bächer szintén nagyon pontosan rögzíti azokat az oly sokszor nosztalgiával

BÄCHER IVÁN

Rötúr

Göncöl Kiadó

emlegetett, unalmukkal és megszokott rítusaikkal mégis megnyugtató – hiszen pontosan kiszámítható – polgári hétköznapokat és vasárnapiakat, a kellékek közt nem elfeledkezve a vasárnapi menü részletes tárgyalásáról: húsleves, cupákos marhaszegy, mártások, sült vagy rántott hús hagymás krumplival, zellersalátával, aranyárga fánk, stb. Mindez Malovecz Aranka számára gyorsan semmivé foszlik, mikor a már házas Sprentzl Gyulától, aki a regény másik főszereplője, gyermeke születik. A családból kitasított nő és lánya, Sprentzl Gyulával együtt elkezd a nagy vándorlást, ami életükben nem egyszer fog megisméltódni velük – a *rötúr* jegyében. Algériában telepednek le, majd a háború kitörése után – ott idegenként megbélyegezve – újra Magyarországra érkeznek, hogy amint lehet, már 1948-ban visszatérhessenek Algírba, és egy újabb 1955-57 közti magyarországi kiruccanás után, mégis azt gondolják, hogy Afrikában jobb. Mindezek ellenére a Malovecz – Sprentzl pár egy újonnan épített vízivárosi OTP házban fejezi be életét – Budapesten.

Az itthon és otthon, a *kik is vagyunk* valójában kérdésre adott válasz nem-

csak a főszereplő számára viszonylagos. Maloveczék barátai létükkel és történetükkel demonstrálják a huszadik századot: Borcsa, a Miskolcra Algírba származott varrónő, akinek férje a legősibb algériai francia család leszármazottja, és a Nemzeti Bankban dolgozik, vagy éppen Edith, akinek ékszerboltja volt Algírban, és valaha Balassagyarmatról jött át mint táncosnő, mígnem a háború alatt idegenként internálták, hogy aztán egy francia ezredes vegye feleségül. A társadalmi kapcsolatrendszerrel mindennél többet árul el az a lista, melyet Malovecz Aranka férje halálakor állít össze értesítendő mindazokat, akik valamilyen tekintetben számítanak, úgymint Energia-gazdálkodási Intézet, Középülettervező Vállalat, Pálmay Béláné a Baross utcából, az algíri barátnők, Edith Lyonból, Borcsa Aix en Provence-ból, Annie Párizsból és Kinsky Mária grófnő az új-zélandi Aucklandből.

Noha a ciklust alkotó novellákban soha semmi különös nem történik, apró momentumokból, egy-egy Algériából Magyarországra küldött csomag tartalmából, egy-egy elejtett megjegyzésből egy egész korszak hangulata, íze, szaga, öröme és félelme felelevenedik. Algírban Aranka a következő dolgokat tartja fontosnak az ötvenes évek elején Magyarországra küldeni: szappan, világoszöld gyöngypamut, egy üveg körömlakk, egy pár fülbevaló, tíz deka kávé, egy kis doboz datolya, kis vanília, egy doboz szardínia, egy szivacs, egy Coryphadrin, és egy pár másodrendű, tartósabb harisnya. Milyen messze van már tőlünk a balzaci nagyrealizmus – időben és lélekben, mégis milyen kevés eszköz alkalmas lehet arra, hogy tökéletes tablót adjon. Ennek a mestere Bächer Iván. Ezt különös módon oldja meg, hiszen az Algírban élő Aranka hiányos, vagy félértesüléseinek keresztül jellemzi a kort, legyen szó a jegyrendszer bevezetéséről, Bajor Gizi haláláról, vagy „*valami Rejk*” kivégzéséről.

A jellemzés és a nagyon finom társadalom- és korrajz nemcsak a tárgyak, de a mindennapos szokások és életkörülmények leírásában is pontosan tükröződik. A regény zsidó szereplői – Malovecz Aranka lányának férje, Gold Boldizsár és családja – egy más életalternatívát mutat be. A férfi, aki híres zongoraművész feleségével együtt járja a világot. Koncertkörútjai során nem jelent számára gondot, hogy néha útba ejtse Párizst: élete külső körülményei egy nagyvilági polgári életet feltételeznek. Az akkori Magyarországon talán ennek ellenére sem tűnik ellentmondásosnak, hogy ugyanez a férfi hazatérve a Tolbuhin körüli lakás-

ban a Szabad Népet olvassa, néha meglátogatja bácsikáját a Budakeszi Szeretotthonban, rengeteget gyakorol, hajnalig kártyázik a Fészekben, és mindemellett időt szakít arra is, hogy a Hazafias Népfront Országos Tanácsának üléséről szóló beszámolót is áttekintse. Ez volt a mi kis furcsa, öszvér világunk.

Malovecz Aranka élete végén, férje halála után a vízivárosi lakásban „*nap-hosszat rakta a rendet*”, azonban minél inkább vágyott a rendre annál nagyobb lett körülötte a rendetlenség. Körülötte, vagy talán az egész világban? Bächer éppen ennek a szétzilálódásnak a folyamatát írja meg. *Kezdetben, valaha, hajdanán* a családi legendárium misztikussá, mesévé lett emléke szerint, egy Károlyi gróf, aki a mama főztjének lelkes híve volt, átrándult a Múzeum és az Esterházy utca sarkán lévő palotájából, hogy megszabadulva Windischgrätz hercegnő feleségétől, egy józsefvárosi konyhában füstölt szalonnát, savanykás, kemény, roppanó savanyú uborkát és omlós friss kenyeret ehessen. Mi hiányzik nekünk valójában, mi olyan vonzó Bächer könyvében? Ezek a mára már elveszett szokások, melyeket semmi ki nem mozdíthatott megszokott rendjéből? Talán ez is. De leginkább az a melegség és emberség, ami hosszú-hosszú évtizedeken át összefűzött embereket, még akkor is ha mindig volt okuk azt mondani: „*Jó-jó, csak félek egy kicsit. Tudod, milyenek vagyunk mink. Mindig a legrosszabbat fogjuk ki.*”

Benedek István Gábor: Az elégett fénykép; Ezüstpénz – Magyar Könyvklub, 439 oldal, 980 Ft

Ha Bächer Iván novellafüzérét a próza szóhasználatának és az eseményeknek ritmikus ismétlődésével jellemeztük, akkor Benedek István Gábor az *Elégett fénykép* című gyűjteményes novellakötetének jellemzősekor az ellenpontozást és az egyes novellák hangvétele között fennálló hatalmas feszültséget kell kiemelnünk. Ez olyan erővel szembesíti az írásokat, mely néhol a kötet egységének rovására megy. Benedek István Gábor, akár csak Bächer Iván a huszadik század – esetében zsidó szemszögből megélt – történetének kvintesszenciáját kívánja elélni támi, a nagy leleplező, a szókimondó – de a jelek szerint önmaga számára sem teljesen elfogadható – szerepét osztva magára.

A novellák első csoportja a háború előtti zsidó élet eseményeit, a legendás-sá emelt tótkomlói zsidó világot jeleni-

ti meg. Ahogy Bächer Iván hősei számára a józsefvárosi családi fészek jelenti minden erkölcsi érzék és gyakorlati tudás alfáját és ömegáját, úgy e novella-csoport hőseinek sincs más viszonyítási rendszerük: csupán szülőfalujuk, Tótkomlós. Csak egy valaha volt és mára már letűnt, gyarlóságaival is tökéletesnek hitt világot lehet akkora szeretettel megjeleníteni, mint ahogy ezt Benedek István Gábor teszi. A családi, vagy tótkomlói emlékezetben megőrzött események legendássá válnak, a közös örökség és a hagyomány részévé lesznek, mint például Bródy Sándor látogatása. A novellákat a szóhasználat által mindenki számára ismerőssé lett alakok népesítik be, az elbeszélő ránk-ránk kacsint: hiszen tudod, hiszen emlékszel, a „Samu boltos”, meg a „vasas Zsuzsa”. Mindannyiunk ismerőseivé válnak a szereplők, és az így kialakult bensőséges, intim hangulat e novellák világában továbbmaradásra kényszerít. Benedek István Gábor csak mesél és mesél, és eme elbe-

szélői pozícióját hangsúlyozza is: „a magunk meséjének idején”; „Itt az ideje, hogy annyi év után felfedjük a titkot”. A novellák témái mindennapos botlások és torzalkodások: a családi botrány ki-törhet egy francia nevelőnővel folytatott szerelmi viszony (A francia nő), vagy éppen az apai örökség elherdálása miatt (Az utolsó hannuka).

A szereplők mindig mindent a saját környezetükről kialakított képük alapján ítélnék meg, akárcsak a nagy rabbit meglátogató kisfiú: „Nagy családása volt ez a szívemnek. Óriásnak képzeltem őt, hatalmas szakállal és téglányi tenyerekkel, talán mint Mózes; de mindenképpen nagyobbban vártam Weisz Mártonnál, az otthoni péknél.”

E világ intimitásának és szeretetteljeségének megjelenítése csak úgy lehetséges, ha nagyon pontos leírást kapunk a mindennapi élet kereteiről: arról a tárgyi világról (például az Orosházán megvásárolt három Bródy könyvről) és szociális-társadalmi közegről (például a virilis vállalkozóról, aki egyben a Chevra Kadisa elnöke is), ahol az események lejátszódnak. Benedek István Gábor és Bächer Iván eszközhasználat a tekintetben nagyon hasonló egymásra.

Közös a két kötetben a multikulturális közeg megjelenítése is. Ez a mára már sablonossá koptatott kifejezés új jelentést kap Szerecsen Pisti szinte balladává

nemesült történetében. 1930-ban Tótkomlóson Opauszki Magdolna, egy megesegett cseléd lány, „fekete ördögöt szült”. Magát az elbeszélőt is magával ragadja a történet látszólagos abszurditása: „Szükszavúságuk oka inkább ösztönszerű volt. Az efféle falusi életmeséknek nincs szükségük cifra cicomára, azoknak haladniuk kell a saját végkifejletük felé. Mindazonáltal szívesen odaképzelttem Dolnyicska alakját a Piazzettára vagy a bájos Salute-templom elé, s nemcsak a drámai fokozás miatt. Egyszerűen fontosnak tartom, hogy a magát nagy lépésre elszánczó lány lehetséges érzései közül legalább egyetlen változatot végiggondoljak a helyszín szellemétől megihletve. Csakhogy ennél a pontnál újabb csapda vár. A legfontosabb mondatot már leírtam: Dolnyicska megismerkedett egy négerrel. Ám hogyan?”

E novellák hangulatába hihetetlen élességgel vágnak bele a következő írások, melyek egy része a szerző korábbi kötetében már megjelent. Itt is helyet kapnak könnyedebb, fricskának is beillő ironikus történetek, arról, hogy az ember azzá akar válni, ami sohasem lehet – például katonatiszt, csapatparancsnok, aki előzőleg a tükör előtt gyakorolja be a megfelelő mozdulatokat, hogy aztán hadjárata már a konyhában felesége pillantásától kudarcot valljon (Grammosz).

Benedek István Gábor egy a huszadik század második felére általa jellemzőnek tartott zsidó típust állított a történetek középpontjába: múltjával szembenézni nem képes, attól teljesen elforduló, azt eltagadó, kommunisztává – sőt ávóssá – lett zsidó származású szereplőket vonultat fel. Kockázatos és vitatható nézőpont ez, ám történetei e transzformációt, majd ennek kudarcát mondják el (Éljáhu pohara, Spitzer, Pobeda, Egy nyári nap). Mi célból teszi mindezt a szerző? A mai magyar irodalomban nem áll egyedül a szembenézés követelésével, e típus megjelenítésével. Egyik kulcsnovellájának, egyben a kötet címadó novellájának hőse következőkkel indokolja ezt: „Egy biztos: a régi rabbik helyesen szóltak. De a rabbik a zsidóságot többre tartották az egyénnél. És ahhoz, hogy ne hulljon vissza a zsidó közösségre, Önre, Tisztelt Főrabbi Úr, és

rám az egyesek, így a Laci fiam miatt átok, éppen a mi fájdalmas kötelességünk szembenézni a tényekkel. Nekem el kell mondanom, hogy az én fiam is ott áll a szennyes bűnben. És csak remélhetjük, hogy Isten megbocsát, az emberek pedig, ha lehiggadnak, megpróbálják összefüggéseiben mérlegelni a történeteket. A történelmet.” Bizonyára létezett ez a típus a magyar zsidóságon belül is, ám a novellák túlzásai és a valószínűtlen megoldások, a hősök hiteltelennek tűnő szembenézései önmagukkal, „megtéréseik” a realitástól nagyon távol állnak. Lehetséges feldolgozni az egy életen át folytatott öntagadást és hazugságot? Ez korántsem biztos. Amiről bizonyosak lehetünk, az az, hogy egy Benedek István Gábor által tipikusnak tartott kommunista zsidó esetén elég valószínűtlen, hogy végső kétségbeesésében egy rabbizhoz forduljon tanácsért (Pobeda).

Üdítő kivétel képez az a két novella, melyben a kötet első felében olvasható írások hangvétele köszön vissza, bár a cselekmény századunk második felében játszódik. A komlói Tóra egy olyan rabbiz mutat be, aki 1956 októberének forradalmi napjaiban kívül elve a politikai időn mindenáron egy Tórát akar szerezni hitközségének; míg a Török induló című novella azt bizonyítja, hogy Benedek István Gábor akkor talál rá igazi történetmondó, mesélős hangjára, ha a családi anekdoták és a legendássá lett rokonok között keresgél téma után. A braziliai rokon, Boriska sírós-nevetős történetében minden együtt van, ami jellemezheti félmúltunkat: a főhős kérdése: „Miért nem akar itt mindenki jobbat?” és a magyar rokon mentegetőzése: „Hát mi vagyok én egyedül a zsidótlantított világgal szemben? Egy Dzsingisz kán? Egy rabbi Akiba?” A novella abban a nagyjelenetben tetőzik, mikor Boriskától egy lány aláírást kér a KISZ tagkönyvébe, és meghívják egy kultúr-otthonba, mígnem megunva az őt brazil kémnőnek gondoló magyar hatóságok zaklatásait, búcsú nélkül elhagyja az országot. Mindehhez az aláfestést a csehszlovákiai bevonulás adja.

A szövegek lendületét pontosan Benedek István Gábor mesélőkedve adja meg, de ezt néhol bántóan szakítja meg egyes fogalmak túlmagyarázása: „gábe, azaz a templomi előjáró”; „hatalmas koncepciójú drósét (hítszónoklatot) mondott”.

Ugyanaz a kor, más hangon, sok azonosággal Bächer Ivánnál és Benedek István Gábornál.

Török Petra

